Редакційна колегія:
ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії і зовнішньої політики України Інституту історії НАН України;
ГАМАН-ГОЛУТВІНА О.В.,
доктор політичних наук, завідувач кафедри порівняльної політології Московського державного інституту міжнародних відносин (Російська Федерація);
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
доктор історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОППЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОТИК В.Д.,
доктор політичних наук, МЗС України;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНИЧ М.А.,
кандидат історичних наук, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
ЛАТІЙ Г.Г.,
Спеціальний представник України з питань Близького Сходу та Африки;
ЛЕЩЕНКО Л.О.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШМЕЛЬОВ Б.О.,
доктор історичних наук, керівник Центру політичних досліджень, професор, перший проректор Міжнародної вищої школи (Російська Федерація);
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України,
протокол №01 від 18.09.2013 р.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал
2013, № 10. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка". Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 15 гривень. Передплатний індекс: 74402. "Зовнішні справи", 2010.

Якийсь розумник закинув у Інтернет інформацію про те, що начебто кілька років тому Всесвітня організація охорони здоров'я визнала любов психічним захворюванням, внісши до свого реєстру під номером F 63.9. Отже, за версією кількох інтернет-сайтів, із жовтня 2011 р. любов офіційно стала вважатися психічним відхиленням, що відноситься медиками до підпункту «Розлад звичок і нахилів невизначених», і зайняла почесне місце після алкоголіків, ігроманів, маніяків-підпалювачів, токсикоманів, клептоманів та інших порушників власного й суспільного спокою.

Варто заспокоїти користувачів всесвітнього павутиння. Як засвідчили провідні фахівці Київської психіатричної лікарні імені Павлова, до яких «З.С.» звернувся за консультацією, любов – це нормальний стан душі. А от її відсутність і справді є проявом душевного нездоров'я.

Кажуть, колись на Землі був острів, де мешкали всі людські чесноти. Однак із часом він почав занурюватися під воду. Поступово кожен із поселенців – Радість, Гордість, Надія, Багатство, Сум та інші жителі сіли в кораблі й залишили потопаючий клаптик землі. На острові залишилася лише самотня Любов, яка до останнього сподівалася його врятувати, однак, зрозумівши, що це нереально, почала шукати різні (хоча й марні) способи власного порятунку. А коли зовсім зневірилася вибратися з цієї біди, почула старечий голос: «Підемо, Любове, я візьму тебе з собою». Це був дідусь, який на човнику довіз Любов до суші та поплив собі далі. Тоді вона зрозуміла, що навіть не встигла дізнатися ім'я рятівника. Любов звернулася по допомогу до Пізнання й запитала:

- А хто був моїм рятівником?

І Пізнання відповіло:

- Тебе врятував Час.
- Чому?
- Тому що тільки Час знає, наскільки важливою у житті є Любов.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити "Зовнішні справи" ви можете у наших партнерів:

- **ДП "Преса" Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;**
- **ТОВ "НВП "Ідея", вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;**
- **ООО Фірма "Періодика" Тел.+ 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі "24 nonstop" та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;**
- **АТЗТ "Саміт" (Київ, 044), 521-40-50 (багатокан.), 521-23-75;**
  ТОВ "Саміт-Кременчук" (Кременчук, 0536(6)), 5-69-27, 777-971, 779-755;
  філія ТОВ «Саміт-Кременчук" (Полтава, 0532), 63-68-40;
  ДП "Саміт-Дніпропетровськ" (Дніпропетровськ, 056), 370-44-23, 370-45-12;
  АТЗТ "Саміт-Харків" (Харків, 0577), 142-260, 142-261;
  ДП "Саміт-Крим", (Сімферополь, 0652), 516-355, 516-356;
  філія ДП "Саміт-Крим" (Ялта, 0654), 32-41-35,

або придбати вроздріб у редакції журналу "Зовнішні справи" за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 15 гривень.

«Зовнішні справи», №10. ЗМІСТ

5 Актуальні питання міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом

6 *Леонід Кожара.* Україна відкриває нові можливості для бізнесу

8 *Сергій Толстов.* Міжнародна система початку XXI століття

14 *Людмила Чекаленко, Марія Васильєва.* Європейські цінності, що засновані на духовній, моральній та історичній спадщині народів Європи

18 *Ігор Тодоров.* Методологічний вимір студіювання європейського покликання України

22 *Сергій Нагорний.* Формування концепції зовнішньої політики України у Великому Чорноморському регіоні в умовах викликів глобальної стабільності: погляд із Брюсселя

24 *Ігор Чернінько.* Розширення Європейського Союзу в першому десятиріччі XXI століття. Політика Великої Британії

28 В'єтнам – рандеву світу. Інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла Соціалістичної Республіки В'єтнам в Україні Хо Дак Мінь Нгует

30 *Віктор Нагайчук.* Єгипетська драма: акт третій...

34 *Марина Воротнюк.* Протести в Туреччині та події на Близькому Сході: нормативні аспекти

38 *Павло Бовсунівський.* Причини встановлення та повалення політичної влади «Братів-мусульман» в Арабській Республіці Єгипет

42 *Ніколас Берггрюен, Натан Гарделс.* Європа майбутнього. Рух до федеративного союзу

46 *Олександр Іскандарян.* Чому ми роз'єднуємося?

50 *Аліна Бугар.* Наука та мистецтво дипломатичного протоколу

54 *Станіслав Желіховський.* Морське піратство як загроза міжнародній безпеці

56 *Юлія Боголій.* Підходи Європейського Союзу до боротьби з морським піратством

58 *Вячеслав Ціватий.* Політична глобалістика: теорія, історія, інститути (рецензія)

60 Центр активного відпочинку «Аеросіті» запрошує...

62 Форум видавців у Львові відбувся!

Актуальні питання міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом

У рамках реалізації пріоритетів Українського головування в ОБСЄ у 2013 р. на напрямі протидії транснаціональним загрозам 10-11 жовтня цього року в Дипломатичній академії України відбулася конференція ОБСЄ «Актуальні питання міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом». Захід було спільно організовано МЗС України, Службою безпеки України та Секретаріатом ОБСЄ. Відкрили роботу конференції Постійний Представник України при ОБСЄ, Голова Постійної Ради ОБСЄ, Посол Ігор Прокопчук, перший заступник Голови СБУ Петро Шатковський, директор Департаменту з протидії транснаціональним загрозам ОБСЄ Олексій Лиженко.

У конференції взяли участь близько 100 представників держав-учасниць і держав-партнерів ОБСЄ, міжнародних та регіональних організацій, громадських об'єднань.

У рамках заходу відбувся обмін думками щодо основних засад і механізмів протидії насильницькому екстремізмові та радикалізації, що призводять до тероризму, зміцнення співпраці урядових структур із громадським сектором на цьому напрямі, ефективних практик із попередження терористичної діяльності та унеможливлення фінансування терористичних організацій, зміцнення існуючої взаємодії між правоохоронними органами з метою захисту прав і свобод людини в рамках боротьби з тероризмом, ролі ЗМІ у висвітленні актів тероризму та попередженні поширення цього явища, а також виконання консолідованої концепції ОБСЄ для боротьби з тероризмом, схваленої у грудні 2012 року.

У ході роботи конференції українською стороною була проведена презентація щодо національного досвіду у сфері забезпечення безпеки масштабних громадських заходів від терористичних загроз на прикладі проведення в Україні чемпіонату Європи з футболу у 2012 році.

Захід засвідчив наявність спільних позицій щодо необхідності продовження та подальшого вдосконалення механізмів міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом, зокрема, законодавчого закріплення протиправного характеру тероризму та його проявів, підтримки міжрелігійного діалогу, поглиблення гуманітарних програм та ініціатив щодо підвищення толерантності в суспільстві, а також дерадикалізації громадських рухів.

Учасники конференції привітали вчасність ініціативи Українського головування в ОБСЄ стосовно проведення та змісту цього заходу.

На конференції відзначалося, що одним із пріоритетів головування України в ОБСЄ є посилення потенціалу цієї організації в боротьбі з транснаціональними викликами та загрозами безпеці, що в першу чергу включає в себе боротьбу з проявами тероризму. У виступах підкреслювалося, що для ефективної боротьби з ним необхідно сконцентруватися на вирішенні невідкладних завдань, а також вивчити глибинні причини такого явища.

Учасників конференції поінформовано про затверджену національну Концепцію боротьби з тероризмом, положення якої спрямовані на забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері боротьби з тероризмом, у першу чергу шляхом розроблення та впровадження комплексу заходів, спрямованих на виявлення й усунення причин та умов, що можуть призвести до виникнення тероризму.

У роботі конференції взяли участь Керівник Представництва Ради Європи в Україні, Посол Владімір Рістовскі, Старший співробітник з прав людини, Виконавчий директор Контртерористичного комітету ООН, пан Є. Дж. Флінн, Координатор контртерористичної діяльності Посол Джудіт Ланг, Постійний Представник Турецької Республіки в ОБСЄ, Голова Комітету безпеки, Посол Такан Ілдем, Керівник Антитерористичного підрозділу Департаменту з протидії транснаціональних загроз ОБСЄ Томас Вухте та високопосадовці – експерти з міністерств, правоохоронних органів та органів безпеки, судових установ та органів місцевої влади, профільних міжнародних, регіональних і субрегіональних організацій, а також представники громадянського суспільства та експерти приватного сектору.

Інформація «З.С.»

Україна відкриває нові можливості для бізнесу

У Києві 8 жовтня відбувся круглий стіл «Нові перспективи для бізнесу в розрізі підписання Угоди про асоціацію України з ЄС та Зони вільної торгівлі у Вільнюсі». У заході взяли участь Міністр закордонних справ України Леонід Кожара, а також керівники українських та американських компаній-членів USUBC.

У своєму виступі міністр основну увагу приділив питанням європейської інтеграції України, передусім, у контексті підготовки до підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом на саміті «Східного партнерства» у Вільнюсі. Наголосивши на важливості угоди як для України, так і для ЄС, Леонід Кожара поінформував про переваги та нові потенційні можливості, що відкриються перед представниками іноземного, у тому числі американського, бізнесу після її укладання і створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з Євросоюзом.

Окремо глава зовнішньополітичного відомства України зупинився на питаннях розвитку українсько-американської торговельно-економічної співпраці, відзначивши її поступальний характер і широкі перспективи поглиблення взаємодії в таких сферах, як енергетика, сільське господарство, транспорт тощо.

Leonid Kozhara: I see today's meeting as a good continuation of our dialogue started in Washington last May. It is also an excellent opportunity to exchange ideas on how to capitalize on Ukraine's trade and investment possibilities.

Let me start from the most important issue which is of course, the European integration.

On 18 September, the Government of Ukraine approved the Association Agreement draft. This brings us to the final stage of a long way towards the conclusion of the Agreement.

We hope that in less than a month, on 21 of October in Luxembourg, the EU Council will take a positive decision on signing and the provisional application of the Association Agreement.

The Agreement itself will be the most powerful incentive for strengthening common European values in Ukraine. We see it also as the best systemic mechanism of resolving all pressing issues on Ukraine-EU agenda both of political and economic nature.

A possibility of provisional application is perhaps the most attractive feature of this Agreement.

Ukraine and the European Union may provisionally apply the free trade articles of the Agreement, its rules of the economic and sectoral cooperation, as well as the section on political dialogue – after the signature and the completion by the EU institutions of respective internal procedures. There would be no need to wait for the Agreement's ratification by the national parliaments of all EU Member States to apply those provisions.

And this means both business community and consumers will reap the fruits of the Agreement relatively soon.

The Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) will not only lead to mutual market opening but will also bring business and investment environment in Ukraine in accordance with the European standards.

DCFTA means approximation of Ukrainian legislation with the EU standards, in particular in such important sectors as services, energy, environmental protection, transport, nuclear power, financial sector and information society.

Free trade area with the EU will speed up the internal reforms, will improve Ukraine's investment attractiveness and increase competitiveness of the national products. Most visible changes we expect to see in agriculture and food industry, in metallurgy, chemicals, light industry, and in services, including transport.

The benefits of the DCFTA are obvious to the Ukrainian business community and to the foreign investors, as it opens significant medium- and long-term opportunities for the international investments in the Ukrainian economy.

The Association Agreement will give a boost to Ukraine's trade not only with the EU, but also with the United States. Big businesses in the U.S. show particular interest in signing this document as it will be a signal to expand investments in our country.

We believe business can also do its part to encourage the EU institutions and the Member States to take a positive decision in Vilnius. In particular, USUBC member companies that have offices in Europe, could persuade businesses and governments in the EU countries to support it.

We were pleased to know that BusinessEurope, the main horizontal business organisation at EU level, together with the Federation of employers of Ukraine

intend to issue a declaration of support for the Ukraine-EU DCFTA in the run up to Vilnius.

We would much appreciate if the members of the USUBC, represented in BusinessEurope, would join this initiative.

The improvement of the business climate in Ukraine is certainly a very pressing issue to be resolved now, without waiting for the DCFTA to come into force.

To counter this challenge we launched the Informal Business Climate Dialogue at the Ukraine-EU Summit in February this year. Officials from both sides had their first meeting in the framework of the Dialogue in Kyiv in July. These efforts are supported by the activities of the Anti-Raider Commission headed by the First Vice Prime Minister Serhii Arbuzov.

As we approach Vilnius, of particular importance are Ukraine's relations with Russia which remains our largest trading partner.

I am confident that there is no alternative to frank and constructive dialogue with the Russian partners about benefits and challenges of the EU-Ukraine free trade area.

I think it would be also a good idea to hold trilateral EU-Ukraine-Russia expert consultations on implications of the EU-Ukraine Association Agreement for the Russian economy and business.

We hope this proposal will find support from the Russian side.

The United States is one of the key Ukraine's partners in the sphere of trade and investments.

We are witnessing a significant progress in the energy sphere where Ukraine-U.S. cooperation is the most intense.

Last month in New York I was present at the signing of the Treaty on the Hydrocarbon Sharing Agreement within Skifska field. The Treaty was signed in the presence of Mr. Viktor Yanukovych, the President of Ukraine, by Mr. Eduard Stavytskyi, Minister of Energy and Coal Industry, and the representatives of Exxon Mobil Exploration and Production of Ukraine, of Shell Exploration and Production, and of OMV Petrom SA.

You may be also aware of the renewed cooperation with Vanco Company under offshore production sharing agreement (PSA) in 2013. We also hope that Halliburton will be able to expand its activities in Ukraine in the near future.

I am sure the American-Ukrainian Business Council will continue supporting bilateral projects in this area, as well asprojects in agriculture and aviation.

The latter remains a promising sector of cooperation. The State Aviation Administration of Ukraine supported by the U.S. Federal Aviation Administration, received an upgrade of Ukraine's safety rating to Category One. This allows us to increase the number of flights between our countries.

Last April, the Antares rocket, an expendable launch system developed by Orbital Sciences Corporation together with Ukrainian Pivdenmash and Pivdenne Design Bureau, made its maiden flight, being the largest rocket operated by Orbital Sciences so far.

There are also some issues to be resolved in the Ukraine – U.S. trade relations.

Ukraine was designated Priority Foreign Country in the 2013 Special 301 Report by the Office of the United States Trade Representative. This decision significantly hampers investments in our economy and we cannot agree with it.

Ukraine will continue addressing the issue of protection of international property rights. We are doing everything possible to be excluded from that category. The Cabinet of Ministers approved a resolution to start the process of software legalization in public institutions. The regulation also includes measures to improve the collection and distribution of royalties, substantial measures to combat counterfeit audio and video products, as well as other measures to fight piracy.

We greatly appreciate the US-Ukraine Business Council's consistent commitment to improving business and investment relations between Ukraine and the U.S., as well as in disseminating knowledge about Ukraine worldwide.

I welcome the USUBC initiative to organize an annual business forum gathering representatives of the Ukrainian Government and the leaders of Ukraine-oriented business associations from around the world.

I believe such a forum will be a great chance for fresh insights and new ideas, contributing to strengthening the dialogue between the Government and private business sector.

We praise active participation of the USUBC in the Council of Exporters and Investors under the Ministry of Foreign Affairs.

The Ministry and the Council plan to continue presentations of trade and investment potential of the Ukrainian regions and of leading exporters. In November we will organize the Sumy region presentation and we invite USUBC members to participate in this event.

Paul Samuelson, an economics guru of the past century, used to say that "investing should be more like watching paint dry or watching grass grow".

We all need patience and sobriety in these extremely important months. When Ukraine's association with the European Union becomes a fact, everybody will be rewarded, including many sitting here in this conference hall.

Let us work together to make our dreams a reality, in the interest of all.

Міжнародна система початку XXI століття

УДК 327 (100)

Сергій ТОЛСТОВ,
завідувач відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, директор Інституту політичного аналізу і міжнародних досліджень

Summary

The article deals with the evolutionary transition from the unipolar international system to a decentralized polycentric model. The current state of the international system is often described as transitional. Its main characteristics can be regarded as diffusion of the hegemony of the U.S. and Euro-Atlantic institutionalized community, expansion of asymmetric relations and growing influence of countries with dynamically emerging markets once considered as a hopeless periphery. The author assumes that in the mid-term determination of new «rules of the game» will be one of the major international problems focusing attention to the necessity of more solid basis for communication between the major international actors and integration entities. The research includes methods of systemic and political analysis allowing to specify changes in the international system, stages of its evolution and trends reflecting the development of new forms and elements of international interactions.

Keywords: **bipolar, unipolar, polycentric, world order, the transformation of the international system**

(початок статті – у №9 журналу «Зовнішні справи»)

Частина 2. Основні характеристики міжнародної системи

У сучасній міжнародній системі, як і на попередніх етапах її еволюції, присутні чинники, що визначають структуру відносин між її учасниками та становлять певні рамки і правила взаємодії. До них належать:

- владно-силовий баланс між основними державами та об'єднаннями, який визначає наявну композицію та тип полярності міжнародної системи;
- структурно-функціональна побудова системи (включає основні рівні та домінуючі форми міжнародних відносин, їх поширення та інтенсивність);
- фактична ієрархія акторів як компонентів системи;
- стан рівномірності чи нерівномірності поширення та структурні особливості системних зв'язків, включаючи ступінь їх гомогенності;
- прагнення і спроможність до гегемонії, домінування та впливу (при цьому можна вирізняти як «абстрактне домінування», тобто комплекс дій і заходів, націлених на збереження чинних переваг, так і домінування заради досягнення певної стратегічної або локальної мети, яка позначає певну нову якість відносин);
- гармонійність і добровільність чи недобровільність (примусовість) поширення регулюючих засобів і механізмів;
- наявність або відсутність узгоджених підходів до проблем розвитку та підтримання «стану стабільності», що окреслює зміст проблематики міжнародної безпеки.

У цьому сенсі істотну роль відіграє аксіологічна складова. Тези про спільні цілі та принципи є в багатьох договірно-правових документах. Вони тлумачаться як вагомі мотиваційні елементи при укладенні союзів, створенні коаліцій та інтеграційних утворень. Інтерпретація спільних цілей і принципів часто набуває нормативного характеру. Найбільш показовим у цьому сенсі можна вважати принципи та норми, проголошені як основи багатосторонньої взаємодії держав євроатлантичної спільноти та спільні принципи ЄС, що пропонуються як універсальна основа відносин з третіми країнами, хоча й часто порушуються за ситуативних обставин.

Важливою ознакою складних міжнародних систем є наявність «політичної організації», яка перебуває під постійним опосередкованим впливом владно-силової конфігурації, однак може набувати істотних відмінностей від композиції владно-силових відносин. Залежність політичної організації від владно-силових компонентів міжнародної системи пояснює її недостатню ефективність і вразливість. Так само спільні, узгоджені рішення легше досягаються в межах гомогенних груп та спільнот і можуть залишатися суто формальними, якщо ухвалюються представниками країн, інтереси яких не співпадають.

Регулюючі чинники, що забезпечують функціонування та стабільність міжнародної системи, теж мають відносний характер. За сутнісними, функціональними та типологічними ознаками їх можна поділити принаймні на чотири основні групи, включаючи силові (владно-силові) фактори, що безпосередньо визначають структурні моделі міжнародної безпеки, а також міжнародні інституції, міжнародне право та міжнародні режими. Зазначимо, що ці структурні механізми доволі рідко проявляються в «чистому вигляді», оскільки постають на практиці здебільшого у змішаних формах.

Серед комунікативних механізмів, що відіграють важливу роль у функціонуванні міжнародних відносин, слід визначити засоби дипломатії (несилові фактори об'єктивно-суб'єктивного характеру, які подекуди мають критичне значення для збереження стабільності та

відвернення кризових тенденцій) і латентні чинники та механізми впливу і реалізації інтересів.

До факторів латентного характеру, що істотно впливають на міжнародні відносини, окрім діяльності спецслужб і спеціалізованих державних агентств, діяльність яких має в основному утаємничений характер, можна віднести вплив організацій і спільнот економічного та фінансово-економічного походження на кшталт Більдерберзького клубу чи Давоського форуму.

Фінансово-економічні об'єднання мають істотний вплив на сферу міжнародних відносин через урядові структури окремих держав, міжнародні організації, фінансово-економічні установи та осіб, які мають прямий доступ до ухвалення рішень, а також інструментів, що забезпечують цілеспрямований вплив на процеси в економічній і політичній сферах.

У багатосторонніх інституціях за участі різних за типом політичних систем і характером інтересів держав спільні рішення, як правило, відбивають інтереси домінуючої держави або стають результатом не обов'язково симетричного компенсаційного розміну, що може не мати прямого стосунку до предмета схваленого рішення. Так само негомогенний характер членства в універсальних чи регіональних міжнародних організаціях робить їх недієздатними за відсутності домінування провідної держави чи групи держав, спроможних забезпечити ухвалення результативних рішень і проконтролювати їх виконання.

З позицій системного аналізу виглядають природними уявлення про неоднакову роль регулюючих механізмів за відмінних історичних обставин і різних типів міжнародних систем. Різні елементи політичної організації можуть слугувати чинниками прискорення трансформаційних процесів, якщо вони відповідають інтересам домінуючої держави чи групи держав, інструментами підтримання рівноваги, або ж запобіжними елементами, що зменшують силу вертикальних впливів і не дозволяють досягати легітимізації застосування сили.

Відзначимо, що й за умов зміцнення американської гегемонії з кінця 1990-х років спостерігалися суперечності між реальним станом однополярного домінування США та спробами низки інших держав посилити роль багатосторонніх інституцій, здатних урівноважувати американський вплив і сприяти скороченню ваги цієї наддержави в міжнародних процесах. Однак через неспроможність урядів окремих країн протидіяти впливу Сполучених Штатів та брак координації дій держав-опонентів ці наміри рідко досягали бажаних результатів. Спроби урядів окремих країн обмежити домінуючу роль США доволі успішно присікалися контрзаходами з боку американської дипломатії. Особливо наочно такі обставини та суперечності проявилися внаслідок спроби урядів Франції, Німеччини та Росії протидіяти застосуванню військової сили проти Іраку у 2003 році. При цьому лідери Франції та Німеччини намагалися використати свій вплив навіть у межах НАТО, що стало неочікуваним і неприємним сюрпризом для адміністрації Дж. Буша-молодшого.

Природа полярності та напрями еволюції міжнародної системи становлять предмет тривалої дискусії політиків і науковців. Беручи до уваги різноспрямовані тенденції, позначені складністю й багатоаспектністю міжнародних впливів, С. Хантінгтон у статті «Поодинока наддержава» (1999 р.) пропонував розцінювати міжнародну систему після «холодної війни» як комбіновану модель у форматі «однобагатополюсного світу», у якому домінування США межує з поліцентричним конгломератом решти країн [1].

Прототипом запропонованої С. Хантінгтоном «гібридної» дефініції можна вважати припущення Р. Роузкранца, за яким поступове розмивання біполярної системи могло призвести до встановлення «бі-мультиполярного» світового устрою. На думку Р. Роузкранца, в основу цієї уявної моделі могло бути покладено співіснування двох провідних держав як основних центрів сили в оточенні мультиполярного середовища. За таких обставин периферійні держави сприяли б пом'якшенню суперечностей між двома основними полюсами, а домінуючі держави могли б відігравати певну конструктивну роль у врегулюванні конфліктів поза межами своїх блоків і союзів [2].

Продовженням цього дискурсу можна вважати дискусійні тези Р. Хааса (президент Ради з міжнародних відносин США), на думку якого розподіл влади та впливів у міжнародних відносинах дозволяє тлумачити сучасний світ як «безполюсний», де владу розподілено між численними, але «відносно рівними» центрами. За Р. Хаасом, у багатополюсному світі жоден полюс влади не може займати домінуючого становища, оскільки за умов гегемонії модель міжнародної системи перетворюється на однополярну. Тому наявність гегемонії США має роз-

глядатися як умова, що заперечує визначення світової системи як поліцентричної. Багатополюсна модель також не передбачає встановлення явного домінування двох полюсів над усіма іншими, оскільки такий світ повинен вважатися біполярним. У багатополюсному світі може панувати принцип кооперативності, коли держави спільно виробляють правила гри, слідкують за їх дотриманням та карають порушників. Однак багатополюсний світ також може бути побудований на змагальному принципі, коли стабільність забезпечується балансом сил, чи на конфліктному, коли цей баланс порушується [3].

На думку Р. Хааса, головний аргумент на користь визнання сучасного світу як «безполюсного» полягає в «розпорошеності сили і влади по різних точках світу» та їх зосередженості «в найрізноманітніших руках», включаючи міжнародні та регіональні організації, місцеві військові формування, численні неурядові організації та великі корпорації. Проте оскільки рівномірність розподілу влади, як і «відносна рівність» державних суб'єктів та інтеграційних угруповань сучасного світу, викликає обґрунтовані сумніви, таке твердження виглядає сумнівним.

Еволюційна дилема, пов'язана з вибором між однополярністю та багатополярністю, стала предметом гострої полеміки за участі політичних лідерів різних країн. У Росії та КНР сприяння становленню багатополярної світової системи вважається одним із головних елементів зовнішньої політики, що знаходить підтвердження в державних документах доктринального характеру. Натомість перспектива багатополярності, яку здебільшого формально не заперечують європейські уряди та переважна більшість науковців, не визнається в жодному з офіційних документів Сполучених Штатів. Єдине свідчення, яке можна вважати визнанням глобальної поліцентричної структури, знаходимо в «Національній воєнній стратегії США» (2011 р.). У ній згадується про зміни в «розподілі влади», які супроводжують еволюцію «багатоцентричного» («multinodal») світу [4]. Ознакою таких змін вважається виникнення мінливих коаліцій, що формуються за інтересами та базуються на основі дипломатичної, воєнної та економічної влади більше, ніж на засадах жорсткої безпекової конкуренції між альтернативними блоками. Хоча під час поїздки до України (22 липня 2009 р.) Віце-президент США Дж. Байден згадував про можливість побудови багатополярного світу, в якому «нації, що мають схоже мислення, налаштовані діяти спільно для реагування на спільні виклики» [5], це зауваження більше нагадує відомі американські тези про застосування багатостороннього підходу, або «мультилатералізму». Натомість визнання багатополярного світу вочевидь не вписується в політику США щодо Центрально-Східної Європи та виразно дисонує із зовнішньополітичною риторикою адміністрації Б. Обами, яка вважає за краще оминати офіційне реагування на прояви тенденції та явища багатополярності.

Принагідно зауважимо, що за президентства Дж. Буша-молодшого американські урядовці заперечували можливість переходу до поліцентричної моделі міжнародної системи з використанням суто ідеологічних аргументів. Так, К. Райс, перебуваючи на посаді помічника Президента США з питань національної безпеки, називала ідею багатополярності шкідливою за самою її суттю, оскільки така перспектива містить загрозу суперництва, конкуренції інтересів і цінностей і не може слугувати за об'єднуючу мотивацію [6].

Офіційно не схвалюючи визначення світоустрою як однополярної системи, К. Райс стверджувала, що замість історичної схеми, за якою суперництво між великими державами загострює локальні конфлікти, гегемонія США мала забезпечити втілення принципу співпраці між великими державами, що дало б можливість розв'язати ці конфлікти. Реалізувати цю програму була покликана довгострокова співпраця США з союзниками та друзями, а формою її втілення та об'єднуючим чинником вважалося згуртування держав, «відданих справі свободи», та створення ними «єдиного фронту проти ворогів свободи».

У багатьох розробках і дослідженнях останнього десятиріччя трансформація міжнародної системи у бік багатополюсної моделі тлумачилася здебільшого як певна перспектива або тенденція, побудована на неминучості змін у співвідношенні економічних потенціалів основних держав та їх угруповань. Висловлювалися зауваження щодо необхідності чіткішого з'ясування ознак багатополюсності світу, способів його прояву, «визначення тенденцій формування нових геополітичних центрів, розподілу політичних впливів у світі» тощо [7].

Характер оцінок міжнародної системи значною мірою пояснювався усвідомленням реального домінування США на світовій арені, яке майже не зустрічало організованої протидії з боку інших великих держав чи відносно сталої групи впливових країн. Проте зміни в співвідношенні силових потенціалів провідних держав на початку XXI ст. та переважно силові й фінансові важелі домінування США не охоплювали або, принаймні, не повною мірою визначали складність різноманітних і багатовимірних міжнародних процесів еволюції міжнародної системи. За цих обставин іноді зустрічається використання терміну «постбіполярність» у значенні певної структурної невизначеності, хоча, з іншого боку, така констатація не супроводжується обґрунтуванням критеріїв, за якими можна прогнозувати поновлення стану визначеності міжнародної системи, яка зазнає постійних еволюційних змін.

Приміром, як ствер-

джують В. Манжола та М. Капітоненко (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету), на відміну від біполярності чи мультиполярності (багатополярності), що відповідали конкретним періодам історії, застосування поняття «постбіполярна система» не дає «однозначної оцінки структури». На думку цих авторів, навіть «за наявності такої однозначної оцінки», застосування аналогії з попередніми системами, чи-то біполярними, чи-то мультиполярними, є недоцільним, оскільки «постбіполярність» означає «не лише констатацію завершення (стану) біполярності, але й сумнів щодо «полярності» загалом, принаймні, в її традиційному розумінні» [8, 9].

З іншого боку, очевидна множинність складу міжнародних акторів передвіщає досить швидку еволюцію монополярності в напрямі до більш розосередженої конфігурації владних можливостей і більш складної рольової стратифікації в міжнародних відносинах найближчого майбутнього. У цьому разі ієрархічна структура сучасної міжнародної системи може бути названа «монополярністю за відсутності гегемона» [10]. Зазначимо, що такі тлумачення структури міжнародної системи будуються на свідомому протиставленні моделей мультиполярності (багатополярності або поліцентризму) та «монополярності» (або «мононаддержавності») в постбіполярній системі. Концепція мультиполярності передбачає зростання відносного політичного впливу альтернативних США центрів сили за умов нерівномірності розвитку та конкуренції в економічній сфері, у якій Сполучені Штати поступово втрачають або втрачатимуть роль гегемона.

За логікою концепції мультиполярності, ймовірним наслідком взаємодії основних інтеграційних утворень (їх співіснування в режимі співробітництва та конкуренції) може стати нова проміжна форма «концерту держав», мета якого полягатиме в підтриманні стабільності та розв'язанні проблем планетарного значення. Аргументом на користь цієї концепції вважаються зміни традиційних груп протиріч та основних засобів їх урегулювання – збільшення питомої ваги так званих нетрадиційних конфліктів (цивілізаційних, релігійних, етнічних), загострення конкуренції в питаннях контролю за поширенням технологій, позірне зменшення ролі військового фактора в міжнародних відносинах, згортання можливості монодержавної гегемонії, дифузне збільшення можливостей системного впливу для відносно широкого кола держав. У свою чергу однополярна (монополярна) модель передбачає збереження глобальної гегемонії США, яка ґрунтується на військовому домінуванні та наявності ресурсів, потрібних для її відтворення. У такому разі перспектива еволюції міжнародної системи бачиться в ракурсі прагнення США утримувати свою гегемонію за умов «ревізіоністських» зазіхань інших центрів сили, які намагатимуться цю гегемонію порушити.

В. Манжола та М. Капітоненко вважають згадані моделі спробами пояснити складність структури міжнародної системи через певну кількість елементів, які тим чи іншим чином здійснюють переважний вплив на її розвиток. Проте в чистому вигляді ані поліцентризм, ані однополярність не враховують співіснування різних типів «полярності» в межах складної ієрархічної структури, яка формується та еволюціонує в постбіполярному світі. З огляду на це складність аналізу теперішньої міжнародної системи полягає не у визначенні структури як «моно-» чи «мультиполярної», але в демонстрації співіснування таких структур [11].

Отже, «постбіполярність» пропонується вважати за певну гібридну модель, позначену співіснуванням різних структурних елементів і системоутворюючих впливів. Однак з цим твердженням можна погодитися лише частково. Більш доречним виглядає аналіз характеру системоутворення на кожному етапі еволюції системних відносин і зв'язків. Очевидно, це потребує спеціального аналізу факторів, які окреслюють формат і тенденції еволюції міжнародної системи, а також визначення основних принципів системної організації та головних протиріч, що знаходять прояв на різних конкретних етапах.

На загал в експертному середовищі переважає думка, що тенденції формування поліцентричної моделі мають цілком об'єктивний характер, що підкріплюється наявністю нових економічних центрів, серед яких фігурує більшість учасників групи G-20. Проте йдеться не про якийсь аналог класичної європейської системи XVIII-XIX ст., а про гнучку та багаторівневу міжнародну систему, покликану гармонізувати суперечності, з якими вочевидь не впоралися країни домінуючого «євроатлантичного ядра» впродовж двох останніх десятиріч.

З точки зору завдань, покладених в основу нового глобального діа-

логу, багатополярна система повинна забезпечити функціонування глобальних багатосторонніх механізмів та інституцій, здатних гарантувати безпеку за умов посилення нерівномірності розвитку, відвернути дестабілізацію економічних зв'язків і забезпечити більш справедливий характер у сфері розподілу. У цьому сенсі поліцентризм у сфері економіки заперечує можливість гегемонії якоїсь окремої держави чи навіть групи держав. Так само в поліцентричному світі зазнають девальвації уявлення про поділ світу на центр і периферію, оскільки економічна система та цивілізаційна структура світу зумовлюють співіснування різних центрів, які мають власні потенціали та користуються широкою самостійністю в ухваленні рішень. Натомість, на відміну від періоду 1990-х – 2000-х рр., одностороннє локальне застосування сили стає все більш проблематичним, оскільки може спровокувати втручання з боку впливових регіональних держав. Оскільки такий сценарій загрожує переростанням у великомасштабну війну, виникає закономірний сумнів у доцільності тих чи інших засобів втручання, якщо вони можуть призвести до величезних втрат і масштабної дестабілізації міжнародної системи.

Просте співвідношення силових потенціалів дає лише часткове пояснення специфіки міжнародної взаємодії. З одного боку, це пов'язано з визнанням наслідків глобалізації у формі зростання ваги регіональних держав нового «другого світу» та їх економічних блоків. З іншого – залишається проблемним узгодження суперечностей між державами G-7 і частиною країн G-20, які обстоюють відмінні норми правил гри і способи регулювання світової економіки. При цьому головним засобом захисту домінуючих позицій країн G-7 є комплекс військових засобів, а також контроль над світовою фінансовою системою і поширенням технологій.

Чинники конкуренції поряд із розбалансуванням світової фінансової системи сприяють формуванню великих економічних просторів, які здебільшого об'єднують країни зі схожими економічними умовами та рівнем економічного розвитку. При цьому варто відзначити зацікавленість у створенні зон інтеграційного типу країн, які мають відмінні інтереси в галузі безпеки. Проте наявність військових союзів з третіми країнами істотно гальмує регіональну інтеграцію, про що свідчить складний характер переговорів про створення зони вільної торгівлі між Китаєм і Японією, попри їх обопільну зацікавленість у створенні регіонального економічного альянсу. І навпаки, дискусія між США та ЄС про співвідношення між односторонністю та багатосторонністю в ухваленні принципових рішень, схоже, може завершитися доповненням оборонного союзу новим торговельно-економічним об'єднанням, покликаним збільшити сукупну вагу обох центрів сили напередодні «часів невизначеності».

Оцінюючи розподіл влади в сучасному світі за формулою «одна наддержава та декілька великих держав», китайські політологи відзначають несхожість колишньої хиткої європейської моделі балансу сил з реаліями сучасності. Як свідчить дослідження Р. Лі (Університет Ліверпуля), у політиці КНР одним із способів становлення багатополярності вважається укладення «стратегічних партнерств» з іншими гравцями, включаючи Росію і Францію, що сприяє підвищенню ролі і статусу Китаю як великої держави.

Посилення сумнівів у традиційних перевагах Заходу сприяє актуалізації проблеми перегляду правил гри. У цьому плані різні ідеї та пропозиції висловлювали лідери Китаю, Росії, Індії, Бразилії та багатьох країн, що розвиваються. До глобальної кризи 2008 р. лідери країн G-7 ухилялися від змістовної дискусії, натомість погоджуючись спрямовувати частку ВВП своїх держав на потреби іноземної допомоги. Утім, реформування провідних міжнародних організацій та інститутів залишається на порядку денному, про що свідчать численні заяви політиків. Так,

В. Путін у виступі на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (2009 р.) переконував, що «на зміну віджилому однополярному устрою світової економіки повинна прийти система, заснована на взаємодії декількох крупних центрів. Однак аби такий багатополярний світ не став ареною хаосу та непередбачуваності, необхідно зміцнювати систему глобальних регуляторів, заснованих на міжнародному праві та системі багатосторонніх угод». Схожі заяви висловлювали й інші лідери країн БРІКС, які наполягали на перегляді механізмів ухвалення рішень у МВФ і Світовому банку, обмеженні свавілля фінансових установ та визначенні критеріїв діяльності рейтингових агентств.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що дискусія про перспективи системної еволюції має виразно конфліктний характер, не обмежуючись суто академічною полемікою. Конкуренція різних моделей ухвалення рішень глобального характеру має принциповий характер, концентруючись довкола таких аспектів, як встановлення справедливого економічного порядку та вдосконалення міжнародної фінансової системи, відвернення загрози кризових струсів, визнання плюралізму політичних систем і цивілізаційних особливостей, поєднання принципів мирного співіснування та дотримання прав людини, територіальної цілісності та права на самовизначення тощо. Критичне ставлення до тенденцій багатополярності з боку багатьох політиків євроатлантичної спільноти пояснюється запереченням втрати США і ЄС ролі основних компонентів системного центру, а також занепокоєнням з приводу втрати зовнішнього контролю над політикою економічно зростаючих держав, насамперед Китаю та Індії. Натомість політичні кола країн, що розвиваються, пов'язують виникнення традиції поліцентризму з рішеннями Бандунзької конференції 1955 р., традиціями Руху неприєднання та ознаками політичної багатополярності, які почали вимальовуватися ще за часів пом'якшення біполярного ладу. На їх погляд, через нерівномірність розвитку світові загрожує не стільки небезпека прямої воєнної конфронтації, тим паче, що в осяжній перспективі США залишатимуться володарем найпотужнішої військової машини, скільки небажання західних лідерів, які створили систему правил і норм під власні інтереси, визнавати законні права та потреби країн колишнього третього світу.

Продовження статті читайте в наступних номерах «З.С.»

Посилання:

1. Huntington S.P. The Lonely Superpower // Foreign Affairs. – 1999. – Vol. 78, No. 2. – P. 35-49.

2. Rosecrance R . Action and Reaction in World Politics. – Boston, Toronto : Little, Browne & Co., 1963. – XII, 314 p.

3. Haass R.N. The Age of Nonpolarity. What Will Follow U.S. Dominance / R.N.Haass // Foreign Affairs. – May/ June 2008. – Vol . 87, No. 3. – P. 44-56.

4. Chairman of the Joint Chiefs of Staff. The National Military Strategy of the United States of America 2011: Redefining America's military leadership. – Washington DC : Department of the Army, 2011. – 21 p.

5. Speech by Vice President Biden in Ukraine: Biden discusses U.S.-Ukraine relations. 22 July 2009. – http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/texttrans/2009/07/20090722100230xjsnomtis0.7351953.html#axzz2cUtrhO3g

6. Райс К. Полюс свободы и справедливости: Многополярность как теория соперничества / К. Райс // Россия в глобальной политике. – Июль-сентябрь 2003. – Том 1, № 3. – С. 54-72.

7. Дудко І.Д. Формування багатополюсного світу в умовах постбіполярності: прогнози і реалії сучасних міжнародних відносин / І. Дудко // Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї. – 2004. – Вип. 5. – С. 350-360.

8. Міжнародні системи і глобальний розвиток : підручник / Кер. авт. колективу О.А. Коппель; за ред. Л.В. Губерського, В.А. Манжоли. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – 606 с.

9. Манжола В.А., Капітоненко М.Г. Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин (Розділ VIII). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://edu.cirs.kiev.ua/smainmenu-16/s-smainmenu-76/109-sviii.html

10. Суботін А.А. Постбіполярна система міжнародних відносин (Розділ VI). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://edu.cirs.kiev.ua/smainmenu-16/s-smainmenu-76/107-svi.html

11. Li R. A Rising China and Security in East Asia: Identity construction and security discourse / Rex Li. – London : Routledge, 2009. – 297 p.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена проблеме эволюционного перехода международной системы от однополярной к децентрализованной полицентричной модели. Нынешнее состояние международной системы часто рассматривается как переходное. Его основными характеристиками можно считать диффузию гегемонии евроатлантического центра, расширение асимметричных связей и рост влияния стран с быстро растущей экономикой, которые раньше считались элементами периферии. Можно предположить, что в среднесрочной перспективе одной из главных международных проблем станет определение новых «правил игры», позволяющих обеспечить более прочные основы для взаимодействия между крупными международными актерами и интеграционными сообществами. В основу исследования положены методы системного и политического анализа, позволяющие конкретизировать этапы эволюции, изменение состояний международной системы и тенденции, отражающие развитие новых форм и элементов международного взаимодействия.

Ключевые слова: биполярность, однополярность, полицентричность, мироустройство, трансформация международной системы.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблемі еволюційного переходу міжнародної системи від однополярної до децентралізованої поліцентричної моделі. Нинішній стан міжнародної системи здебільшого розглядається як перехідний. Його основними характеристиками можна вважати дифузію гегемонії євроатлантичного центру, розширення асиметричних зв'язків і зростання впливу країн зі швидко зростаючими економіками, які раніше вважалися елементами периферії. Можна припустити, що в середньостроковій перспективі однією з головних міжнародних проблем стане визначення нових «правил гри», що повинні забезпечувати міцне підґрунтя для взаємодії між великими міжнародними акторами та інтеграційними спільнотами. В основу дослідження покладено методи системного і політичного аналізу, що дають змогу конкретизувати етапи еволюції, зміну станів міжнародної системи і тенденції, що відображають розвиток нових форм та елементів міжнародної взаємодії.

Ключові слова: біполярність, однополярність, поліцентричність, міжнародні відносини, світоустрій, трансформація міжнародної системи.

Європейські цінності, що засновані на духовній, моральній та історичній спадщині народів Європи

УДК 327 (73)+316.42

Людмила ЧЕКАЛЕНКО, доктор політичних наук, професор, Дипломатична академія України при МЗС

Марія ВАСИЛЬЄВА, кандидат політичних наук, Дипломатична академія України при МЗС

Summary

Chekalenko Liudmyla, Vasylieva Marija / Diplomatic Academy of Ukraine under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine / The European values.

This article is about the influent system of axiological base of the European values. The authors propose to analyze Ukrainian European values and their roots as the original model of existence of Ukraine

Key words: **European values, axiological roots, Charter of Fundamental Rights of the European Union, policy of European countries.**

У чому полягають Європейські цінності? Відповідь доволі важко знайти та й однозначності у цьому питанні немає. З певною обережністю про європейські цінності можна говорити, відштовхуючись від заявлених положень, що зазначені в Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу, прийнятій 7 грудня 2000 р. (м. Ніцца). І першу позицію серед них посідає людська ГІДНІСТЬ, точніше – повага гідності. Іншими зазначені: свобода, демократія, рівність, правова держава, солідарність, а також дотримання прав людини.

Основоположні принципи – цінності є єдиним комплексом та являють собою правовий статус особистості. У документі особливо підкреслюється, що ці принципи засновані на духовній, моральній та історичній спадщині народів Європи (п. 2 Хартії). Відповідно названі розділи Європейської Хартії. Так, Розділ I «Гідність» (статті 1-5), крім, власне, права на людську гідність, закріплює права та гарантії, що забезпечують гідне існування людської особистості в суспільстві: право на життя, заборона тортур, рабства тощо. Стаття 3 закріплює «Право на особисту недоторканність». У Розділі II «Свободи» (статті 6-19) зосереджено увагу на фундаментальних громадянських і політичних свободах, закріплених у європейській конвенції з прав людини – Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 р. та Протоколом № 14 від 13 травня 2004 р.). Розділ III «Рівність» (статті 20-26) містить норми, спрямовані на забезпечення рівності перед законом, недискримінації, культурного, релігійного та лінгвістичного різноманіття, рівності жінок і чоловіків, прав дітей та людей похилого віку, а також осіб із фізичними вадами. Розділ IV «Солідарність» (статті 27-38) містить певні трудові права та деякі положення Європейської соціальної хартії Ради Європи, що прийнята 3 травня 1996 р. (м. Страсбург), яка вже стала частиною права ЄС.

Положення про соціальні права та принципи містить застереження про те, що вони реалізуються «на умовах, закріплених правом Союзу та національними законодавствами та національною практикою».

Головною ідеєю Хартії є те, що людську особистість Європейський Союз вважає центральною у своїй діяльності, надає їй «громадянство Союзу та створює простір свободи, безпеки та правосуддя»[1].

Однак, на адресу такого поділу цінностей лунають і критичні зауваження. Так, американська дослідниця С. Гервас переконана, що, «бажаючи примирити цінності з часто суперечливими кінцевими цілями, діалектичному зусиллю «гуманістичного синтезу» європейського проекту бракує, головним чином, ясності й простоти, однорідного й оригінального викладу»[2].

Сучасні уявлення про європейські цінності, що, теоретично, мають бути близькими загальнолюдським, в основі своїй мало змінилися порівняно з попередніми періодами

1 http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524.

2 С.Гервас. Європейські цінності: між ідеалом, дискурсом і реальністю. – http://rethinkingdemocracy.org.ua/themes/Ghervas.html

історії існування людства. Різняться умови, за якими ці цінності повинні бути впроваджені в життя, трансформувалася сама система міжнародних відносин, у якій вирують глобалізаційні явища і випереджають регіональне реформування.

Аксіологічні засади, за якими в разі класичного сценарію має вибудовуватися державний механізм, були сформульовані з прадавніх часів давньогрецькими мислителями і реалізовані у давньогрецьких містах-полісах. Оскільки людські спільноти творять держави і продержавні утворення, які за своїми характеристиками наближаються до «апарату насильства», то і намагаються власні цінності привнести в управлінську систему. Таким чином, піддається зсувам і класичний набір аксіологічних цінностей державотворення, а отже, і трактувань суверенітету, який вже не виступає захисним механізмом від зовнішнього втручання.

Деякі зі світових лідерів і сьогодні беруть на себе сміливість нав'язувати уявлення про відповідні цінності іншим народам і країнам. І власні уявлення про схеми буття впроваджують на практиці, роблячи світ за своїм сценарієм і на своє переконання «більш демократичним». Однак, як показала практика міжнародного життя, більшість спроб реалізації демократії в інших країнах, а фактично нав'язування західної моделі державності, управління та цінностей, були невдалими, що призвело до появи нових недієздатних держав і підштовхнуло низку інших до такого непривабливого статусу. Доволі часто після подібних втручань конфлікти, протистояння та **громадянські** війни розгорталися з подвійною силою і призводили до більш трагічних наслідків. Так, політолог і економіст, колишній радник МВФ П. Кольєр, проаналізувавши всі подібні конфлікти після 1991 року, дійшов висновку, що близько 50% міжнародних інтервенцій завершилися тим, що протягом наступних десятиріч у проблемному регіоні починається новий етап громадянської війни[3].

Водночас, незважаючи на глибокі переміни всієї системи міжнародного існування, основними елементами відносин поки що залишаються суверенні держави, які повинні здійснювати на своїй території всю повноту законодавчої, судової та виконавчої влади. За визначенням аналітиків, дії міжнародного права традиційно зупинялися на кордонах суверенної держави, у межах якої все підпорядковувалося її юрисдикції. З вищого принципу суверенітету слідував і принцип невтручання як зобов'язання інших суб'єктів не втягуватися у внутрішні справи держави без згоди останньої. Разом з тим, природа міжнародних відносин виправдовує легітимність застосування сили, спричиняє до трансформації суверенітету. На порядок денний вийшла доктрина про право світової спільноти на втручання у внутрішні справи держави не лише для підтримання міжнародного миру, а й з гуманітарних міркувань – так зване гуманітарне втручання.

За світовою шкалою дієздатності Україна має доволі непогані показники. Так, за дослідженнями журналу Foreign Policy Magazine, із 177 країн, де провадився моніторинг, у третині (60 держав) – спостерігається повний або частковий занепад державної влади. За цим показником перед ведуть: Сомалі, Зімбабве, Судан (з 4 млн. біженців), Чад, Конго (де з 1998 р. загинуло 5,4 млн. людей), Ірак та Афганістан. До «провальних» країн наближаються з частковою або повною кризою державної влади: Камерун, Ємен, Ефіопія, Еритрея, Гвінея та Гвінея Бісау. У цілому населення таких країн сягає 2 млрд. осіб. Більшість із них розташовані в Африці. Найгірші економічні показники мають 10 країн: на них припадає 10% світового населення і лише 1% світової торгівлі.

Серед пострадянських країн у «помаранчевій» категорії неспроможності опинилися: Росія (83 місце), Білорусь (85), Молдова (73), Туркменістан (81), Азербайджан (68). Дещо краща ситуація у Вірменії (102), Казахстані (107) та Україні (113). У критичній червоній зоні опинилися: Узбекистан (39 місце), Киргизія (41), Таджикис-

3 Paul Collier The Bottom Billion, Oxford UP]. – Режим доступу: http://www.golosamerika.ru/content/a-33-2007-07-03-voa4/653322.html.

тан (46) та Грузія (51). Найвищу позитивну позицію – 177 – у цьому рейтингу обіймає Фінляндія.

Спроби визначення й оцінювання кількісних індикаторів та їхнього поєднання із занепадом держав корисні тим, що дають загальне уявлення про глибинні фактори слабкості країн, однак не відповідають на запитання: чому деякі слабкі держави інколи перетворюються на країни у стані занепаду або неспроможні країни? Не дають вони й інструментарію для прогнозування. Беззаперечно, певні умови загалом підсилюють ризик руйнування держави – такі, як бідність, недостатній рівень освіти та розвитку інфраструктури, а можливо, також наявність міжетнічних і релігійних конфліктів. Однак, низка країн з такими умовами не прямують до занепаду. Водночас, держави можуть існувати й у стані занепаду або навіть ставати слабкішими, але це не призводить до краху чи спалаху насильства. І нарешті, існують також пускові фактори занепаду держави. Зовнішнє втручання часто і є таким фактором, і його вкрай недостатньо враховують у дослідженнях згаданої тематики. Іншими факторами можуть бути потужні економічні шокові явища, природні катаклізми, серйозні політичні кризи або вкрай невдалі рішення політичних лідерів.

У таких умовах реалізація безпекових завдань України, як і більшості держав, що розвиваються, залежить не лише від внутрішнього стану та здатності пристосуватися до оновленої системи міжнародних відносин, а й від спроможності гарантів міжнародного миру забезпечити стабільність і партнерство всіх держав світу незалежно від їхнього рівня розвитку та військового потенціалу. У зв'язку із зазначеним, для захисту власних цінностей і протистояння загрозам, необхідно шукати інші важелі, якими нам уявляються зовнішньополітичні механізми захисту. І найбільш надійним з них може розглядатися поглиблення економічної складової взаємовідносин України з Європейським Союзом, а також взаємне культурне проникнення, що означає спільне плекання і захист європейських цінностей. Чому звертаємося саме до ціннісної та економічної складової міжнародних відносин, а не політичної, наприклад, або військової? Відповідь на таке запитання знаходиться на поверхні: тому що так чи інакше всі виклики та загрози обіймає поняття загальної безпеки держави, людини, суспільства. На наше глибоке переконання, саме економічні важелі як підмурок для взаємодії, а також духовне надбання, що збагачує одне одного, як верхівка європейських ціннісних постулатів є майбутніми опорами розвитку світу, в якому існують і Україна, і ЄС, і Європа в цілому. Тобто – усі Ми. Тому такими, що мають попит і на усіх владних рівнях активно підтримуються, є ідеї поглибленої економічної взаємодії України з ЄС (перший етап – Угода про асоціацію). Тому ми говоримо про плекання українських європейських цінностей, які не лише відповідають європейським уявленням, а навіть виходять за їхні межі своєю толерантністю, терпимістю та співчуттям...

Ураховуючи фактор європейського вибору, Україні необхідно поєднувати існуючий білатеральний характер інституційних контактів з окремими сусідами з розвитком національної стратегії. Виходячи з цих міркувань, важливо об'єднати зусилля політичної еліти, дипломатів, експертів для реалізації вектора **Україна – країни-сусіди**, у тому числі й варіант **Україна – ЄС**. Водночас, адекватне часу сприйняття відносин складових **ЄС – Україна – Росія** дасть змогу виробити паралельні багатопланові та комплексні заходи співпраці у просторах безпеки, економічного співробітництва, питань юриспруденції та судової системи, а також культурній площині.

Сьогодні можна вважати універсальною, за рідкісним виключенням, доктрину пріоритету прав людини над національним суверенітетом. Завершення глобальної ідеологічної боротьби між двома світовими устроями дало змогу по-новому поглянути на домінуючі у світі духовні цінності, співвідношення між правами окремої людини та благополуччям суспільства, національними і глобальними ідеями. Одними з перших на порядку денному розвитку соціуму перебувають завдання морального ренесансу. Неперевершене значення мають результати пошуку національної ідеї, що поєднує специфічні та загальнолюдські

цінності. Цей процес відбувається по суті в усіх посткомуністичних суспільствах, у тому числі й Україні. Можна передбачити, що у XXI ст. саме духовний розквіт держави визначатиме її місце та роль у світовому співтоваристві. У другу чергу йтиме – матеріальне благополуччя та військова міць.

Слушним у цьому контексті є спостереження чеського соціолога Мирослава Гроха, який виокремлює три етапи національного розвитку: академічний, культурно-освітній і політичний. На першому етапі серед місцевих еліт з'являється науковий і аматорсько-антикварний інтерес до різних виявів етнічної виособленості: мови, фольклору, народних звичаїв, локальної історії тощо. На другому етапі цей інтерес захоплює ширші кола місцевої інтелігенції, спонукаючи її до активнішої участі в «національній справі»: поширенні освіти й літератури народною мовою, розвитку преси та книгодрукування, створенні патріотичного канону національної історії тощо. І, нарешті, на третьому етапі відбувається структурування національного суспільства саме як суспільства громадянського, з'являються не лише культурно-освітні та інші громадські організації, а й політичні партії, які чітко артикулюють вимоги національної емансипації у вигляді державної незалежності (чи автономії) і мобілізують широкі маси на здійснення своїх політичних програм[4].

4 http://exlibris.org.ua/riabczuk/r07.html

На якому етапі за наведеною аналогією перебуває Україна у формуванні та врешті збереженні своїх європейських цінностей? Цей науковий аспект залишимо на роздум філософів та істориків. Наведемо кілька міркувань аналітиків щодо європейськості українського народу. Кращі якості: волелюбність, гідність, любов до життя, патріотизм, сила волі, сила духу, готовність захищати рідну землю. Типові якості українського характеру це – шукання правди, довіра, щедрість, музикальність, задушевність, ліризм, поетичність, працьовитість, пісенність, талановитість, глибока волелюбність[5]. Читаємо далі: обрядова культура українців глибоко філософічна, досить розвинута у варіативних виявах, відтворює духовний зв'язок між поколіннями та коловорот річного землеробського життя, вбачаючи в землеробській праці у цілому сенс людського існування. У календарно-обрядовій культурі лежить землеробська основа, а в родинно-обрядовій переважає філософія родинних взаємин, ідеали краси, здоров'я, моралі, у першу чергу моральних підвалин праці.

5 Негативні якості: нашарування і недоліки українського характеру: неповага до рідної мови, недостатнє відчуття єдності своєї нації, невміння розпізнавати недоброзичливих людей, ворогів народу, примиреність, довготерпеливість, почуття національної меншовартості, недостатня готовність захищати .свою гідність і честь.http://pidruchniki.ws/16400116/pedagogika/prirodni_kulturno-istorichni_chinniki_formuvannya_ukrayinskoyi_dushi_harakteru_svitoglyadu

І ще один спогад, пов'язаний з Європейською концепцією «Ширша Європа». В епоху Карла Великого італійські монахи – св. Паулінус та Паоло Діаконо вийшли з території нинішнього Трієсту й дісталися до віддалених земель, а саме до Києва. Про свою подорож італійці залишили спогади, написавши Міссал (Missal). Про цю пригоду було знято фільм, де італійські автори проводять паралель з нинішньою концепцією «Ширша Європа». Копія Міссала зберігається в Києві у науковій бібліотеці НАН України. Св. Паулінус та Паоло Діаконо, за словами авторів фільму, були ідеологами та реалізаторами першого варіанта Об'єднаної Європи за часів Карла. Одночасно, за їхньою ініціативою та участю, налагоджувалися відносини в рамках імперії між трьома етнічними групами – германцями, романцями та слов'янами.

Задана тема про європейські цінності та, зокрема, європейські цінності України є невичерпною, широкою та багатогранною, і до її дослідження мають долучитися вітчизняні учені. Розкриваючи цю тему, можна говорити про географічні засади та витоки, історичне минуле, про політичні та етнічні фактори, культурні надбання, світоглядні уявлення, патріотичне налаштування, миролюбні звитяги, що написані нашим народом на скрижалях його такої непростої історії.

АННОТАЦИЯ

Чекаленко Людмила Д., Васильева Мария А. / Дипломатическая академия Украины при МИД Украины

В статье рассматривается система европейских ценностных основ державосозидания. Анализируются украинские реалии.

Ключевые слова: европейсике ценности, Хартия фундаментальных прав Европейского Союза, аксиологические корни, европейскость Украины, политика европейских стран.

АНОТАЦІЯ

Чекаленко Людмила Д., Васильєва Марія О./ Дипломатична академія України при МЗС України

У статті розглядається система європейських ціннісних засад державотворення. Аналізуються українські реалії.

Ключові слова: європейські цінності, Хартія фундаментальних прав Європейського Союзу, аксіологічні корені, європейськість України, політика європейських країн.

Методологічний вимір студіювання європейського покликання України

УДК: 327: 94

Ігор ТОДОРОВ,
доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Донецького національного університету

Summary
The paper considers some of the methodological basis of the study of European integration of Ukraine. Made classification ideological foundations of the foreign policy orientations of the Ukrainian society. Examined the historical origins and geopolitical roots of Ukraine's European mission.
Keywords: **Ukraine's foreign policy, geopolitics, the European integration of Ukraine, the methodological framework.**

Цивілізаційний підхід дає змогу довести історичну належність України до європейської цивілізації. Дослідження такої актуальної проблеми, як історія європейської інтеграції нашої країни, потребує виваженості у виборі методологічного інструментарію, осмислення сучасних підходів до принципів історичного пізнання та підбору дійсно наукових методів і прийомів діяльності дослідника. Є сенс одразу відмовитися від звабливої спроби дати однозначну оцінку всім подіям і явищам, підвести їх під єдину світоглядну базу. У сучасній історіософії більше уваги надається аксіологічному (ціннісному) підходу. Неооб'єктивісти вважають, що саме ціннісні судження визначають специфіку історичного пізнання. Так, А. Стерн підкреслював, що «вибіркові принципи, відповідно до яких історик виділяє певні факти і возз'єднує їх з іншими, залежать від категорій, які він використовує, стандартів цінностей, що він сприймає...» [1]. Важко, на наш погляд, не погодитися з назвою роботи неооб'єктивіста Т. Хаскела – «Об'єктивність – це не нейтральність» (1990 р.). Відомий російський історик Ю. Афанасьєв зауважував, що «абсолютно безоціночна, тільки пояснююча історія – щось дуже незрозуміле... Якби історія була тільки наукою, напевно, це й було б можливим. Але ж вона й мистецтво, й історія переживань, прагнень, симпатій і антипатій, революцій і зрад, й історія життя «поганих» і «хороших» людей..., історія людства ніби цілком персоніфікується і сприймається не тільки розумом, а й емоціями» [2].

Вивчення еволюції української державної політики стосовно Європейського Союзу, її взаємодії з органами місцевого самоврядування, політичними партіями та громадськими організаціями повинна ґрунтуватися на загальнофілософських принципах, що є своєрідними нормативними вимогами та забезпечують вірогідність результатів. Це принципи об'єктивності, відповідності, кореляції, історичного та діалектичного підходів.

Обов'язковою умовою плідного дослідження, на нашу думку, повинно бути постійне та послідовне дотримання принципу об'єктивності. Узагальнивши позиції багатьох дослідників, можна зазначити, що основними ідеологічними концепціями в українському суспільстві кінця XX – початку XXI ст. щодо європейської інтеграції держави були національно-демократична, неокомуністична, ринково-інтеграціоністська *(на думку автора (Ред.)*, поєднує ідеї побудови ринкової економіки та політичної інтеграції України з Росією) і національно-радикальна.

Основними рисами національно-демократичної ідеології була орієнтація на ринкову модель розвитку суспільства, державну незалежність України, національну толерантність і створення умов для вступу до Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного Договору. Разом з тим, як правило, було відсутнє реальне розуміння конкретних кроків щодо реалізації цієї мети.

Неокомуністичну ідеологію від комуністичної радянської доби відрізняла відмова від побудови комуністичного суспільства як соціальної мети. Якщо комуністична ідеологія акцентувала увагу на перспективах розвитку суспільства, його майбутньому, то для ідеології неокомунізму більш важливою є ретроспектива, тобто її можна охарактеризувати як реконструктивістську. Саме в цьому контексті відносно нейтральним було ставлення до ЄС і різко негативне до НАТО. Водночас, саме цей політичний напрям, керуючись своїми засадовими принципами, найбільш активно виступав за від-

новлення чогось на кшталт СРСР, або принаймні за «возз'єднання» з Росією. Політична інтеграція України та РФ є одним із домінуючих мотивів у неокомуністичній ідеології, що впливає й на погляди її прихильників.

Доволі поширеною на Сході та Півдні України (якщо не домінуючою на рівні масової свідомості) стала з початку XX ст. ідеологія, що поєднувала ідеї ринкової економіки, політико-економічної інтеграції з ЄС та інтеграції пострадянського простору. Утім, такий підхід не позбавлений певних протиріч, зокрема, щодо участі в європейській інтеграції.

Стосовно національно-радикальної ідеології в Україні, то кількість її носіїв скорочувалася. Цей напрям базувався, головним чином, на міфічному усвідомленні самодостатності країни, недоречності інтеграції як зі Сходом, так і Заходом, і певних ксенофобських мотивах.

Боротьба ідеологій і політичних сил, що стояли за ними, значною мірою формували характер соціально-політичних процесів, які відбувалися в Україні. Основною віссю ідеологічного протистояння в країні в 1990-ті роки було протиборство націонал-демократичної та неокомуністичної ідеологій.

З початку XXI ст. центр ідеологічної боротьби переміщується в зовнішньополітичну площину. Можливості будь-яких альтернатив ринковій економці зникають, однак вектор зовнішньополітичного розвитку стає стрижнем боротьби за збереження української державності. На наш погляд, саме протистояння в зовнішньополітичній сфері особливо свідчить про те, що в Україні не була подолана криза, пов'язана з переходом від однієї системи суспільних відносин до іншої та становленням української державності як такої.

Специфіка розвитку взаємин нашої країни з міжнародною спільнотою полягала передусім у необхідності утвердження дійсно самостійного зовнішньополітичного курсу, що адекватно віддзеркалював би корінні національні інтереси держави. Утім, залишається проблема визначення саме таких національних інтересів. Сутність останніх, на наш погляд, полягає передусім у необхідності необмеженого в часі існування України як самостійного суб'єкта міжнародних відносин. Таке існування повинно ґрунтуватися на постійному зростанні всіх компонентів могутності країни – політичному, економічному, соціальному, військовому, освітянському, науковому, гуманітарному тощо. Таке зростання повинно було забезпечувати користування результатами цієї могутності українським суспільством. Сучасний погляд на національну безпеку передбачає її розуміння не лише як стану захищеності людини, суспільства, держави від певних загроз чи як відсутність загроз загальноприйнятим суспільним цінностям, а як систему оптимізації взаємовідносин між усвідомленими загрозами та ресурсами, що має суспільство для протидії цим загрозам. Оскільки загрози для суспільства присутні завжди, а рівень захищеності від них ніколи не досягає

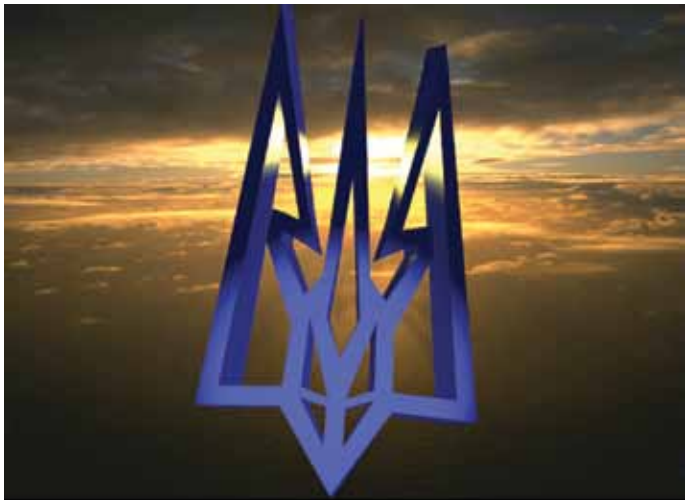

свого максимуму, національна безпека є динамічним засобом досягнення та підтримки балансу між реальними та потенційними загрозами, з одного боку, та здатністю суб'єкта протидіяти їм, з іншого. Проблеми розроблення та імплементації ефективної національної стратегії, визначення геополітичних пріоритетів і життєво важливих національних інтересів, стимуляції усвідомлення політичною елітою ролі й місця України в глобальному геополітичному просторі стають на сьогодні ключовими імперативами, визначальними чинниками її політичного майбутнього.

Юридичне затвердження курсу на європейську інтеграцію залишало актуальними суперечки в українському суспільстві щодо визначення геополітичних пріоритетів. Постійне балансування української зовнішньої політики між російським (пострадянським) та європейським і євроатлантичним векторами не сприяло викристалізації прагматичної зовнішньополітичної лінії, що адекватно відповідала б глибинним національним інтересам.

Зважаючи на те, що Україна новітньої доби є молодим суб`єктом політичних та економічних відносин на геостратегічному просторі Європи та світу, варто зробити невеликий історичний екскурс стосовно європейського коріння країни. Існує думка, що протягом тисячоліть, ще в епоху пізнього палеоліту та неоліту, приблизно по сучасному українсько-російському кордоні проходила межа між різними цивілізаційними типами буття людини. Тобто, від прадавніх часів у геопросторі Північного Причорномор'я формувався специфічний ментальний, етнічний, культурний і геополітичний тип суспільства. Усі пізніші місцеві протодержавні поліетнічні утворення – кімерійські, скіфські, сарматські, готські, протослов'янські (I тис. до Р. Х. – I тис. по Р. Х.) – виникали на тому ж цивілізаційно-геополітичному стрижні. Утворення Київської Русі було вінцем того складного процесу.

З античних часів сучасні українські землі були невід'ємною складовою європейської цивілізації. Наприкінці VI ст. до Р. Х. скіфам на території сучасної Донеччини вдалося зупинити експансію світової Перської держави Дарія I. Перший детальний опис вітчизняної території здійснено «батьком історії» Геродотом у V ст. до Р. Х. Античні поліси на півдні сучасної України були впливовим чинником

тодішньої модернізації Північного Причорномор`я. Саме скіфським хлібом, певною мірою, був забезпечений розквіт класичної еллінської цивілізації. Вихідці зі Скіфії здійснювали функції охорони громадського порядку в Афінах за часів піднесення демократичної системи правління. Другий Римський Папа св. Климент був засланий у Херсонес і заснував у Інкермані перший на вітчизняних теренах монастир. Понтійські царі боронили східні кордони Римської держави, а Сарматський легіон захищав інтереси Риму в далекій Британії. Тобто можна впевнено сказати, що українські землі з прадавніх часів були невід'ємною складовою європейської цивілізації.

Мав рацію Міністр закордонних справ України Геннадій Удовенко, зазначаючи, що нашій країні ніколи не було потрібно «рубати» вікно в Європу, бо вона і є Європа.

На всіх етапах розвитку людської цивілізації економічні чинники відігравали значну роль у взаєминах між країнами і народами; формували живу тканину міждержавних відносин, наповнюючи їх реальним змістом; створювали можливості для широкого взаємообміну надбаннями матеріальної та духовної культури.

Неупереджений аналіз подій останнього тисячоліття засвідчує, що українська присутність у Європі була явищем цілком природним і органічним. Домінуюча роль при цьому належала економічному чинникові. Слід зазначити, що через своє географічне та геополітичне положення Україна зазнавала і по-різному інтегрувала перехресні впливи азіатсько-кочового, орієнтально-візантійського та західноєвропейського світів. І все ж вирішальним вектором соціокультурної та політичної орієнтації країни була європейська цивілізація.

Порівняльна характеристика соціально-економічних і політичних структур, створених українським народом на всіх етапах історичного розвитку, вказує, що за багатьма напрямами Україна йшла схожим із державами Центральної та Західної Європи шляхом. Про це свідчить подібність внутрішніх соціально-економічних укладів Київської Русі та країн Європи того часу, а також розгалужені торговельні зв'язки між ними.

Після розпаду Київської держави численні контакти з країнами Центральної та Західної Європи підтримувало Галицько-Волинське князівство, яке об'єднало частину земель Київської Русі та протягом середини XIII ст. – середини XIV ст. в окремі періоди існувало як єдина держава. Київське князівство середини XIV – другої третини XV ст. під егідою Гедиміновичів, до складу якого входила значна частина українських земель, також вписується в західноєвропейський політичний та економічний контексти. У цей період на українських землях розвивається торгівля, що велася традиційними торговими шляхами. Насамперед, слід відзначити такі торговельні центри, як Київ, Львів, Кам'янець, Луцьк. Від Києва суходолом через Володимир-Волинський, Краків, Прагу пролягав шлях до Баварії, Рейнської землі, Англії, Франції та Іспанії. Через Прип'ять, Буг і Німан простягався шлях до Балтійського моря і Саксонії. У Львові зосередилася діяльність численних представників купецьких родин Генуї, Флоренції, Венеції, багатьох торговельних і банківських підприємств.

Яскраву сторінку в залучення України до європейських цінностей вписало козацтво. Слід додати, що південь країни, зокрема Крим, був об`єктом різноманітних інтересів середньовічних італійських торговельних республік, особливо – Генуї. Отже, можна стверджувати, що за Україною, незалежно від форми правління, суспільного ладу чи історичного етапу, міцно утвердився імідж європейської держави.

Відновлення власної європейської ідентичності після здобуття незалежності виявилося вкрай складним. В Україні існує проблема забезпечення національної єдності та соборності держави, розв'язання якої ускладнювалося ціннісно-світоглядним розшаруванням суспільства, що зумовлювалося культурно-історичними відмінностями окремих регіонів країни та поглиблювалося внаслідок спекуляцій на цій проблематиці певних внутрішньо- і зовнішньополітичних сил. Проблема української влади полягала не в розмежуванні зовнішньої політики між Сходом і Заходом, оскільки по суті вона мусила бути активною та різною на західному і східному напрямках. Класик українського відродження минулого століття М. Хвильовий висунув досить гучне гасло:

«Геть від Москви, дайош Європу!» [3] У цьому гаслі спостерігалося іманентне бажання нарешті позбутися одвічних комплексів, притаманних нашому північному сусідові. Багатовікова історія Росії свідчить, що її завжди супроводжувало хитання, роздвоєння та неприйняття ані західних, ані східних стандартів і цінностей. Україна недвозначно знаходиться поза Росією, а її географічна, історична та культурна приналежність до Європи доповнюється новими політичними та економічними складовими. Причому це не лише не суперечило б інтересам Росії (звісно, якби вона була демократичною), а й мало б сприяти розвиткові рівноправних добросусідських відносин Російської Федерації з Україною [4].

Особливе місце у взаєминах із Європою посідає РФ, яка, на відміну від інших «великих гравців», не належала до усталеної системної спільності західного зразка. Більше того, її цивілізаційна окремішність або, як кажуть росіяни, «инаковость», що була й залишається системоутворюючою парадигмою російської державності, у поєднанні з амбітними намаганнями перебрати на себе міжнародну роль колишнього СРСР, усілякo перешкоджала РФ увійти в системну спільність Європи. Україна, своєю чергою, становила геополітично значущий фактор як для Російської Федерації, так і для країн Європи. Маючи теоретичні можливості для входження як у нову Європу, навздогін за центральноєвропейськими державами, так і в геополітичну зону пострадянських країн із Росією як

центром такого угруповання, Україна залишається державою, стратегічно важливою як для першої, так і для другої сторін. Отже, найболючішим питанням для української зовнішньої політики була реалізація ідеї «повернення до Європи» без будь-якої видимої або невидимої конфронтації з Росією. Вирішення цього питання означає для нашої країни визначення збалансованого зовнішньополітичного курсу як на сучасному етапі, так і в довгостроковій перспективі. Аналіз тенденцій розвитку українсько-російських відносин доводить, що небажання Росії бачити Україну серед європейських держав набуло рис цілеспрямованої політики з метою включення її в більш жорстку систему залежностей від Москви – аналогічно «білоруському варіанту». Представники політичного істеблішменту РФ, спираючись на спотворене усвідомлення населення, можуть піти на глобальну дестабілізацію всього пострадянського простору та на розвал нашої країни, обґрунтовуючи це впевненістю в тому, що «існування України в нинішніх кордонах та зі статусом «суверенної держави» тотожне страшенному удару по геополітичній безпеці Росії, рівнозначне вторгненню на її територію» [5].

У цьому контексті не варто перебільшувати і применшувати взаємне значення України та Європейського Союзу. Цікаву, хоча й суперечливу думку висловив президент В. Янукович на засіданні 18-го саміту глав держав Центральної Європи у Братиславі в червні 2013 р.: він переконаний, що приєднання внутрішнього ринку України, її виробничих і сільськогосподарських потужностей до європейського економічного простору матиме суттєвий позитивний вплив на загальноєвропейську економічну ситуацію та допоможе процесові виходу Європи з кризи [6].

Таким чином, проголошена в якості провідного вектора зовнішньої політики України понад 15 років європейська інтеграція заслуговує на ретельне вивчення на ґрунті наукових методологічних засад, із урахуванням усього комплексу геополітичних, історичних, ментальних основ європейського покликання України.

Список використаних джерел

1 Стерн А. Філософія історії та проблема цінностей // Методология истории. - Минск, 1996. - С. 155.

2 Советское общество : возникновение, развитие, исторический финал / Под общ. ред. Ю. Афанасьева. - М., 1997. - С. 8.

3. Хвильовий М. Думки проти течії / М. Хвильовий. – Харків : ДВУ, 1926. – С. 44.

4. Бершеда Є. Р. Інтереси і пріоритети України стосовно ЄС : вибір у галузі політики і безпеки / Є. Р. Бершеда // Офіційний сайт Нац. ін-ту проблем міжнар. безпеки при Раді Національної безпеки і оборони України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panjrata 28.07.2003.

5. Дугин А. Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России / А. Г. Дугин. – М. : Арктогея, 1997. – С. 379.

6. Виступ Президента України під час 18-го саміту глав держав Центральної Європи // Офіційне інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/news/27962.html

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены некоторые методологические основы изучения европейской интеграции Украины. Сделана классификация идеологических основ внешнеполитических ориентаций украинского общества. Рассмотрены исторические истоки и геополитические корни европейского призвания Украины.

Ключевые слова: внешняя политика Украины, геополитика, европейская интеграция Украины, методологические основы.

АНОТАЦІЯ

В статті розглянуто деякі методологічні засади вивчення європейської інтеграції України. Зроблена класифікація ідеологічного підґрунтя зовнішньополітичних орієнтацій українського суспільства. Розглянуто історичні витоки та геополітичне коріння європейського покликання України.

Ключові слова: зовнішня політика України, геополітика, європейська інтеграція України, методологічні засади.

Формування концепції зовнішньої політики України у Великому Чорноморському регіоні в умовах викликів глобальної стабільності: погляд із Брюсселя

УДК 323:94

Сергій НАГОРНИЙ,
експерт з питань європейської безпеки

Summary
The article is devoted to the influence on Ukraine's security relations with the States of the wider black sea region. Considered a chain of factors that affect the success of this multilateral cooperation. Analyzed search of ways of their provocation of the most acute conflicts by peaceful political means.
Keywords: **Greater Black sea region, Ukraine, security, Russia, NATO.**

Відносини з державами Великого Чорноморського регіону суттєво впливають на стан безпеки України, у тому числі енергетичної, темпи її політичного та соціального розвитку. Політика цих держав формує пропозицію нафтових і газових ресурсів на світових ринках і є стратегічним фактором, що визначає темпи та вектори розвитку світової економіки. Національні інтереси України в цьому регіоні потребують спеціальних зусиль (власних і в партнерстві з іншими країнами), спрямованих на врегулювання існуючих конфліктів і запобігання новим.

Разом з тим успіх багатосторонньої співпраці залежить від низки негативних чинників.

По-перше, політична ситуація тут має кризовий характер. В основі її – драматичний вибір між традицією та модернізацією, який здійснюють мусульманські суспільства. Останніми роками криза суттєво загострилася. Одна з причин – різке порушення балансу сил. До активізації курдської проблеми, негативних результатів американської політики в Іраку й Афганістані додалися такі центри напруження та насильства, як Сирія.

По-друге – переформатування відносин із державами регіону з боку США, спроби ЄС зміцнити тут свої позиції, агресивна політика країн Азії (КНР, Японія, «азійські тигри»), пов'язані передусім із прагненням отримати доступ до енергетичних ресурсів (у першу чергу Іраку, Ірану, Афганістану).

По-третє – послаблення позицій України в економічній і енергетичній співпраці з країнами Великого Чорноморського регіону, що призводить до втрати можливостей диверсифікації нафто- і газопостачання та витіснення з традиційних ринків.

Окремо треба зазначити позицію Росії, найпотужнішого в економічному та військовому сенсі гравця регіону. РФ прагне утворити тут своє домінування, легалізувати свої методи політичного, економічного тиску з метою отримання впливу на внутрішні справи сусідніх країн.

Недостатня ефективність регіональних організацій і невикористання повною мірою потенціалу багатосторонньої співпраці спричинює гальмування реалізації низки важливих для України регіональних проектів, таких, як ГУАМ, ОЧЕС, і гальмує політичну взаємодію у форматі Спільноти демократичного вибору.

Розв'язання тривалих міждержавних, релігійних і етнічних конфліктів у регіоні розглядається практично всіма найпотужнішими світовими державами крізь призму їх власних інтересів. Через це виявляються неєвими традиційні інструменти мирних урегулювань, такі як рішення Ради Безпеки ООН, ініціативи країн-посередників тощо.

Особливо серйозним викликом глобальній стабільності є перспектива отримання Іраном ядерної зброї. Це може призвести до нової гонки озброєнь, яка неминуче дестабілізує ситуацію в регіоні та призведе до колапсу всієї світової системи нерозповсюдження ядерної зброї.

Крім того, розділення безпекового простору Великого Чорноморського регіону на зону європейської системи колективної безпеки НАТО та євразійську систему ОДКБ створює для України ризик перетворитися на зону їх протистояння. Утвердження в регіоні радикального ісламу як домінуючої ідеології загрожує дестабілізацією не лише мусульманському світові, а й усім країнам, де певна частина населення сповідує іслам. Серед них і країни Євросоюзу та Україна.

Це вимагає від нашої країни активізації пошуку шляхів розв'язання найгостріших конфліктів мирними, політичними засобами, більш глибокої співпраці та координації зусиль із державами, залученими до процесу гарантування миру і стабільності в регіоні. Необхідно врахувати прагнення Туреччини до регіонального лідерства та знаходити можливості взаємної підтримки у політичних і економічних проектах. Як кандидат на членство в ЄС, Туреччина є стримуючим чинником щодо радикальних ісламських угруповань, перспективним партнером у врегулюванні заморожених конфліктів та у формуванні нової системи регіональної безпеки. Позитивні результати повинно дати подальше розширення співпраці з ЄС, США і Туреччиною. На часі підготовка двосторонніх і багатосторонніх заходів, зокрема порядку денного чергових самітів Україна – ЄС у рамках роботи Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС, засідань Україна – Трійка ЄС на рівні міністрів закордонних справ. Потрібно знайти можливості активізації співпраці України з ЄС у форматі оновленого варіанта Барселонського процесу – Союзу для Середземномор'я.

Інтенсифікація співпраці з новою американською адмі-

ністрацією протягом 2013-2014 рр. щодо реалізації завдань і цілей, викладених у спільному документі «Порядок денний українсько-американського партнерства у новому сторіччі», повинна бути спрямована передусім на українсько-американське співробітництво у регіоні.

Координація дій України зі США, ЄС та НАТО в цьому регіоні має розглядатися як один із найбільш перспективних і пріоритетних аспектів у реалізації нашою країною стратегії європейської інтеграції. Поглиблення взаємовідносин між Україною та державами Великого Чорноморського регіону і структурами ЄС зумовить посилення стабільності і є одним із важливих інструментів побудови нової Великої Європи, яка доповнює формат «Східного партнерства» та інших («Північний вимір» тощо), спрямованих на впровадження широкомасштабної Європейської політики сусідства.

Позитивні впливи може мати залучення Білорусі до регіональних ініціатив та її участь у започаткуванні тристороннього формату співробітництва ЄС – Україна – Білорусь.

Для нашої країни важливо приєднатися до масштабних транспортних проектів у рамках в ОЧЕС і створення Чорноморської зони вільної торгівлі, сприяючи поглибленню співпраці між ОЧЕС і ЄС.

Україна здатна вплинути на активізацію процесу створення миротворчого контингенту ОДЕР-ГУАМ із перспективою його залучення до міжнародної миротворчої діяльності.

Географічне розташування України дає їй змогу стати потужним гравцем у Великому Чорноморському регіоні, виступити ініціатором конкретних проектів ОЧЕС – ОДЕР – ГУАМ, серед яких пріоритетним є постачання каспійської нафти до Європи через Україну.

Реалізація планів економічного співробітництва нашої країни з державами Великого Чорноморського регіону характеризується відсутністю проблем і принципових протиріч, що заважали б розбудові двосторонніх торговельно-економічних відносин. Прискорити процес можуть лібералізація візового режиму та усунення бюрократичних перешкод, що виникають при перетині українського кордону іноземними громадянами; спрощення митних процедур в Україні; урегулювання питання щодо власності на землю та взаємне визнання рішень судів стосовно торговельних спорів.

Україна, зважаючи на її унікальне геополітичне та геокультурне розташування, надзвичайно багату ресурсну базу, має стати найближчими роками лідером Великого Чорноморського регіону. У рамках ініціативи «Східне партнерство», користуючись досягненнями інтеграції в європейський економічний простір, Україна має підстави отримати роль субрегіонального лідера, сприяючи формуванню кооперацийних зв'язків із країнами-членами ЄС і членами СНД.

Поглиблення взаємовідносин між нашою державою та країнами Великого Чорноморського регіону і структурами ЄС зумовить посилення стабільності та прискорить упровадження широкомасштабної Європейської політики сусідства, а також підвищить рівень енергетичної безпеки України та ЄС, сприятиме створенню взаємовигідних енергетичних коридорів і координації енергетичної діяльності східних сусідів ЄС у рамках «Чорноморської синергії».

Розташований на перехресті між Європою та Азією, а також Росією та Близьким і Середнім Сходом, з'єднаний із Південною Європою завдяки доступу до Середземномор'я та Центральної Європи через магістраль «Дунай-Рейн», Великий Чорноморський регіон є більш ніж регіоном локального стратегічного значення, він має велику геополітичну важливість для розширеного ЄС.

Список використаних джерел:

1. Vasily Astrov & Peter Havlik, Economic Developments in the Wider Black Sea Region,The Vienna Institute for International Economic Studies. Research Reports 349, 2008. The Vienna Institute for International Economic Studies // http://ideas.repec.org/cgi-bin/ref.cgi?handle=RePEc:wii:rpaper:rr:349&output=0.5

2. EU Internal Security Strategy. COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, Brussels, 25 February 2010. - P.2 // http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/113055.pdf

3. Ignacio F. Ibбcez Ferrбndiz «Security in the Black Sea Region: Main Risks and Threats» Organization of the American States (Washington, DC.). May 2012 - P. 14 // http://www.europeanideasnetwork.com/files/2012/IBANEZ_-_Security_in_the_Black_Sea_Region-May_2012.pdf

4. Стратегія національної безпеки України. Затверджено Указом Президента України від 12 лютого 2007 р. №105/2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.rainbow.gov.ua/documents/104.html

5. Corboy, Denis, «The Black Sea Need Not Be a Black Spot», New York Times, 3/9/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.nytimes.com/2010/09/04/opinion/04ihtedcourtney.html

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена влиянию на безопасность Украины отношений с государствами Большого Черноморского региона. Рассмотрена целая цепь факторов, от которых зависит успех этого многостороннего сотрудничества. Проанализирован поиск путей развязывания наиболее острых конфликтов мирными политическими методами.

Ключевые слова: Большой Черноморский регион, Украина, безопасность, Россия, НАТО.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена впливу на безпеку України відносин з державами Великого Чорноморського регіону. Розглянуто цілу низку чинників, від яких залежить успіх цієї багатосторонньої співпраці. Проаналізовано пошук шляхів розв'язання найгостріших конфліктів мирними політичними засобами.

Ключові слова: Великий Чорноморський регіон, Україна, безпека, Росія, НАТО.

Розширення Європейського Союзу в першому десятиріччі XXI століття. Політика Великої Британії

УДК 321:94

Ігор ЧЕРІНЬКО,
другий секретар Другого територіального департаменту МЗС України

Summary
This article deals with the strategic context of the policy of Great Britain towards the enlargement of European Union within the frameworks of Labour governing (1997-2010), which used to examine the EU enlargement as an instrument for realization of British leadership ambitions on European space. The proper attention was paid to Ukraine in the context of European integration strategy of Great Britain in the period mentioned above.
Keywords: **United Kingdom, the European Union, European integration, Labour, government**

Європейська політика Великої Британії значно відрізняється від Західної Європи, зокрема Німеччини та Франції. Англійці демонструють відсторонення від ідей федералізації Європейського Союзу, вибірковість участі в європейських інтеграційних процесах і однозначне сприйняття НАТО як гаранта безпеки та стабільності на європейському та євроатлантичному просторах. Тому Британія скептично ставиться до ідеї створення повноцінних збройних сил об'єднаної Європи.

Велика Британія в загальноєвропейському контексті є антиподом франко-німецького альянсу в боротьбі за лідерство на теренах Європейського Союзу. При цьому вона спирається на підтримку держав так званої Нової Європи. Розширення ЄС у 2004 та 2007 рр. відбулися значною мірою завдяки активній підтримці Великої Британії. Таку політику проводили лейбористські уряди 1997-2010 рр., натомість їх наступники – ліберально-консервативна коаліція – виявилися більш стриманими на ниві розширення Євросоюзу.

Держави «Нової Європи» схильні поділяти поміркований британський підхід до подальшого євробудівництва, і, на відміну від держав «Старої Європи», на чию підтримку традиційно спираються французи та німці, не сприймають у цілому перспективу перетворення ЄС на централізовану федерацію. Англія віками дотримувалася простого принципу у своїй зовнішній політиці: не підтримувати сильного. Саме тому, починаючи з XI ст., нога іноземного солдата не ступала на береги Темзи. То ж і на сьогодні британці не змінюють свого підходу, позиціонуючи себе як лідера коаліції держав «Нової Європи» на противагу сильному франко-німецькому альянсові, який називають «мотором європейської інтеграції». Крім того, розширення ЄС як перманентний процес посилює антифедералістські настрої в ньому й унеможливлює плани французів і німців стати одноосібними рушіями великої федеративної держави.

У цілому ж якщо після Другої світової війни та розпаду британської колоніальної системи для Англії намітилася стратегія «трьох концентричних кіл», тобто ведення активної зовнішньополітичної діяльності на теренах Європи, Співдружності націй і США, то завдяки лейбористським урядам Тоні Блера та Гордона Брауна її зовнішня політика зазнала якісної трансформації, і саме європейський напрям став головним при збереженні високої активності британської дипломатії на теренах США та Співдружності. Англія ніколи не відмовлялася від планів відновити свій статус великої світової держави. Стратегія британських лейбористів полягала в тому, щоб вивести країну на лідерські позиції в Європейському Союзі та посунути США з почесного місця глобального арбітра.

З приходом до влади у Великій Британії лейбористського уряду в 1997 р. головні риси зовнішньої політики їхніх попередників – консерваторів – у цілому збереглися. Стрижнем політики щодо ЄС залишилася так звана стратегія «опт-аут», тобто вибіркової інтеграції, що була задекларована ще урядом М. Тетчер у 80-ті роки та передбачала можливості різношвидкісної інтеграції в Європейському Союзі.

Лейбористи задекларували курс на так звану етичну зовнішню політику, що стала фактичною противагою «ріал політік», тобто надмірній прагматизації зовнішньої політики та досягнення власних національних інтересів за будь-яку ціну. Водночас прикмети «ріал політік» залишилися стрижнем зовнішньої політики Великої Британії в загальносвітовому вимірі.

У євроінтеграційному контексті «етичної зовнішньої політики», яка несе політичний ідеалізм, зобов'язання на міжнародному рівні повинні суворо виконуватися. Отже, країни, що отримали певні політичні аванси від структур Європейського Союзу і при цьому досягли критеріїв членства, мають бути прийняті незважаючи на те, що сам ЄС при цьому може отримати додаткові проблеми, у першу чергу, міграційного та фінансового характеру.

Головним аргументом урядів Великої Британії 1997-2010 рр. на користь прийняття нових держав до ЄС була необхідність боротьби з нагальними проблемами, зокрема міжнародним тероризмом та екстремізмом, торгівлею людьми, бідністю, забрудненням навколишнього середовища, глобальною зміною клімату тощо. На

думку офіційного Лондона, подолати виклики сучасності неможливо без тісної міжнародної кооперації, яка, у свою чергу, неможлива без розширення Євросоюзу. Прийняття нових членів повинно було принести значно більше користі самим країнам-членам, ніж тим, хто прагнув до нього приєднатися.

Крім того, уряди Великої Британії були свідомі того, що в разі неприйняття до ЄС тих країн, що досягли критеріїв членства, вони не матимуть іншого вибору, як дрейфувати до інших сфер впливу та інших систем цінностей.

Прихід лейбористів до влади в 1997 р. співпав із активізацією євроінтеграційних устремлінь країн Центральної та Східної Європи, що стимулювало британське керівництво до формування свого цілісного бачення подальшого розширення ЄС і надання цьому напрямові своєї зовнішньої політики виважених чітких рис. Лейбористи, безсумнівно, мали своє бачення розширення Євросоюзу і до приходу до влади, однак посівши кабінети на Даунінг-стріт, їм довелося реалізовувати на практиці ті аспекти, про які вони до цього могли лише теоретизувати, й зіткнутися з тими умовами, за яких вироблення теоретичних засад щодо реалізації практичного курсу розширення ЄС мало відбуватися в доволі стислі терміни.

Розширення Євросоюзу за рахунок країн Центральної та Східної Європи, Прибалтики, Мальти та Кіпру повинно було сприяти вирішенню урядом Великої Британії власних завдань у європейському інтеграційному процесі, головним із яких було зміцнення позицій Великої Британії на теренах ЄС через залучення зазначених держав до орбіти власного політичного впливу. Не менш важливим поставало й питання інструментальної функції розширення ЄС щодо забезпечення стабільності співвідношення національного та наднаціонального в межах цієї організації. Континентальні держави, що претендували на членство в Євросоюзі, уособлювали варіант найбільш швидкої реалізації планів поглиблення інтеграційних процесів у ЄС, і уряди Великої Британії 1997-2010 рр. прагнули досягти цього з найбільшою вигодою для себе, що, зрештою, їм здебільшого вдалося.

Незважаючи на те, що питання входження Болгарії та Румунії до Євросоюзу фактично обговорювалося синхронно з їхніми сусідами по регіону Центральної та Східної Європи, через низку об'єктивних причин ці країни не змогли приєднатися до ЄС разом із десятьма державами, що увійшли до нього у 2004 році. Лейбористський уряд Сполученого Королівства розглядав Болгарію та Румунію як країни, що після розширення Євросоюзу 2004 р. неодмінно приєднаються до нього після досягнення відповідності усім критеріям членства.

Керуючись своїм традиційним підходом, Велика Британія продовжила політику, спрямовану на підтримку подальшого розширення Європейського Союзу, і після приєднання десятки нових його членів. З метою логічного завершення включення до ЄС країн Центральної та Східної Європи, Сполучене Королівство взяло курс на просування до європейської спільноти Болгарії та Румунії.

Необхідно зауважити, що розширення ЄС 2004-2007 рр. не були, звичайно ж, досягненням лише Великої Британії та відбулися за умов реалізації стійкої політичної та реформаторської волі політичного класу й управлінської еліти країн-кандидатів і свідомого сприйняття з боку самого Європейського Союзу їхніх євроінтеграційних устремлінь. Однак роль Великої Британії в цьому відношенні була більш помітною та відчутною, аніж будь-якої іншої країни-члена, і без зовнішньополітичних зусиль офіційного Лондона в період 1997-2010 рр. Євросоюз навряд чи мав би нинішню політико-географічну конфігурацію.

Уряди Великої Британії 1997-2010 рр. усвідомлювали важливість відносин як Європейського Союзу в цілому, так і його окремих країн-членів із третіми державами, висуваючи ідею широкого трактування розширення. При цьому вони наполягали, що майбутні кордони ЄС не можуть бути чітко окресленими на момент другої половини 2000-х рр., розглядаючи його найближче оточення як потенційних претендентів на членство.

Уряди лейбористів 1997-2010 рр. уважно спостерігали за двома протилежними процесами, тобто суверенізацією та інтеграцією, які мали місце в Європі описаної доби, насамперед на Балканах, не віддаючи однозначної переваги одному з цих явищ. Полі-

тика Великої Британії на Балканах у 1997-2010 рр. свідчить про сприйняття в цілому суверенізаційних процесів, однак у суворій відповідності до своїх національних інтересів. У загальноконтинентальному контексті уряди Великої Британії 1997-2010 рр. усе ж надавали абсолютну перевагу поміркованим інтеграційним процесам, за умов яких нові державні утворення можуть бути належним чином представлені в європейській спільноті народів.

Лейбористські уряди Великої Британії у 1997-2010 рр. бачили свою державу на перших ролях у процесах розширення Європейського Союзу. Утвердженню Англії в цій ролі великою мірою посприяли розширення ЄС 2004 та 2007 років. Саме тому, а також з економічних, безпекових, соціальних та екологічних причин Велика Британія була зацікавлена у продовженні процесу розширення й надалі, а у сфері її інтересів, окрім країн Балкан і Туреччини, вагоме місце посідала й Україна.

Політика щодо розширення ЄС урядової коаліції, яка змінила лейбористів при владі у 2010 р., виявилася більш поміркованою та не передбачала просування претендентів на членство на такому ж рівні зусиль, як за часів британських урядів 1997-2010 років. Це підтверджує тезу про особливість європейської політики лейбористів описуваної доби та дає змогу робити припущення, що в разі їхнього повернення до влади політична лінія, яку проводили уряди Великої Британії 1997-2010 рр. щодо розширення ЄС, відновиться.

У структурі пріоритетності потенційних претендентів на членство в ЄС Україна однозначно знаходилася не в першій лізі. Відповідно, балканські країни для Великої Британії залишалися набагато важливішими, ніж наша країна, у відношенні євроінтеграційних перспектив. Це, насамперед, було зумовлено як компактними розмірами держав, так і відсутністю політичної стабільності та істотних структурних реформ у самій Україні. Але, незважаючи на те, що бачення урядами Великої Британії 1997-2010 рр. багатоярусної Європи, з якого випливало фактичне визначення черговості серед держав, що мали намір вступити до ЄС, і Україна не розглядалася лейбористами в числі перших серед претендентів на членство, усе ж євроінтеграційний аспект ніколи не стояв поза сумнівом в українсько-британських відносинах періоду 1997-2010 років.

Натомість у цілому українсько-британські відносини мали однозначно позитивну динаміку, яка свідчила, що з часом двосторонній діалог України зі Сполученим Королівством дедалі більше може наповнюватися практичним змістом, а зацікавленість Великої Британії в просуванні нашої країни до Європейського Союзу безпосередньо пов'язувалася з її готовністю демонструвати проведення вдалих демократичних і ринкових реформ та бажанням політичного класу гуртуватися навколо спільної ідеї, якою, безсумнівно, може бути європейська інтеграція.

Отже, уряди Великої Британії 1997-2010 рр.

продовжили займати особливу позицію в Євросоюзі, яка характеризувалася певною стриманістю щодо поглиблення європейських інтеграційних процесів. Натомість, маючи три головні вектори зовнішньої політики, якими були ЄС, Сполучені Штати Америки та Співдружність націй, Сполучене Королівство доби урядування лейбористів 1997-2010 рр. вдало балансувало між ними, визначивши європейський напрям головним пріоритетом своєї зовнішньої політики. Уряди Великої Британії цих років послідовно підтримували процес розширення Європейського Союзу, оскільки вважали, що включення нових країн мало посилити його децентралізацію та не допустити подальшого євробудівництва в невигідному для Британії напрямі, а також пожвавити боротьбу з тероризмом, торгівлею людьми, наркотиками, нелегальною міграцією, забрудненням навколишнього середовища тощо.

У політиці урядів Великої Британії 1997-2010 рр. розширення Євросоюзу ніколи не ставилося під сумнів. Як найбільший прихильник розширення серед інших держав Західної Європи, Велика Британія активно підтримувала безпрецедентне за своїм масштабом розширення 2004 р. та його логічне продовження у 2007 р., оскільки це мало сприяти та сприяло появі численних нових робочих місць, як у самій Великій Британії, у першу чергу через зростання британського експорту в ці країни, та активізації інвестиційної та загальноекономічної взаємодії з зазначеними країнами, так і в державах ЄС – і тих, що приєдналися, і старих його членів, принесло значні здобутки британській скарбниці, посилило вагу Європейського Союзу, перетворивши його на найбільший у світі спільний ринок, що стало вигідним економіці та бізнесові Великої Британії, який за кількістю споживачів перевищує Японію та США разом узяті.

У результаті розширень Європейського Союзу 2004 та 2007 рр. сформувалися два табори за ознакою ставлення до подальшого його розширення. До першого належали країни так званої Старої Європи, тобто західноєвропейські держави, у першу чергу первинні члени ЄС, яких скеровували Франція та Німеччина. Франко-німецький альянс, який прагне до федералізації Європейського Союзу, спираючись на волю влас-

ного населення, виступає за закриття дверей ЄС у найближчій перспективі. Велика Британія, яку підтримувала друга група країн так званої Нової Європи, навпаки наполягала на подальшому розширенні ЄС, з відповідним адекватним інформуванням населення про переваги та недоліки цього процесу. З укладенням Лісабонського договору Велика Британія посилила свої позиції на теренах Європейського Союзу, ставши глибше інтегрованою до європейських інтеграційних процесів і зміцнивши свої лідерські амбіції на теренах ЄС через сприятливу для неї систему прийняття рішень, що утвердилася внаслідок Лісабонського процесу.

Уряди Великої Британії 1997-2010 рр. були послідовними прихильниками входження до Європейського Союзу Туреччини, вважаючи, що це цілком відповідає національним інтересам британців у економічному та політичному вимірах, та припускаючи, що це дасть змогу уникнути зіткнення цивілізацій і переконати увесь мусульманський світ у перевагах демократичного вибору. Лейбористські уряди того періоду доклали зусиль для просування до ЄС балканських держав, у першу чергу, Хорватії, яка з-поміж інших країн регіону, що перебувають за межами Євросоюзу, найбільш близька до вступу, вважаючи, що це назавжди дасть можливість забути драматичні події 90-х років і посилить європейську спільноту. Не заперечували уряди Великої Британії 1997-2010 рр. і європейські аспірації Косова, визнання незалежності якого Белградом може бути висунуто як умова прийняття самої Сербії до ЄС.

Лісабонський процес, що спростив систему прийняття рішень у Євросоюзі, тим самим спростив шлях до реалізації лідерських амбіцій Великої Британії на теренах ЄС у коаліції з державами «Нової Європи», яка може мати більшість порівняно з франко-німецьким альянсом, що веде за собою «Стару Європу». Сприяючи просуванню країн-потенційних кандидатів до відповідності критеріям членства, шляхом укладення з ними відповідних двосторонніх планів дій, організації різнопланових заходів за участю компетентних експертів, надаючи в розпорядження країн-кандидатів своїх радників з різних питань, допомагаючи фінансово та досвідом у ході проведення прогресивних реформ законодавства та соціальної сфери в контексті наближення до ЄС, Велика Британія разом з тим знайшла конструктивне порозуміння з урядами країн-претендентів стосовно подальшого європейського будівництва.

Ураховуючи курс урядів Великої Британії 1997-2010 рр. на підтримку розширення Європейського Союзу, Україна розглядалася ними в контексті підтримки її європейських устремлінь, однак не в короткостроковій і цілком припустимо – не в середньостроковій перспективах. Про це свідчило те, що Об'єднане Королівство не було готове переконувати інші країни-члени ЄС у необхідності прийняття України. Остання не посідала першочергового місця в переліку пріоритетів урядів Великої Британії 1997-2010 рр. у напрямі просування до Європейського Союзу. Наша держава у відповідних британських документах згадувалася здебільшого разом із Грузією та іншими країнами, які є ще більш віддаленими від членства в ЄС. Водночас Туреччина та Хорватія вважалися британськими урядами доби 1997-2010 рр. першочерговими кандидатами на входження до Європейського Союзу. Протягом усього періоду урядування лейбористів у 1997-2010 рр. Лондон убачав для України прийнятними такі формати співробітництва з ЄС, як «Європейська політика сусідства», «Східне партнерство», однак не повноправне членство.

Список використаних джерел

1. Майко В. А. Без істотних проривів. Українсько-британські торговельно-економічні відносини за сучасних умов / В. А. Майко // Політика і час. – 1998. – № 11-12. – С. 14-24.

2.Соколов В. Английский лейборизм: вчера и сегодня (историко-политологический анализ) / В. Н. Соколов, А. С. Соколов. – Одесса : Маяк, 2007. – 254 с.

3.Тетчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / М. Тетчер. – М. : Альпина Паблишер, 2003. – 502 с.

4.Яковенко Н. Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство / Н. Л. Яковенко. – К. : Науковий світ, 2003. – 227 с.

5.Lippert B. British and German interests in EU enlargement. Partners or competitors? / Barbara Lippert. – London, Continuum International Pudlishing Group, 2001. – 136 p.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается стратегический контекст политики Великобритании относительно расширения Европейского Союза в период правления лейбористов (1997-2010 гг.), которые рассматривали расширение ЕС в качестве инструмента реализации лидерских амбиций Соединенного Королевства на европейском пространстве. Надлежащее внимание отведено Украине в контексте евроинтеграционной стратегии Великобритании в указанный период.

Ключевые слова: Великобритания, Европейский Союз, евроинтеграция, лейбористы, правительство.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто стратегічний контекст політики Великої Британії щодо розширення Європейського Союзу в період урядування лейбористів (1997-2010 рр.), які розглядали розширення ЄС як інструмент реалізації лідерських амбіцій Сполученого Королівства на європейському просторі. Належну увагу приділено Україні в контексті євроінтеграційної стратегії Великої Британії у вказаний період.

Ключові слова: Велика Британія, Європейський Союз, євроінтеграція, лейбористи, уряд.

В'єтнам – рандеву світу

Під такою назвою у Дипломатичній академії при Міністерстві закордонних справ України відбулася фотовиставка, організована Посольством Соціалістичної Республіки В'єтнам спільно з Українсько-в'єтнамським товариством дружби, Громадською радою при МЗС України, що була присвячена 68-ій річниці незалежності В'єтнаму та 21-ій річниці встановлення дипломатичних відносин між нашими країнами. Майже 100 фоторобіт видатних в'єтнамських художників допомогли присутнім скласти уявлення про цю країну, її багатий потенціал, історію та традиції.

Відкриваючи виставку, **заступник Міністра закордонних справ України - керівник апарату Андрій Олефіров**, зокрема, зазначив: «Проведення цього заходу в стінах Дипломатичної академії при МЗС України є ще одним свідченням того, якого великого значення ми надаємо розвитку відносин з дружнім В'єтнамом». На його думку, «протягом останніх років активної динаміки набув політичний діалог між нашими країнами на найвищому та високому рівнях. В'єтнам із державним візитом відвідав Президент України Віктор Янукович, з офіційними – Голова Верховної Ради, Міністр закордонних справ і Міністр оборони України. Відбувся також обмін візитами на рівні глав урядів двох країн.

Великим є потенціал для подальшої розбудови співпраці між Україною та В'єтнамом у торговельно-економічній та інвестиційній сферах. У В'єтнамі існує значний попит на українські технології та досвід з розвитку промислової інфраструктури, передусім електроенергетики, машинобудування, авіакосмічної галузі, агропромислового комплексу тощо. Наразі експерти двох країн вивчають перспективи виходу на новий рівень співпраці – укладення Угоди про вільну торгівлю.

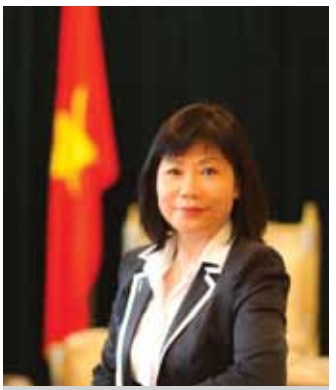
Активно розвиваються зв'язки між Україною та В'єтнамом у культурно-гуманітарній сфері. Стало доброю традицією проведення Днів культури В'єтнаму в Україні та України у В'єтнамі. За роки незалежності освіту в нашій країні здобули понад 8 тис. громадян В'єтнаму.

Обидві держави також конструктивно взаємодіють у рамках міжнародних організацій і форумів, передусім, ООН.

«Важливу роль у розвитку двосторонніх відносин, міжлюдських контактів уже понад 40 років відіграє товариство «Україна – В'єтнам», – підкреслив Андрій Олефіров.

Як відомо, В'єтнам одним із перших визнав незалежність України 27 грудня 1991 року. Посольство цієї держави 20 років тому – у 1993 р. розпочало свою діяльність в Україні. Користуючись нагодою, «З.С.» звернувся з кількома запитаннями до **Надзвичайного і Повноважного Посла Соціалістичної Республіки В'єтнам в Україні Хо Дак Мінь Нгует.**

Надзвичайний і Повноважний Посол Соціалістичної Республіки В'єтнам в Україні Хо Дак Мінь Нгует

Хо Дак Мінь Нгует: В'єтнамсько-українські відносини мають міцні корені, що сягають у часи, коли наш народ героїчно боровся за волю, незалежність і цілісність держави. Український народ протягом десятиріч стояв поруч із в'єтнамським народом, допомагаючи йому духовно й матеріально. В'єтнамці ніколи не забудуть цю величезну й цінну допомогу від українських ветеранів в'єтнамської війни та мирної праці минулого століття.

Протягом останніх 20 років наші двосторонні відносини розвиваються на новій основі взаємоповаги, взаємної вигоди та взаємної симпатії.

У політичній галузі ці відносини були закріплені в Договорі про основи відносин дружби та співробітництва, підписаному в 1994 р., та у Спільній заяві на вищому рівні про розвиток відносин всебічного співробітництва та партнерства від 27 березня 2011 р., прийнятій під час державного візиту Його Високоповажності, Президента Віктора Януковича у В'єтнамі в різних правових документах, підписаних протягом 20 років історії наших сучасних відносин.

Утішно відзначити, що протягом останніх 3 років політичні контакти на вищому й високому рівнях стали регулярними, що створює сприятливі умови для розвитку інших галузей наших відносин.

Товарообіг між країнами безупинно збільшується в середньому на 15% щорічно, у 2012 р. він становив 500 млн. американських доларів. Однак ця цифра ще скромна, вона не відповідає потенціалові двох сторін і вимагає більших зусиль ділових кіл В'єтнаму й України для загального зростання.

Співробітництво в культурній сфері є традиційним і перспективним, оскільки і

В'єтнам, і Україна мають дуже багату й самобутню культуру. У 2011 р. відбулися Дні в'єтнамської культури в Україні, а в листопаді 2012 р. – Дні української культури у В'єтнамі, які стали справжнім святом душі та дружби.

Співпраця в галузі підготовки кадрів і освіти є важливою складовою нашої взаємодії. Щорічно за Міжурядовою угодою спрямовуються на навчання в українських ВНЗ 25 в'єтнамських студентів і аспірантів. Крім того, сотні молодих в'єтнамців навчаються у вашій країні на контрактній основі.

Останнім часом для українців В'єтнам стає новим місцем відпочинку й туризму – щороку їх приїжджає близько 3 тисяч. Стали знайомими такі курорти, як Халонг, Фан Тхієт, Нья Чанг, Да Нанг, Хой Ань...

«З.С.»: Які можливості, невикористані резерви, на Ваш погляд, існують для поглиблення українсько-в'єтнамської співпраці та яку користь принесе їх реалізація обом країнам?

Хо Дак Мінь Нгует: Наше співробітництво ще можна підсилити й поглибити в різних сферах, зокрема енергетичній, машинобудівній, військово-технічній, технологічній, сільськогосподарській. У цьому потрібна більша активність бізнес-структур, а також політична, правова підтримка держави й уряду.

У жовтні цього року почнуть свою роботу експерти з переговорів за Угодою про створення зони вільної торгівлі між нашими країнами. Така співпраця обов'язково принесе вигоду обом сторонам.

«З.С.»: Які завдання ставить перед собою очолювана Вами дипломатична місія на найближчі роки?

Хо Дак Мінь Нгует: Я бачу й глибоко усвідомлюю відповідальність і завдання дипмісії в сприянні справі розвитку та поглиблення всебічного співробітництва й партнерства між В'єтнамом і Україною в усіх галузях.

Посольство повинно дати об'єктивний аналіз ситуації в Україні, її внутрішньої та зовнішньої політики, потенціалів і перспектив розвитку, звичайно, дати центру рекомендації з напрямів співпраці.

Економічна дипломатія набуває все більш важливого значення в діяльності Міністерства закордонних справ В'єтнаму та всіх дипмісій країни за кордоном, у тому числі й нашого Посольства.

«З.С.»: Які серед найвагоміших досягнень В'єтнаму за період незалежності країни Ви назвали б?

Хо Дак Мінь Нгует: Найважливішими є, по-перше, незалежність і єдність держави, згуртованість народу навколо Комуністичної партії. По-друге, послідовний курс на відновлення країни. По-третє, інтеграція у світову та регіональну економіку, орієнтація на ринкову економіку. По-четверте, політична стабільність усередині країни, соціальний захист для незаможних і тих, хто воював на війні опору. По-п'яте, неухильне зростання авторитету держави В'єтнам на міжнародній арені, особливо в АТР і Південно-Східній Азії.

«З.С.»: Як впливають на розвиток (економічний, політичний, інформаційний, технологічний тощо) держав, зокрема, В'єтнаму й України, загальні глобалізаційні процеси?

Хо Дак Мінь Нгует: В епоху глобалізації всі держави, у тому числі В'єтнам і Україна, відчувають вплив цього процесу. Важливо бути готовим до викликів і зуміти скористатися з цих процесів і, звичайно, співпрацювати одне з одним.

«З.С.»: Які надії Ви покладаєте на міжнародні (міждержавні) асоціації (групи, співтовариства)? За якою формою (організацією) міждержавної співдружності майбутнє?

Хо Дак Мінь Нгует: В'єтнам відкритий для рівноправної співпраці з усіма державами та міжнародними асоціаціями. Ми член ООН, АСЕАН, АТЕК, СОТ. Ведемо переговори з підписання Угоди про зону вільної торгівлі з Європейським Союзом, Митним союзом. У нас добрі відносини з країнами СНД.

Світ швидко змінюється в напрямі більш тісної інтеграції. Вибір її моделі залишається за кожною державою. Вважаю також, що, крім офіційної, народна дипломатія відіграє не менш важливу роль у розвиткові міждержавної співпраці. У цьому контексті товариства дружби, громадські палати, інші товариства повинні активно функціонувати, сприяючи контактам між людьми, пропагуючи та просуваючи свою країну у світі.

Не можна забувати значення та роль етнічних громад і діаспори в налагодженні міждержавного співробітництва.

В'єтнамці, які проживають на території України, повинні зробити свій внесок у розвиток дружби між нашими державами. Тому їм потрібна міцна правова легалізація статусу проживання у вашій країні.

«З.С.»: Із кожним роком, зокрема в Україні, зростає кількість жінок, які очолюють зарубіжні дипломатичні місії та представництва міжнародних організацій. На Ваш погляд, про що свідчить така тенденція? Чи є відмінність між «жіночою» та «чоловічою» дипломатією? І на чию користь?

Хо Дак Мінь Нгует: Тенденція «жіночої дипломатії» свідчить, з одного боку, про зростаючу роль жінок у політичному житті В'єтнаму й України, з іншого – світові дуже потрібний мир і жінки здатні робити добро.

Дипломат – важка професія, і можливо, жінки-дипломати й особливо жінки-посли роблять її дещо легшою!

Інформація «З.С.»

Єгипетська драма: акт третій...

УДК 327

Summary
The author analyzes the impact of the presidential elections in Egypt in June 2012. According to the author, because of the victory of Mohammed Morsi, «Brothers-Moslems» have established themselves on the Egyptian political scene as a leading force with which to be considered as all the major players in Egypt and beyond. The article investigates the mechanisms of smooth transition of power from the interim military government to a civilian, the establishment of a government of national unity and the reasons that have prevented the government to overcome the crisis. Special attention is paid to the role of the media and journalists personally, have influenced the course of history.
Keywords: Egypt, Israel, the «Muslim Brotherhood», Gaza, the Camp David peace agreement, Sinai Mujahideen.

Віктор НАГАЙЧУК,
доцент Дипломатичної академії України при МЗС, кандидат історичних наук, Надзвичайний і Повноважний Посол, перший Посол України в АРЄ

Частина 3

Місцеві ісламісти-радикали виявляли дедалі більшу агресивність у намаганні нав'язати єгипетському суспільству своє бачення майбутнього країни. Так, у середині жовтня 2012 р. керівництво «Ісламського джихаду» заявило, що вдасться до насильства, щоб забезпечити закріплення положень шаріату в єгипетській конституції. На початку листопада близько 2 тис. ультраконсервативних ісламістів з організацій «Салафітський фронт» і «Аль-Гама аль-Ісламія» влаштували маніфестацію на площі Ат-Тахрір у Каїрі, у ході якої вимагали неухильного дотримання в Єгипті законів шаріату. Їх гаслами були «Коран вищий за конституцію» і «За застосування шаріату».

Перед лицем зростаючої ісламістської загрози зростала опозиція до правлячого режиму президента М. Мурсі, а всередині опозиції відбувались процеси консолідації та об'єднання різних сил. Ядро опозиції становили ліберально-демократичні та ліві світські партії, молодіжні рухи й організації, суддівський корпус і громада коптів – автохтонних християн Єгипту.

У вересні 10 лівих партій і рухів оголосили про створення «Революційної демократичної коаліції», яка ставить за мету боротьбу проти намагань «перетворити Єгипет на ісламську державу». Невдовзі після цього лівий єгипетський націоналіст Хамдін Сабахі, який несподівано посів третє місце в першому турі президентських виборів у Єгипті, оголосив про створення руху, покликаного протистояти ісламістам на чолі з М. Мурсі. До нової організації під назвою «Партія Насера» увійшли чотири насеристські партії. І, нарешті, наприкінці вересня лідери провідних світських партій і рухів на своїй нараді в Каїрі оголосили про створення «Національної єгипетської коаліції», головною метою якої є протидія ісламістським силам і в першу чергу – руху «Брати-мусульмани». Ряд ліберально-демократичних партій звернулися з вимогою до президента М. Мурсі розпустити діючу Конституційну асамблею, яка працювала над розробленням нового основного закону країни і в якій переважали ісламісти. Демократи наполягали на тому, щоб було сформовано новий склад асамблеї «з урахуванням інтересів усіх громадських і політичних сил».

У зазначений період тривало досить жорстке протистояння між президентом М. Мурсі та судовою гілкою влади країни. Як не парадоксально, але за часів президентів А. Садата й особливо Х. Мубарака, тобто в умовах військово-бюрократичної диктатури, у Єгипті існувала достатньо незалежна та сильна судова влада. Так, починаючи з 1971 р. Верховний суд (із 1979 р. має назву «Вищий конституційний суд») був не лише важливою ланкою всієї державної системи, а й відігравав значну роль у політичних процесах. Він неодноразово приймав рішення про неконституційність правових актів, ініціював внесення змін до діючих законів. При цьому чимало рішень ВКС приймались після розгляду позовів опозиційних партій. З огляду на це вищі судові інстанції АРЄ, укомплектовані переважно кадрами епохи Х. Мубарака, прагнули і в умовах правління президента-ісламіста зберегти свій вплив і незалежність, не допустити домінування «Братів-мусульман» на політичній арені країни. Мурсі, зі свого боку, намагався всіляко обмежити вплив суддівського корпусу, у якому він вбачав єдиний конкуруючий центр влади.

У рамках цього протистояння Вищий адміністративний суд АРЄ наприкінці вересня прийняв постанову щодо законності розпуску нижньої палати парламенту, депутатів якої було обрано на початку 2012 року. Тим самим він підтвердив справедливість попереднього аналогічного рішення ВКС. Мурсі 11 жовтня підписав указ про звільнення з посади генерального прокурора Єгипту А.М. Махмуда. Це рішення було прийнято наступного дня після того, як каїрський суд ухвалив виправдальний вирок щодо 24 високопосадовців колишнього режиму, яких обвинувачували в причетності до організації нападів на демонстрантів у лютому 2011 року. Махмуд відмовився підкоритися указу президента, посилаючись на те, що за єгипетськими законами генпрокурора може звільнити або перевести на іншу посаду лише Вища юридична рада. Остання негайно направила главі держави клопотання з тим, щоб А.М. Махмуд залишився на своїй посаді. У підсумку М. Мурсі відкликав свій указ про відсторонення останнього з посади генпрокурора.

Ще одним принциповим опонентом нового правлячого режиму стала коптська громада, яка з самого початку правління Мурсі стикалася з відвертою політичною дискримінацією. Так, копти, які становлять 9-10 % загальної чисельності населення

Єгипту, були представлені лише одним міністром в уряді Х. Канділя і лише чотирма особами в Конституційній асамблеї, яка налічувала 100 членів. Навіть за часів президентства Х. Мубарака, коли кількість міністерських портфелів була меншою, ніж за М. Мурсі, копти регулярно мали два-три пости в уряді. Коптів також не могла не бентежити зростаюча агресивність салафітів стосовно місцевих християн, а сама ідея перетворення Єгипту на ісламську теократичну державу, у якій для коптів просто не залишилося б місця, була для них неприйнятною. Саме тому копти опинились по один бік барикад із лібералами та світськими єгиптянами в їх спільному протистоянні ісламістам.

Соціально-політична напруженість у суспільстві досягла високого градуса в середині жовтня, коли на каїрській площі Ат-Тахрір сталися масові кровопролитні сутички між прибічниками президента М. Мурсі та його противниками – представниками ліберально-демократичних партій і рухів, здебільшого молоддю. Опоненти влади висловлювали незадоволення політикою президента-ісламіста, який, на їх думку, «провалив перші сто днів свого правління», не змінивши на краще, як обіцяв, життя єгиптян. Ці сутички стали найбільш серйозними з часу приходу Мурсі до влади. Через декілька днів на тій же площі Ат-Тахрір відбулася багатотисячна маніфестація, учасники якої вимагали недопущення перетворення Єгипту на вотчину «Братів-мусульман» і розпуску Конституційної асамблеї.

За даними соціологічного опитування, проведеного в цей період, більше половини населення АРЄ (58 %) були розчаровані діяльністю президента М. Мурсі в перші сто днів його правління, і для цього були серйозні підстави. У країні поглиблювалася соціально-економічна криза, життєвий рівень населення стрімко падав, дедалі більше загострювалися проблеми як національної безпеки, так і особистої безпеки громадян. У цій ситуації єгипетський уряд був змушений здебільшого покладатися на іноземну фінансову допомогу. У вересні США висловили готовність списати єгипетські борги на суму в 1 млрд. доларів, а Катар – інвестувати в єгипетську економіку 18 млрд. дол. протягом найближчих п'яти років. Євросоюз запропонував 500 млн. євро у вигляді «макрофінансової допомоги» на додаток до програм 2011-2013 років. Єгипет також попросив у МВФ кредит у розмірі 4,8 млрд. дол. замість 3,2 млрд., як передбачалося раніше. Однак навіть цих коштів було недостатньо для виведення єгипетської економіки з кризи.

Жовтневі масові заворушення в Каїрі стали лише прелюдією до повномасштабної політичної кризи, що охопила Єгипет наступного місяця і тривала декілька тижнів. Президент М. Мурсі 22 листопада видав нову Конституційну декларацію і «Закон про захист січневої революції» (2011 р.), які надавали главі держави «виключні повноваження» на період до ухвалення нової конституції країни. Згідно з декларацією всі укази та рішення, прийняті Мурсі з часу його вступу на посаду 30 червня 2012 р., визнавались остаточними, не підлягали оскарженню в судових органах і зберігали чинність аж до затвердження нової конституції та початку роботи нового парламенту. Судова влада позбавлялася права розпустити Раду Шури і Конституційну асамблею. Термін роботи Конституційної асамблеї був продовжений на два місяці (до лютого 2013 р.). Слід зазначити, що незадовго до цього з асамблеї вийшли всі представники світських політичних партій та об'єднань, а також коптської громади, що давало можливість ісламістам розробити конституцію, виходячи з власних інтересів. Таким чином, президент закріпив усі свої повноваження, насамперед у законодавчій сфері, поставивши себе вище за судову владу.

«Законом про захист січневої революції» передбачалось ініціювати повторний розгляд вбивств демонстрантів під час масових антиурядових виступів на початку 2011 року. До цього всі справи, якими займалися судові органи, розвалювались – обвинувачені у вбивствах протестувальників у дні революції були виправдані. В АРЄ мала бути створена так звана Прокуратура з захисту революції з метою покарати «вбивць революціонерів». Відповідно до нового закону приховування або відмова надати інформацію про чиновників усіх рангів режиму Х. Мубарака, причетних до «корупції та підриву суспільно-політичного життя», кваліфікувались віднині як кримінальний злочин.

На додаток до цього М. Мурсі з другої спроби відправив у відставку генерального прокурора А.М. Махмуда, призначивши на його місце Т.І. Абдаллу.

Ці кроки глави держави опозиція назвала «найнебезпечнішим конституційним переворотом в історії країни», а один з її лідерів Мухаммед ель-Барадеї (колишній генеральний директор МАГАТЕ, лауреат Нобелівської премії миру і голова Конституційної партії) заявив, що «Мурсі узурпував усю державну владу і призначив себе новим фараоном Єгипту».

Представник канцелярії президента Я. Алі пояснював, що рішення його патрона були покликані «очистити владні інститути» і «зруйнувати інфраструктуру колишнього режиму». Сам М. Мурсі наголошував на тому, що його дії були спрямовані на підтримання в країні «політичної, соціальної та економічної стабільності». Президент також пообіцяв використати свої розширені повноваження лише в тому разі, якщо побачить, що «Єгипет у небезпеці». Характерно, що вищезгаданий «Салафітський фронт» підтримав рішення Мурсі.

У відповідь на дії прези-

дента опозиційні сили стали проводити у Каїрі та ряді інших міст країни масові акції протесту з вимогами відміни його останніх указів. При цьому мали місце напади і підпали офісів «Братів-мусульман», а також ПСС, відбувалися сутички між противниками та прибічниками президента, з'явились перші поранені. У Каїрі 24 листопада було оголошено про формування «Фронту національного порятунку» (ФНП), який об'єднав понад 35 опозиційних ліберально-демократичних і лівих партій з метою координації подальших дій у протистоянні правлячому режиму. Серед ключових фігур ФНП були такі визначні політичні діячі як А. Муса, Х. Сабахі, М. ель-Барадеї, Х.А. Гані. Фронт заявив про відмову від діалогу та будь-якого співробітництва з главою держави, доки він не відмінить нову Конституційну декларацію.

Не менш різкою була реакція на рішення М. Мурсі з боку суддівського корпусу. Вища юридична рада охарактеризувала нову Конституційну декларацію як «безпрецедентний наступ на незалежність судової гілки влади». Впливовий Клуб єгипетських суддів закликав усіх служителів Феміди розпочати страйк з тим, щоб змусити президента дезавуювати прийняту ним декларацію. У відповідь на цей заклик призупинили свою роботу не лише більшість судів, а й прокуратура.

У цій ситуації навіть США, які до цього ставилися до М. Мурсі досить прихильно, були змушені через заяву Держдепартаменту «висловити стурбованість» указами єгипетського президента і нагадати, що одним із досягнень єгипетської революції 2011 р. стала «гарантія того, що влада не буде сконцентрована в руках однієї людини».

Між тим у столиці та інших єгипетських містах практично безперервно тривали багатотисячні маніфестації представників опозиційних сил, які супроводжувались їх зіткненнями з ісламістами. Найбільш масштабна акція опозиції за участю близько 300 тис. осіб відбулася 27 листопада в Каїрі. Поліція усе частіше застосовувала силу проти демонстрантів. Дедалі зростала кількість вбитих і поранених.

У цих умовах Конституційна асамблея, в якій залишились переважно ісламісти, у терміновому порядку 30 листопада завершила обговорення проекту нової конституції, ухвалила його і передала на розгляд глави держави. Такий поспіх деякі спостерігачі пов'язували з наміром ВКС провести 2 грудня своє засідання, на якому, як очікувалося, він міг прийняти постанови щодо нелегітимності Конституційної асамблеї та Ради Шури і розпустити їх[1].

Уже 1 грудня М. Мурсі затвердив проект основного закону країни й оголосив, що всенародний референдум з нової конституції відбудеться 15 грудня. У той же день в Каїрі на підтримку президента пройшла масштабна маніфестація прибічників «Братів-мусульман» і салафітської партії «Ан-Нур» під гаслом «Шаріат і законність». У ній взяли участь

понад 200 тис. осіб. Що стосується опозиції, то вона, як і очікувалося, вкрай критично поставилась і до ідеї проведення референдуму в такі стислі строки, і до змісту самого проекту конституції, оцінивши останнє дійство Конституційної асамблеї та М. Мурсі як «державний переворот проти демократії».

Світську опозицію та коптську громаду насамперед не влаштовувало положення проекту основного закону, яким «принципи шаріату» проголошувалися «головним джерелом єгипетського законодавства». Незважаючи на те, що це формулювання повністю повторювало відповідне положення попередньої Конституції АРЄ 1971 р., опозиція небезпідставно побоювалась, що в умовах правління ісламістів це положення може трактуватися дуже широко. Інші критичні зауваження опозиційних сил стосувалися статей проекту конституції, присвячених забезпеченню рівноправ'я жінок, прав релігійних меншин, свободи слова, свободи віросповідання, ролі армії в суспільстві, розгляду справ цивільних осіб у військових судах тощо. На додаток до цього експерти-правознавці та правозахисники звертали увагу на такі «особливості» проекту Конституції, як трактування ним основних прав і свобод людини у дусі ісламської доктрини, надання безпрецедентних повноважень богословам університету «Аль-Азхар» у тлумаченні ісламського права, відсутність у ньому положення про пріоритет норм міжнародного права.

З урахуванням «поточного моменту» з 1 грудня щоденні масові акції протесту опозиції проходили під оновленими гаслами та із застосуванням нової тактики. Демонстранти вимагали не лише скасування Конституційної декларації, а й перенесення строків референдуму з проекту конституції та проведення справжнього всенародного обговорення основного закону держави. Усе частіше лунали заклики до М. Мурсі піти у відставку, а в натовпі почали з'являтися транспаранти з надписом «Брати, ви – друга НДП»[2]. Що стосується тактики, то протестувальники стали щодня проводити маніфестації поблизу президентського палацу в Геліополісі (фешенебельному районі Каїра). Демонстрантам вдалося 4 грудня прорватися до палацу через загородження з колючого дроту, тому поліції довелося застосувати сльозогінний газ, а самому президенту – рятуватися вте-

1 Усупереч очікуванням, 2 грудня засідання ВКС так і не відбулось. Суд оголосив, що він призупиняє свою роботу на невизначений термін на знак протесту проти «психологічного тиску, якого він зазнає». У цей день ісламісти-протестувальники блокували будинок ВКС у Каїрі, завадивши суддям провести заплановане засідання.

2 Національно-демократична партія, що була правлячою за часів президента Х. Мубарака.

чею. Як і раніше, акції протесту опозиції супроводжувались запеклими сутичками між нею та ісламістами. Зростала кількість убитих і поранених, а географія протестних рухів стрімко розширювалась, охоплюючи все більше єгипетських міст.

У цій ситуації на вулиці Каїра були введені армійські підрозділи з бронетехнікою для наведення порядку й охорони президентського палацу та урядових установ. У той же день президент у своєму телезверненні до нації закликав опозиційні сили до діалогу і запропонував провести зустріч з цією метою. Лідери ФНП у відповідь заявили, що переговори з владою можливі лише за умови виконання основних вимог опозиції.

Єгипетське військове командування 8 грудня закликало сторони конфлікту до діалогу, попередивши, що якщо вони не дійдуть консенсусу, то армії доведеться реагувати. Військові також пообіцяли захищати державні структури та мирних жителів, покласти край зіткненням і заявили, що армія не допустить скочування країни у прірву. Таким чином, у цей драматичний момент армія, після кількох місяців мовчання, знову нагадала про себе як силу, що стоїть на сторожі державності Єгипту.

Під тиском опозиції та з огляду на обставин, що склалися, президент М. Мурсі 9 грудня анулював Конституційну декларацію від 22 листопада, однак залишив у силі своє рішення провести конституційний референдум у намічений строк – 15 грудня. При цьому він запропонував опозиції подати свої поправки до проекту конституції. Провідні опозиційні сили скептично поставилися до рішення М. Мурсі про відміну Конституційної декларації, назвавши його «маніпулюванням», «обманом народу», і продовжували наполягати на перенесенні терміну конституційного референдуму. Однак уже було пізно – М. Мурсі вдалося тимчасово перехопити ініціативу в цьому протистоянні. Загалом чимало аналітиків оцінили останнє рішення президента і «Братів-мусульман», що стояли за ним, як вдалий тактичний маневр – поступившись у малому (скасування декларації від 22 листопада), вони відстояли свої позиції в головному – не стали переносити референдум щодо розробленої ними конституції.

Конституційний референдум було проведено у два етапи – 15 і 22 грудня. Проект нової Конституції АРЄ підтримали 63,8 % виборців. При цьому явка на референдумі становила лише 32,9 %. Президент М. Мурсі 26 грудня підписав конституцію, після чого вона стала діючим основним законом країни. Виступаючи в той же день із зверненням до нації, глава держави заявив, що прийняття конституції «поклало кінець трансформації влади» в країні. Він проголосив у Єгипті «нову республіку», що означало розрив із системою правління, яка існувала в країні після повалення монархії у 1952 році. Президент повідомив, що законодавча влада в Єгипті до виборів до Національних зборів переходить до Ради Шури, укотре закликав усі політичні сили Єгипту до діалогу для розв'язання існуючих проблем і пообіцяв вжити заходів для «виведення економіки з кризи». ФНП відмовився брати участь у діалозі, назвавши його «театром фарсу», а нову конституцію охарактеризував як таку, що «не відповідає інтересам єгипетського народу» і «недійсною», тому що явка на референдумі була значно нижче 50 %.

Аналіз розвитку подій у Єгипті наприкінці 2012 р. дає змогу зробити висновок, що недалекоглядні рішення та дії президента М. Мурсі в цей період спричинили поглиблення розколу єгипетського суспільства та його поляризацію. Більше того, нав'язана єгиптянам «Братами-мусульманами» конституція виявилася для останніх пірровою перемогою, яка призвела до глибокої та затяжної політичної кризи в країні, що поховала під своєю лавиною самих «Братів».

Завершення статті читайте в наступному номері «З.С.»

Список використаних джерел

1. Васильев А.М., Винницкий Д.К. Египетская конституция : исламское «да» светскому «нет» // Азия и Африка сегодня. – 2013. – № 3.

2. Исаев Л.М. Группы рисков политической нестабильности в Египте // Системный мониторинг глобальных и региональных рисков. Арабская весна 2011 года. – М., 2012.

3. Подцероб А.Б. «Арабская весна» или «исламистская осень»? // Институт Ближнего Востока, 06.08.2012. – http://www.iimes.ru/?p=15284#more-15284

4. Примаков Д. Падение Мурси // Российский совет по международным делам, 22.08.2013. – http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=2245#top

5. Сапронова М. Яблоко египетского раздора: новая египетская конституция 2012 года // Институт Ближнего Востока, 04.12.2012. – http://www.iimes.ru/?cat=88

6. Brown N. Can Egypt`s Democratic Uprising Be Redeemed? // Carnegie Endowment for International Peace, December 24, 2012. – http://carnegieendowment.org/2012/12/24/can-egypt-s-democratic-uprising-be-redeemed/ewbv

7. Brown N. Redoing the Egyptian Revolution // Foreign Affairs. – 2013. – July 3. – http://www.foreignaffairs.com/articles/139555/nathan-j-brown/redoing-the-egyptian-revolution

8. Carothers T., Brown N. The Real Danger for Egyptian Democracy // Carnegie Endowment for International Peace, November 12, 2012. – www.foreignaffairs.com/articles/139555/nathan-j-brown/redoing-the-egyptian-revolution

АННОТАЦИЯ

Автор анализирует последствия президентских выборов в Египте в июне 2012 года. По его мнению, благодаря победе Мухаммеда Мурси «Братья-мусульмане» утвердились на египетской политической арене как ведущая сила, с которой должны считаться все главные игроки как в самом Египте, так и за его пределами. В статье исследуются механизмы безболезненного перехода власти от временной военной администрации к гражданской, создание правительства национального единства и причины, которые не позволили государству преодолеть кризис. Отдельное внимание уделено роли средств массовой информации и персонально журналистов, которые повлияли на ход исторических событий.

Ключевые слова: Египет, Израиль, «Братья-мусульмане», сектор Газа, Кэмп-дэвидские мирные соглашения, синайские моджахеды.

АНОТАЦІЯ

Автор аналізує наслідки президентських виборів у Єгипті в червні 2012 року. На його думку, завдяки перемозі Мухаммеда Мурсі «Брати-мусульмани» утвердились на єгипетській політичній арені як провідна сила, з якою мали рахуватися усі головні гравці як у самому Єгипті, так і поза його межами. У статті досліджуються механізми безболісного переходу влади від тимчасової військової адміністрації до цивільної, створення уряду національної єдності та причини, які не дали змоги державі подолати кризу. Окрему увагу приділено ролі засобів масової інформації та персонально журналістів, які мали вплив на перебіг історичних подій.

Ключові слова: Єгипет, Ізраїль, «Брати-мусульмани», сектор Газа, Кемп-девідські мирні угоди, синайські моджахеди.

Протести в Туреччині та події на Близькому Сході: нормативні аспекти

УДК 321:94

Марина ВОРОТНЮК,
кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник Одеського філіалу Національного інституту стратегічних досліджень

Summary
The article analyzes the protests which started in May 2013 in Turkey as an indication of internal political transformations of the country and their impact on its international position and Ankara's attempts to become an influential player, the transformation model for the Arab countries, «normative power» in the Middle East. In particular, it deals with the Turkish position on the Syrian issue and its vision for the settlement of conflict. It concludes with the assumption that the analyzed events pose a serious challenge to the conceptual toolbox of Turkish foreign policy.
Keywords: **Turkey, Syria, Egypt, the United States, the Middle East, the «normative power», «zero-problem policy with neighbors».**

Регіон Близького Сходу, який традиційно знаходиться в епіцентрі міжнародної уваги, особливо після початку серії політичних трансформацій – так званої «Арабської весни», влітку 2013 р. пережив нову хвилю подій, що загострили безпекову ситуацію. Липневий військовий переворот у Єгипті, у результаті чого було усунуто від влади президента Мухаммеда Мурсі, та новий виток сирійського конфлікту з використанням хімічної зброї, що поставило питання проведення військової операції проти режиму Башара Асада міжнародною коаліцією на чолі із США, внесли нову динаміку в розвиток близькосхідних відносин.

Важливим фактором, що матиме вплив на подальший розвиток регіональної ситуації, є позиція Туреччини, яка прагне відігравати роль регіонального лідера. Турецький фактор є важливим, оскільки країна завжди мала особливий статус на Близькому Сході. Вона – член НАТО, стратегічний партнер США, кандидат на вступ до ЄС – часто виступала адвокатом Заходу в регіоні, в останнє десятиріччя стала важливим самостійним гравцем на Близькому Сході. Саме тут, на думку ідеологів турецької зовнішньої політики, знаходиться її «стратегічна глибина», тож Анкара має стати керманичем регіональних процесів. Туреччина – економічно розвинена ісламська країна, що обрала демократичний розвиток – пропонується як модель для трансформацій арабських країн.

Нинішня турецька позиція щодо подій у Єгипті та Сирії є чіткою: військовий переворот у Єгипті неприпустимий, міжнародна спільнота повинна більш жорстко поставитись до цього факту; злочини Асада та використання ним хімічної зброї (Туреччина не має сумнівів, що ця зброя була використана саме сирійською владою) повинні мати наслідком усунення його режиму. Апеляція до норм і цінностей, людської безпеки як найвищого еталона є вже традиційним дискурсом адміністрації правлячої Партії справедливості та розвитку. Туреччина позиціонує себе як своєрідну «нормативну силу» (normative power) Близького Сходу.

Однак така риторика може здаватися досить суперечливою після придушення власних протестів, які розпочалися в Туреччині наприкінці травня 2013 р. та продовжуються донині. Методи, якими керівництво країни намагається приборкати суспільне невдоволення, піддали сумніву й без того не для всіх переконливу ідею про достатньо демократичну Туреччину, яка може стати моделлю розвитку чи ініціатором реорганізації регіональної системи міжнародних відносин на нормативних засадах.

Анатомія турецьких протестів

Заворушення в Туреччині розпочалися 28 травня 2013 р. після розгону демонстрації, що виступила проти проекту знищення парку Гезі в центрі Стамбула в рамках реконструкції міста, зокрема, будівництва торговельного центру. Протести набули масштабних розмірів, охопивши Анкару та ряд інших турецьких міст після розгону демонстрантів поліцією із застосуванням сили. Демонстрації різної інтенсивності тривають дотепер, зокрема, в Анкарі через проект влади побудувати автобан на території Близькосхідного університету – оплоту кемалізму в країні.

Причини найбільшого за останнє десятиріччя протестного руху криються здебільшого в політичній площині. Невдоволення має пов'язане зі стилем керівництва нинішньої турецької адміністрації, зокрема Прем'єр-міністра Реджепа Тайіпа Ердогана [1]. Реформізм, притаманний владі на початку 2000-х років, коли розпочалась зміна парадигм турецької політики від суто секуляристської до більш ісламістської, вичерпався. Перебування на чолі країни протягом десяти років і значна підтримка електорату (на останніх парламентських виборах у 2011 р. за ПСР проголосувало 49,95% виборців) призвели до певної інтоксикації Ердогана владою, коли він почав диктувати жорсткі суспільні норми, засуджуючи тих, хто не відповідає його уявленням про «правильного» турка та мусульманина. Турецька влада все більше розми-

ває межу між суспільним і приватним життям, намагаючись регламентувати стиль поведінки громадян.

Паралельно з безпрецедентними реформами, що поступово приводять турецьке законодавство у відповідність до європейських стандартів, тим не менш, залишаються та поглиблюються проблеми, пов'язані зі свободою слова, правами національних меншин тощо. Невдоволення викликає намагання прем'єр-міністра впровадити президентську республіку, змінивши конституцію, що має сприяти його приходу до влади у 2014 р. в якості президента. Економічні проекти Р.Т. Ердогана є вражаючими (будівництво третього мосту через Босфор і штучного каналу з Мармурового до Чорного моря), але вони межують із гігантоманією та свідчать про масштабну урбанізацію, що часто нехтує інтересами місцевих спільнот.

На жаль, реакція Р.Т. Ердогана на рух у підтримку парку Гезі (Occupy Gezi, за аналогією з Occupy Wall Street) свідчить, що він не має на меті досягнути компромісу. Прем'єр-міністр затаврував протестувальників, назвавши їх екстремістами, мародерами та маріонетками ворогів Туреччини. Зокрема, Ізраїлю та єврейської діаспори, Заходу та великих корпорацій. Турецьку владу турбує те, що протести заподіяли шкоди іміджу країни, зокрема перед вирішальним голосуванням щодо того, хто буде приймати літні Олімпійські ігри 2020 р. (Стамбул програв голосування Токіо). Реакція зарубіжних ЗМІ, безумовно, негативно позначилася на репутації турецької влади. Водночас турецькі мас-медіа усунулися від актуальних репортажів, обмежившись показом документальних фільмів і конкурсів краси під час червневих демонстрацій. Єдиним джерелом інформації для громадян стали соціальні мережі, які прем'єр-міністр назвав великою загрозою турецькій державі.

Виважений аналіз свідчить, що чорно-біла характеристика протестувальників як суто лібералів чи, навпаки, як радикалів-екстремістів, поширена в багатьох оцінках залежно від політичних поглядів тих, хто оцінює, не відповідає дійсності. Як будь-який протестний прояв, рух, спрямований на захист парку Гезі, не був монолітним, об'єднавши індивідуумів та організації з різними, подекуди протилежними політичними ідеологіями. Розпочавшись як волевиявлення активістів, що виступили проти проектів неконтрольованої урбанізації та знищення публічного простору, події на Таксімі швидко акумулювали в собі протестні настрої різноманітних політичних сил – від лівих до курдських націоналістів. Усупереч поширеному уявленню, що на Таксім вийшли лише прихильники світського руху, які не обов'язково ототожнюють себе з ісламом чи є практикуючими мусульманами, численною групою, що брала участь у політичних заворушеннях, були так звані мусульмани-антикапіталісти. Представники цього угрупування та симпатизуючі їм поєднують релігійність із розчаруванням у новій ісламській буржуазії, персоніфікованої Ердоганом. На їхню думку, вона підриває устої соціальної справедливості, притаманної ісламу. Безумовно, в подіях беруть участь і більш радикальні анархістські угруповання, клуби футбольних уболівальників тощо.

Однак головним мотиватором протестів стала ліберально налаштована молодь. Вона не підтримує жодного політичного угрупування, називаючи себе аполітичною, оскільки не довіряє нікому. Більшість із молодих протестувальників, народжених у 1990-і роки, не пам'ятають періоду «до ПСР» і не можуть порівняти сучасне становище з життям за секуляристів, Народно-Республіканської партії та монополії армії. Проте ця молодь народилася за умов, коли демократизація та інтеграція до Європейського Союзу, якою б повільною вона не була, є щоденною парадигмою розвитку. Парадоксально, але саме завдяки перебуванню Ердогана при владі та його реформізму в перші роки ПСР при владі, середній клас Туреччини, отримуючи економічні дивіденди та зростаючи, відчув потребу в розширенні свого представництва в політичному житті країни та створенні системи ефективного управління. На жаль, політичні інститути та еліти не встигли адаптуватися до таких швидких змін у масовій свідомості та відреагували на них застарілими політичними кліше.

Протести навколо парку Гезі стали симптомом надзвичайної безпековості всіх сфер публічного життя Туреччини, коли будь-яке явище трактується як таке, що має відношення до національної безпеки. Цей так званий синдром національної безпеки постійно проявляється в жорсткій конкуренції декількох ідеологій/ідентичностей: ісламістської, кемалістської (світської), націоналістичної, лівої ідеології, ідентичності національних меншин тощо. Туреччині, попри значний демократичний досвід, не вдалося створити відкрите публічне поле для мирної артикуляції різних форм «інаковості». У цьому разі синдром проявився в алармістській позиції протестувальників, які виступили проти гегемонії правлячої ісламістської ПСР, та непримиримій риториці прем'єр-міністра Ердогана, який відмовив протестувальникам у праві вільного висловлення свого невдоволення.

Розглядаючи перспективи подальшої трансформації політичного устрою Туреччини, можна спрогнозувати, що її системні атрибути залишаться незмінними. Адже протести лише виявили сутнісні недоліки, але не мали революційного впливу на характер політичної боротьби. Гетерогенність протестувальників не дозволила їм оформитись у будь-яку політичну силу, здатну артикулювати свої вимоги більш конкретно, ніж просто засуджуючи всі дії Ердогана. Вочевидь, політичні процеси будуть характеризуватися подальшою поляризацією суспільства, зміною одного домінантного дискурсу (кемалістського) іншим (ісламістським), придушенням альтернативних субідентичностей під пресингом єдиної, нав'язаної державою ідентичності. Навряд чи протести завдали серйозного удару по шансах Ердогана виграти президентські вибори у 2014 році. Якщо він балотуватиметься, його електоральна підтримка залишатиметься досить суттєвою. Однак слід ураховувати, що згідно з опитуваннями, проведеними турецьким центром Metropoll, нинішній президент Абдулла Гюль є більш популярним, ніж Р.Т. Ердоган [2]. Тобто навіть серед електорату ПСР є відчуття, що Ердоган поводиться авторитарно.

Водночас у суспільно-політичне життя Туреччини були привнесені певні зміни, що свідчать про зрушення в колективній свідомості. Ці зрушення, які можна назвати «духом Гезі», свідчать про поступове відкриття та десакралізацію політичного життя країни, коли індивідууми, стикаючись із засиллям влади та неефективністю політичної опозиції, трансформують свою безпорадність в організований протест, перекладаючи свої вимоги в політичний лексикон.

Близькосхідний Гордіїв вузол: роль Туреччини

Разом із складнощами внутрішньополітичних трансформацій, міжнародне становище Туреччини ще ніколи за останнє десятиріччя не було таким складним. Переворот у Єгипті, що усунув від влади «Братів-мусульман» – політичну силу, яка користувалася підтримкою турецької владної ПСР; дворічна громадянська війна у Сирії, в якій Туреччина відверто зайняла сторону опозиції – Вільної сирійської армії; інтенсифікація протиріч між шиїтами та сунітами в Іраку; загострення відносин з Іраном через підтримку протилежних сторін у сирійському конфліктів – цей калейдоскоп подій створив безпрецедентний вакуум безпеки, що вдарив по регіональних позиціях Анкари.

Туреччина болісно сприйняла військовий переворот у Єгипті 3 липня 2013 р., засудивши втручання армії. Придушення протестів проти усунення М. Мурсі в Єгипті Анкара охарактеризувала як «тяжкий злочин» нинішньої тимчасової адміністрації. Перебування «Братів-мусульман» при владі було важливим елементом для ствердження турецької моделі. Нині ж країна втрачає важливого партнера.

Однак справжньою загрозою національній безпеці Туреччини є події в Сирії, яка була ключовою країною для демонстрації того, що Анкара здатна ефективно розв'язати свої проблеми з сусідами. Відносини з Башаром Асадом значно поліпшилися у 2000-х роках, навіть перерісши у «стратегічні». Після початку сирійських заворушень Анкара, переоцінивши свій вплив на Дамаск, вдалася до активної дипломатії та наполягала на вирішенні проблеми мирним шляхом. Тож неефективність задіяних дипломатичних заходів стала великим ударом по позиціях Туреччини й особисто Ердогана. Фактично Анкара ніколи не була зацікавлена у загостренні конфлікту та поширенні нестабільності на свої південно-східні регіони. Ситуація, що склалася, дала безпрецедентний шанс курдам, які проживають у Сирії, Туреччині та Іраку, скористатися нестабільністю задля втілення власних намірів отримати державність. Це навіть змусило деяких експертів стверджувати, що єдиним переможцем «Арабської весни» стали курди. Сирійські біженці шукають у Туреччині порятунку, і подекуди це призводить до зростання міжетнічної напруженості. Саме тому остання виступала за застосування дипломатичних методів для вирішення сирійської кризи.

На сучасному етапі турецька позиція щодо Сирії зазнала трансформації. У цілому її політика все більше схиляється до ризиків та бажання довести, що із сирійськими інтересами слід рахуватися. Незважаючи на те, що турецькі можновладці напевно усвідомлюють ризики від можливого приходу до влади в Сирії опозиційних сил та подальшого поширення нестабільності, останнім часом вони відверто виступають за необхідність гуманітарної інтервенції. Використання хімічної зброї, здійснене, як стверджується за турецькими розвідданими, режимом Асада 21 серпня 2013 р., стало для Анкари, як і для США, додатковою «червоною лінією» та зайвим аргументом на підтримку цієї акції.

Коли з огляду на угоду щодо знищення сирійської хімічної зброї, досягнуту між Росією та США 14 вересня 2013 р., військова операція була знята з порядку денного, Туреччина в цілому привітала цей результат. Однак вона застерігає від сприйняття даної угоди як фінального розв'язання усього конфлікту, оскільки, на її думку, режим Асада може затягувати цей процес для продовження своїх злочи-

нів [3]. Процес роззброєння Сирії начебто повертає Асаду міжнародну легітимність та імунітет від більш рішучих заходів проти його режиму [4]. За словами президента А. Гюля, «громадянська війна в Сирії не почалася з використання цієї зброї та не закінчиться з її знищенням» [5], тож важливо продовжувати жорсткий тиск на сирійського президента, незалежно від процесу знищення сирійської хімічної зброї.

Здається, що положення, сформульоване одним турецьким дипломатом про те, що Анкара завжди знаходиться у стані «2,5 воєн» – із Сирією, Грецією та курдами – актуалізувалося у своєму близькосхідному вимірі. Так само, як і традиційне «прокляття географії» з часів холодної війни, коли Туреччина, оточена по периметру ворогами, завжди відчувала себе в небезпеці. З початку 2000-х років у зовнішній політиці країни назріли концептуально «проривні» ідеї, що вивели її на авансцену як ключового регіонального гравця. «Політика відсутності проблем з сусідами», забезпечивши Туреччині імідж трансформатора свого оточення в миротворчому дусі та принісши певні плоди на певних напрямах, не змогла все ж забезпечити системні трансформації регіону. Справа в тому, що в основі принципу «відсутності» проблем із сусідами» лежала позиція невтручання у внутрішні справи країн-сусідів, підтримання існуючих режимів незалежно від їх внутрішньої політики.

Саме коли Туреччина під тиском «Арабської весни» була змушена реагувати на події в Тунісі, Єгипті, Лівії, Сирії та обрала принцип схвалення демократизації всупереч своєму усталеному підходу підтримання статус-кво, «політика відсутності проблем» зазнала своєї очевидної поразки. Анкара зробила ставку на популяризацію турецької моделі – моделі ісламської країни зі стрімким економічним зростанням і демократичною системою. Турецька модель, безумовно, має право на життя як абстракція, як певний алгоритм суспільного розвитку, як втілення можливості поєднувати іслам з демократією та неоліберальним економічним розвитком. Утім, не вистачає бажання інших мусульманських країн, більшість із яких обережно ставляться до регіональних амбіцій Анкари, пам'ятаючи про османське минуле, наслідувати турецький приклад. Тепер, коли проблеми демократичного розвитку Туреччини були оголені після жорсткого придушення протестів на Таксімі, не вистачає, власне, переконливості країни в якості взірця для наслідування.

Не можна нехтувати тим впливом, який мали події в Туреччині на власний міжнародний імідж, зокрема, на її сприйняття в Європейському Союзі. Протестний рух разом із систематичними порушеннями прав людини та відверто популістською риторикою Ердогана, що межує з антисемітизмом і конспірологією, дали додатковий козир тим силам у Європі, які стверджують, що авторитарній Туреччині не місце в ЄС. На нашу думку, нинішні події – серйозний виклик усьому концептуальному інструментарію турецької зовнішньої політики. Турецькій дипломатії та міністру закордонних справ Ахмету Давутоглу ще не так давно довелося захищати від критики «політику відсутності проблем із сусідами». Він вимушений був доводити, що конфлікт із Сирією не може автоматично нівелювати її цінність та дієздатність, якщо по той бік кордону все відбувається в добросусідському дусі. Аналогічно важко буде пропагувати Туреччину як «модель» чи «нормативну силу», якщо авторитаристські тенденції в країні не будуть загальмовані та принцип плюралізму не стане керівним у подоланні суспільних проблем. Тож на сучасному етапі вирішується питання, чи зможе Туреччина зберегти свої демократичні надбання та відіграти стабілізуючу роль на Близькому Сході.

Список використаних джерел

1. Tocci N. A U-turn in Turkish politics? Gezi Park in Perspective / Open Democracy, 3 June 2013, available at: http://www.opendemocracy.net/opensecurity/nathalie-tocci/u-turn-in-turkish-politics-gezi-park-in-perspective.

2. Ağustos 2013 Türkiye'nin nabzi «Stratejik oy verme davranişi» / MetroPOLL Strategic and Social Research Center poll, available at: http://www.metropoll.com.tr/report/get/376/1.

3. No: 245, 14 September 2013, Press Release Regarding the Agreement Reached Between the United States and the Russian Federation Concerning the Chemical Weapons Possesed by the Syrian Regime / Ministry of Foreign Affairs of Turkey, available at: http://www.mfa.gov.tr/no_-245_-14-september-2013_-press-release-regarding-the-agreement-reached-between-the-united-states-and-the-russian-federation-concerning-the-chemical-weapons-possesed-by-the-syrian-regime.en.mfa.

4. Ülgen S., Stein A. Not the Real Deal: Ankara's Take on the Syria Agreement. Carnegie Europe. September 26, 2013, available at: http://carnegieeurope.eu/2013/09/26/not-real-deal-ankara-s-take-on-syria-agreement/gobn.

5. Prepared Remarks from President Abdullah Gul for CFR / Council on Foreign Relations, September 26, 2013, available at: http://www.cfr.org/turkey/prepared-remarks-president-abdullah-gul-cfr/p31498#cid=soc-Facebook-in-transcript-prepared_remarks_from_presiden-092613.

АНОТАЦІЯ

Стаття аналізує протести, що розпочались у травні 2013 р. в Туреччині як свідчення внутрішньополітичних трансформацій країни та їх вплив на її міжнародне становище та спроби Анкари стати впливовим близькосхідним гравцем, моделлю трансформацій для арабських країн, «нормативною силою» Близького Сходу. Зокрема, розглядається позиція Туреччини щодо сирійської проблеми та її бачення стосовно врегулювання конфлікту. Зроблено висновок, що проаналізовані події кинули серйозний виклик всьому концептуальному інструментарію турецької зовнішньої політики.

Ключові слова: Туреччина, Сирія, Єгипет, США, Близький Схід, «нормативна сила», «політика відсутності проблем з сусідами».

АННОТАЦИЯ

Статья анализирует протесты, которые начались в мае 2013 г. в Турции как свидетельство внутриполитических трансформаций страны и их влияние на ее международное положение и попытки Анкары стать влиятельным ближневосточным игроком, моделью трансформаций для арабских стран, «нормативной силой» Ближнего Востока. В частности, рассматривается позиция Турции по сирийской проблеме и ее видение относительно урегулирования конфликта. Сделан вывод, что проанализированные события бросили серьезный вызов всему концептуальному инструментарию турецкой внешней политики.

Ключевые слова: Турция, Сирия, Египет, США, Ближний Восток, «нормативная сила», «политика отсутствия проблем с соседями».

Причини встановлення та повалення політичної влади «Братів-мусульман» в Арабській Республіці Єгипет

УДК 321:620.94

Павло БОВСУНІВСЬКИЙ, кандидат політичних наук, Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка

Summary
On September 23, 2013 the Cairo Court for Urgent Matters forbade all activities by the «Muslim Brotherhood» that marked the end of a brief period of legal existence of the movement that was started with the overthrow of the regime of Hosni Mubarak. This article examines the origins of the movement, its path to political power in Egypt, as well as the reasons for its overthrow by the military in July 2013.
Keywords: **Muslim Brotherhood, Arab Republic of Egypt, Mohammed Mursi.**

Рух «Асоціація братів-мусульман», більш відомий як «Брати-мусульмани», є найбільшою та найстарішою єгипетською ісламістською організацією, заснованою в 1928 р. у місті Ісмаїлія шкільним учителем та ісламським проповідником Хасаном аль-Банною. Створення «Асоціації братів-мусульман» відбулося після розпаду Османської імперії, у період, коли Єгипет перебував у напівколоніальній залежності від Великої Британії, попри те, що в 1922 р. країна стала незалежним королівством. В основі ідеології руху, якщо не брати до уваги ситуативні історичні події (англійське колоніальне панування, Другу світову війну і т.п.), знаходилися такі фундаментальні уявлення, як панісламізм на основі всесвітнього халіфату та соціальна справедливість, побудована на законах шаріату і Корані. Досягнення цих цілей повинно було відбуватися шляхом поетапної ісламізації – починаючи від формування особистості мусульманина, мусульманської сім'ї та створення мусульманського суспільства. Найбільш відомий девіз руху: «Іслам – це рішення» [1].

Серед пріоритетів руху провідне місце займають фізичне здоров'я і духовний розвиток мусульман, а також заохочення наукових досліджень, що враховували б основні положення ісламу. Суттєвою частиною ідеології «Братів-мусульман» як глобального руху також є розвиток зв'язків усередині мусульманського суспільства, що втілилося на практиці шляхом створення розгалуженої мережі в багатьох арабських державах. Серед економічних постулатів організації слід виокремити її бачення соціально-економічного розвитку. Основною причиною бідності єгипетського населення члени руху вважали недотримання традицій ісламу. При цьому філософія «Братів» передбачала надання переваги активній діяльності, а не пропаганді. У зв'язку з чим рух діяльно займався благодійністю, вихованням і релігійною освітою.

Кожен осередок організації утримував мечеть, школу та спортивний клуб, що є практичним втіленням ідеологічних постулатів. Такий підхід «Братів-мусульман» дав свої результати, і, попри вороже ставлення влади до руху, вже наприкінці 1940-х років нараховував понад 500 тис. членів, мав відділення в декількох арабських країнах. Варто зазначити, що спочатку організацію підтримували не тільки мусульмани. Так, в 1943 р. радниками Х. аль-Банни були троє християн-коптів [2], що за нинішніх відносин організації з єгипетськими християнами є неймовірним фактом.

У 1930-х роках «Брати-мусульмани» почали розглядати можливість використання збройних методів боротьби з колоніалізмом. Уже в 1940-х роках прихильники руху розпочали підготовку до ведення партизанської війни в тренувальних таборах. Під час Другої світової війни з'явилося військове крило організації, яке під час арабо-ізраїльської війни 1948 р. направило близько 10 тис. добровольців із Єгипту, Сирії та інших арабських країн для участі в боротьбі з ізраїльською армією. В самому Єгипті організація почала діяти терористичними методами, вбивши в 1948 р. прем'єр-міністра країни Махмуда Фахмі аль-Нукраші. Відповіддю влади стала ліквідація лідера руху Х. аль-Банни королівськими спецслужбами [3]. Варто зазначити, що хоча сам Х. аль-Банна не вважався прихильником радикальних заходів, однак створена ним організація вважала їх застосування абсолютно виправданим для досягнення поставлених цілей.

Борючись із королем Фаруком, «Брати-мусульмани» підтримали антимонархічний рух «Вільних офіцерів», однак пізніше розійшлися з Г.А. Насером у баченні перспектив майбутнього розвитку держави. Як наслідок почалися замахи на керівників країни, що призвело до заборони цієї організації в лютому 1954 р. і страти її лідерів, у тому числі Сейїда Кутба у 1966 р., який досить серйозно розвинув вчення Х. аль-Банни і фактично створив ідеологічну базу під тим явищем, яке зараз називається «Аль-Каїдою». Крім того, саме в цей час майбутній лідер цієї терористичної організації Айман аль-Завахірі

розпочав свою кар'єру в рядах «Братів» [3]. Незважаючи на переслідування, рухові вдалося зміцнити зв'язки з єгипетською армією і займатися благодійністю. За деякими даними, у цей період «Асоціацію братів-мусульман» таємно підтримували британські та американські спецслужби, налаштовані проти Г.А. Насера, який зблизився з СРСР і розпочав будівництво «арабського соціалізму».

Завдяки масовій еміграції членів руху з Єгипту і внутрішнім процесам в арабському світі, братство розповсюдило свій вплив у багатьох арабських країнах (Йорданія, Сирія, Палестина, Кувейт і т.д.). Підписання мирного договору між Ізраїлем і Єгиптом у 1979 р. сприяло подальшому розмежуванню руху на фундаменталістів та ісламістів. Останні створили кілька воєнізованих терористичних груп, таких як «Аль-Гамаа аль-Ісламія», «Ісламський джихад» і провели низку резонансних терактів, найвідоміший із яких – убивство Президента АРЄ Анвара Садата в жовтні 1981 року. Згодом новому єгипетському президенту Х. Мубараку вдалося впоратися з терористичною загрозою, частково ліквідувавши, частково витиснувши за кордон значну частину радикалів. Саме в той час було введено радянські війська до Афганістану, куди й переїхала велика кількість ісламістів, у тому числі з Єгипту.

Не останню роль у розгромі радикального крила організації зіграли й помірковані фундаменталісти, які нині становлять кістяк руху «Братів-мусульман» у Єгипті. Така ситуація дала змогу організації з 1982 р. опосередковано брати участь у виборах, та й взагалі в політичному і громадському житті. Під різними назвами ними створювалися підвідомчі лікарні та школи, професійні об'єднання лікарів і юристів, що єгипетською владою не заборонялося.

Проте влада Х. Мубарака забороняла «Братам-мусульманам» сформувати власну політичну партію, ґрунтуючись на тому, що Конституція Єгипту виключала можливість створення політичних партій за релігійною ознакою. Однак рух обходив це обмеження, співпрацюючи з деякими політичними партіями, а також висуваючи своїх представників на виборах у якості незалежних кандидатів. Наприклад, на виборах 1984 р. «Брати» виступали в блоці з ліберальною партією «Новий Вафд» і провели в Національне зібрання 8 своїх кандидатів. На виборах 1987 р. вони балотувалися вже в союзі з опонентами «Нового Вафду» – Ліберально-соціалістичною партією та Соціалістичною партією праці, об'єднавшись у «Ісламський альянс». Кандидатам від «Братів-мусульман» тоді дісталося 37 місць.

У 1990 р. «Брати-мусульмани» бойкотували вибори після прийняття жорсткого виборчого закону, що виключав для організації легальну можливість брати в них участь. Однак у 2000-х роках рух домігся успіхів на парламентських виборах: у 2000 р. представники «Братів-мусульман» отримали 17 мандатів, а на виборах 2005 р. у них було вже 87 місць у Національному зібранні – нижній палаті Парламенту АРЄ [2]. Таким чином, балотуючись у парламент як незалежні кандидати, вони отримали майже 20 % місць і створили найбільшу опозиційну парламентську фракцію. У другій половині 2000-х років єгипетська влада, побоюючись зростання впливу організації, посилила репресії щодо учасників руху, кинувши за ґрати найактивніших його членів.

Новий етап розвитку для «Асоціації братів-мусульман» настав після повалення в січні 2011 р. за її активної участі режиму Х. Мубарака. За десять днів після відставки останнього «Брати-мусульмани» повідомили про намір сформувати власну політичну партію. Так, 30 квітня 2011 р. керівництво руху оголосило про створення «Партії свободи і справедливості». За підсумками проведення незалежних виборів у Національне зібрання у грудні 2011 – січні 2012 р. ця партія набрала 47 % голосів виборців (Національне зібрання АРЄ тоді налічувало 498 місць), друге місце з результатом 24 % зайняла ультра-радикальна ісламістська партія «Ан-Нур» (світло – араб.). У січні-лютому 2012 р. відбулися вибори в Раду Шури – верхню палату Парламенту АРЄ, де політичне крило братів отримало 105 мандатів (близько 58 % виборних місць) [3]. Таким чином, ісламісти різного рівня радикальності взяли під контроль обидві палати парламенту Єгипту, що, безумовно, вплинуло на подальший політичний розвиток країни та загострило протистояння з військовими.

Продовженням політичної боротьби «Братів» стала участь їх висуванця Мохаммеда Мурсі в перших вільних президентських виборах. У першому турі, що відбувся в травні 2012 р., М. Мурсі зайняв перше місце, набравши 24,77 % голосів, що гарантувало йому вихід у другий тур разом із колишнім прем'єр-міністром Ахмедом Шафіком. Другий тур президентських виборів у Єгипті відбувся 16 і 17 червня 2012 року. Проте, передчуваючи перемогу кандидата ісламістів, 16 червня 2012 р. Вища рада Збройних сил, спираючись на рішення Конституційного суду, оголосила про розпуск нижньої палати парламенту, а наступного дня прийняла поправки до законодавства, що надавали військовим нові повноваження й обмежували владу президента. У відповідь «Брати-мусульмани» організували чергові масові протести своїх прихильників, що засвідчило

широку підтримку населенням. У ситуації, що склалася, військові були змушені визнати результати президентських виборів, і вже 24 червня 2012 р. було офіційно оголошено про перемогу на виборах М. Мурсі, який набрав у другому турі 51,7 % голосів. Після оголошення офіційних результатів виборів М. Мурсі заявив, що має намір стати «президентом усіх єгиптян», у зв'язку з чим політик залишив свої посади в «Партії свободи і справедливості» та русі «Брати-мусульмани» [1].

Переможці відразу ж почали користуватися політичною владою. Уже в серпні 2012 р. новий Президент АРЄ відправив у відставку військову верхівку на чолі з міністром оборони й главу Вищої ради Збройних сил маршала Хусейна Тантауі. Порушивши статус-кво, за якого він керував країною, не правлячи в ній, – реальна влада була у генералів. Фактично президент-ісламіст позбавився військових, які в попередні місяці йшли на поступки його політичній силі, сподіваючись зберегти свої привілеї. Він же підтвердив на практиці ефективність тактики ісламістів, що застосовується повсюдно, незалежно від країни, коли останні, домагаючись поступок від влади, у результаті позбавляються її.

Одночасно зі звільненням військової верхівки Президент АРЄ анулював прийняту в червні 2012 р. «Додаткову конституційну декларацію», що надала на перехідний період законодавчі функції армії. Крім того, президент повернув собі права, відібрані військовими: оголошувати

війну та право сформувати нову комісію з підготовки конституції в разі, якщо буде заблокована робота існуючої.

Уже в листопаді 2012 р. М. Мурсі підписав конституційну декларацію, яка позбавила суди права розпускати верхню палату парламенту і Конституційну асамблею, а також дозволяє президентові країни видавати «будь-які декрети, спрямовані на захист революції», що не можуть бути оскаржені в суді. Дії М. Мурсі викликали обурення опозиції, яка звинуватила президента в узурпації влади та відновленні диктатури. Найактивнішим громадянським рухом став «Тамаруд» (повстання – араб.), що закликав до негайної відставки президента.

Ситуація поступово загострювалася, поки 3 липня 2013 р. після тривалих протестів проти президента М. Мурсі, які пройшли в різних містах країни, Міністр оборони Єгипту Абдул Фатах Аль-Сісі оголосив про повалення президента і призупинення дії конституції. Мурсі було поміщено під домашній арешт, а згодом офіційно взято під варту у зв'язку з пред'явленням йому звинувачення в шпигунстві та змові, здійсненій спільно з палестинським рухом ХАМАС. Через деякий час екс-президента також звинуватили у вбивствах і тортурах при розгоні акції протесту. У Каїрі було заарештовано понад 2500 членів «Братів-мусульман», включно з духовним лідером руху Мухаммедом Баді, його заступником Рашадом аль-Баюмі, колишнім головою парламенту країни Мухаммедом Бельтагі, головним стратегом «Братів» Хайретом аль-Шатером і ще низкою функціонерів. Усіх їх звинувачують у підбурюванні прихильників до насильства і безладів.

Про підтримку військового перевороту заявили представники коптської церкви (Тавадос II) і лідер ліберальної опозиції, лауреат Нобелівської премії миру Мохаммед аль-Барадеї. Така реакція коптів не дивна, адже до сформованого на початку серпня 2012 р. ісламістами уряду країни потрапив лише один копт при тому, що християни становлять до 14 % загальної чисельності єгиптян (85 млн. осіб). При Х. Мубараку, коли число міністерських портфелів було менше, ніж при ісламістах, копти регулярно отримували по два-три пости в уряді. Підтримка перевороту ліберальною опозицією є теж цілком прогнозованою, адже ісламізація країни, яку проводили «Брати», не подобалася багатьом прозахідно налаштованим єгиптянам і особливо молоді.

Після повалення ісламістів тимчасово виконуючим обов'язки президента був призначений голова Конституційного суду країни Адлі Мансур, який оголосив про розпуск Парламенту Єгипту і закрив кордон із сектором Газа. Тимчасовим Прем'єр-міністром Єгипту став Хазем Аль-Беблауі, економіст ліберального напряму, який у минулому обіймав пост міністра фінансів. Віце-президентом із міжнародних відносин було призначено Мохаммеда аль-Барадеї, лідера ліберальної опозиції, лауреата Нобелівської премії миру, який підтримав переворот.

Наступним кроком у боротьбі з «Братами-мусульманами» стало рішення про закриття 2200 мечетей, які є основним місцем пропаганди ісламістів. Крім того, введено заборону на діяльність 55 тис. імамів мечетей. Влада повідомила про формування спеціального комітету, завданням якого стане «моніторинг того, що відбувається в найбільших мечетях» країни, щоб «проповіді в мечетях не використовувалися в політичних цілях». Низка репресивних заходів закінчилася судовим рішенням 23 вересня 2013 р., що заборонило будь-яку діяльність ісламської організації «Брати-мусульмани», а також роботу всіх структур, що засновані або керуються цією організацією [4]. Крім того, ще раніше суд заморозив фінансові активи керівників руху, а також припинив

діяльність телеканалів, яких запідозрили в лояльності до «Братів». До їх числа потрапила єгипетська філія всесвітньо відомого катарського телеканалу «Аль-Джазіра», телеканал «Братів-мусульман» «Ахрар 25», а також ісламістські телекомпанії «Аль-Ярмук» і «Аль-Кудс». Телеканал «Аль-Джазіра» звинуватили в упередженому висвітленні недавнього перевороту в Єгипті та створенні загрози безпеці країни. Телеканали «Ахрар 25», «Аль-Ярмук» і «Аль-Кудс» звинуватили у зв'язках з ісламістськими організаціями [5].

Таким чином, легальна діяльність руху «Братів-мусульман» завершилася, військові прагнуть швидко консолідувати свою владу за допомогою прийняття власної версії конституції, а також провести позачергові вибори, що узаконять перебування їхніх ставлеників біля керма країни. Окрім «Братів» і військових є ще третя політична сила, представлена невеликим прошарком ліберально налаштованих активістів, які загалом підтримали повалення М. Мурсі, проте виступають і проти ісламістів, і проти військової диктатури. Їхня мета – побудова в Єгипті суспільства за західним зразком, у якому релігійні лідери та генерали будуть займатися теологією і військовою справою відповідно, не втручаючись у політику й економіку. Такий підхід викликає нерозуміння серед «Братів» і стриману реакцію військових. Зважаючи на розвиток подій, можемо сміливо прогнозувати подальше загострення протиріч між генералітетом і ліберали, які прагнуть демократичних змін і західних цінностей, що є несумісними з військовою диктатурою, яка поступово встановлюється в АРЄ.

Проте головною суспільною силою в Єгипті, що визначила політичний порядок денний країни, є так звана диванна партія, тобто переважна більшість громадян, які не мають чітких політичних переконань і воліють спостерігати за подіями в країні по телевізору. Залежно від обставин ці люди підтримують то один, то інший табір, забезпечуючи їм перемогу. Саме так і сталося в лютому 2011 р., коли був повалений Х. Мубарак.

Згодом, ця ж «диванна партія» забезпечила обрання М. Мурсі на посаду президента й отримання ісламістами більшості в єгипетському парламенті. Перемігши на всіх виборах, ісламісти отримали можливість побудувати в Єгипті ідеальне, з їхньої точки зору, суспільство, але вони цією можливістю не скористалися. Унаслідок недолугої економічної політики нової влади, що призвела до різкого падіння золотовалютних резервів Національного банку Єгипту, величезного дефіциту бюджету та платіжного балансу, зростання інфляції та безробіття, більшість єгиптян з'ясувала, що «ісламське суспільство» й «успішне суспільство» – не обов'язково одне й те ж. Тому та сама «диванна партія», що дала ісламістам шанс на виборах, почала нещадно їх критикувати, вийшовши на вулицю, чим скористалася армія, що «на прохання народу» усунула М. Мурсі від влади.

Тож основною причиною поразки ісламістів є провал економічної політики, що позбавило їх підтримки широких верств єгипетського населення та надало шанс військовим на реванш. «Диванна партія» нині повністю на боці військових. Більшості єгиптян набридли експерименти ісламістів, вони прагнуть стабільності та навіть «твердої руки», яка припинить хаос і відновить економічний розвиток. Ураховуючи нинішню ситуацію, можемо очікувати встановлення політичної влади в АРЄ, яка буде дуже схожою з режимом Х. Мубарака, повстання проти якого й стало поштовхом до всіх наступних негараздів. В умовах наростаючого протистояння майбутнє Єгипту величезною мірою залежатиме від змісту нової конституції, яку готує тимчасовий уряд. Стабілізація політичної системи стане можливою лише в разі, коли основний закон не гарантуватиме особливих прав для армії (як у часи Х. Мубарака) і не буде зосереджений на питаннях релігії (як за М. Мурсі). В іншому разі в часи економічної кризи на вулиці єгипетських міст знову вийдуть люди, які вже прагнутимуть повалити ставленика військових, який не зміг забезпечити більшості гідного існування та не виправдав їхніх надій.

Список використаних джерел:

1. *What is the Muslim Brotherhood? [Електронний ресурс] // Factbox— Reuters. – Режим доступу: http://www.reuters.com/article/2011/02/03/us-egypt-protests-brotherhood-idUSTRE7122NP20110203*
2. *Egypt's Muslim Brotherhood [Електронний ресурс] // Council on foreign relations. – Режим доступу: http://www.cfr.org/egypt/egypts-muslim-brotherhood/p23991*
3. *Братья-мусульмане Международное религиозно-политическое движение [Електронний ресурс] // Лентапедия. – Режим доступу: http://lenta.ru/lib/14163646/*
4. *Egypt court bans Muslim Brotherhood 'activities' [Електронний ресурс] // BBC news. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-24208933*
5. *Египетский суд закрыл «Аль-Джазиру» и телеканал «Братьев мусульман» [Електронний ресурс] // Лента.ру. – Режим доступу: http://lenta.ru/news/2013/09/03/aljazeera/*

АННОТАЦИЯ

Каирский суд по неотложным делам 23 сентября 2013 г. запретил любую деятельность исламистской организации «Братья-мусульмане», что ознаменовало окончание непродолжительного периода легального существования движения, начавшегося со свержением режима Хосни Мубарака. Данная статья анализирует истоки движения, его путь к политической власти в Египте, а также причины его свержения военными в июле 2013 года.

Ключевые слова: «Братья-мусульмане», Арабская Республика Египет, Мухаммед Мурси.

АНОТАЦІЯ

Каїрський суд з невідкладних справ 23 вересня 2013 р. заборонив будь-яку діяльність ісламістської організації «Брати-мусульмани», що ознаменувало закінчення нетривалого періоду легального існування руху, який розпочався з поваленням режиму Хосні Мубарака. Стаття аналізує витоки руху, його шлях до політичної влади в Єгипті, а також причини його повалення військовими в липні 2013 року.

Ключові слова: «Брати-мусульмани», Арабська Республіка Єгипет, Мухамед Мурсі.

Європа майбутнього.
Рух до федеративного союзу

Ніколас БЕРГГРЮЕН,
засновник і президент Berggruen Holdings, голова Інституту Берггрюена з управлінського консультування для майбутнього Європи

Натан ГАРДЕЛС,
старший радник Інституту Берггрюена, редактор щоквартального видання «Нові перспективи» (New Perspectives Quarterly)

Євросоюз зародився на попелищі Другої світової та в сутичках холодної війни як проект підтримки миру та процвітання на континенті. Щоб виконати цю місію у XXI ст. – стати чимось більшим, ніж проста «захисна реакція на жах», як висловився французький філософ Андре Глюксманн, – зараз необхідно рухатися до подальшої інтеграції.

Отримуючи Нобелівську премію миру в грудні минулого року, глави трьох ключових інститутів ЄС – Єврокомісії, Європейської ради та Європарламенту – загострили увагу на неясності повноважень і відсутності інституційної чіткості, з якими безпосередньо пов'язані проблеми організації. Якщо ці інститути не стануть легітимними в очах європейських громадян і не зуміють зробити Європейський Союз по-справжньому федеративним, коли єдина валюта доповнена загальною фіскальною та економічною політикою, на Європу чекатиме не менш тривожне майбутнє, ніж минуле. Її соціальну модель тріпатимуть шторми, породжувані глобальною економікою, у якій загострюється конкуренція.

Першим кроком має стати розроблення стратегії економічного зростання, яка допоможе вибратися з нинішньої боргової пастки і створити простір, життєво необхідний для масштабного підвищення конкурентоспроможності. Як заявляв колишній канцлер Німеччини Герхард Шредер, «структурні реформи запрацюють лише у взаємодії з траєкторією зростання». Потім, щоб продовжити перетворення, ЄС необхідно забезпечити легітимність сильного, але пов'язаного обмеженнями європейського уряду за принципами, що нагадують організацію виконавчої влади у Федеративній республіці Швейцарія. Це передбачає створення виконавчого органу, безпосередньо підзвітного європейським громадянам (на базі існуючої Єврокомісії), зміцнення Європарламенту як нижньої палати законодавчого органу і перетворення Європейської ради (складається з лідерів країн-членів) на верхню палату законодавчого органу. При цьому Франції доведеться поступитися частиною суверенітету більше, ніж вона вважає для себе комфортним, а Німеччина буде змушена усвідомити, що в її власних інтересах взяти на себе тягар вирішення нинішнього платіжного дисбалансу в єврозоні.

Ключовим аспектом створення федеративної Європи з легітимними інститутами управління є ефективне застосування принципу, вже відомого європейцям як «субсидіарність», коли органи управління більш високого рівня беруть на себе тільки ті функції та обов'язки, які не можуть бути виконані на нижчому рівні. Інститут Берггрюена з управлінського консультування для майбутнього Європи проаналізував ці проблеми, зібравши компактну групу найбільш видатних і досвідчених європейських політиків, щоб обговорити і запропонувати структуру інститутів, які зможуть управляти федеративною Європою, і скласти покроковий план руху вперед (до групи увійшли Марек Бєлка, Тоні Блер, Хуан Луїс Себріан, Жак Делор, Мохаммед Ель-Еріан, Ніл Фергюсон, Ентоні Гідденс, Феліпе Гонсалес, Отмар Іссінг, Якоб Келленбергер, Ален Менку, Маріо Монті, Роберт Манделл, Жан Пізані-Феррі, Романо Проді, Нуріель Рубіні, Герхард Шредер, Майкл Спенс, Джозеф Стігліц, Пітер Сазерленд, Матті Ванханен, Гі Верхофстадт, Франц Враніцкій і Аксель Вебер). Ця стаття – результат проведених дискусій.

Проблема Німеччини

Прихильники федеративної Європи повинні донести свою точку зору до скептично налаштованої європейської громадськості. Увагу слід акцентувати не лише на перевагах об'єднаного континенту з найбільшим світовим ринком і вільним пересуванням трудових ресурсів і капіталів, а й на невідповідності існуючих європейських структур вимогам сучасного глобального світу. Канцлер Німеччини Ангела Меркель запропонувала поглянути на ситуацію як вона є: на частку Європи припадає 7% населення планети, 25% світового виробництва і 50 % соціальних витрат. Глобальна конкуренція загострюється, і без реформ буде складно державам підтримувати загальний добробут, до щедрот якого звикли європейці. Європейська громадськість, як вказує колишній польський прем'єр-міністр Марек Бєлка, зазвичай розглядає єдину валюту як фактор, що «посилює недоліки глобалізації», а не захищає від них, оскіль-

ки начебто через введення євро економічна доля європейців виявилася в руках глобальних фінансових ринків, а їхні робочі місця – балансують з країнами із дешевою робочою силою, як у Китаї. Насправді, як підкреслив Бєлка, все навпаки: єдина можливість зробити Європу знову конкурентоспроможною і скористатися перевагами глобалізації – перейти до створення політичного союзу.

Провал євро нашкодить як ядру, так і периферії Європи, і німецькому середньому класу, цілком можливо, доведеться заплатити найвищу ціну. Сьогоднішні успіхи Німеччини як найбільш конкурентоспроможного з європейських торгових партнерів були закладені структурними реформами, проведеними кілька років тому. Вони включали підвищення пенсійного віку та зниження вартості робочої сили. При цьому збільшувалися капіталовкладення у підготовку персоналу і науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи. Це сприяло збереженню здорових показників промислового виробництва – 24% загального обсягу економіки країни. Однак у Німеччині, здається, ніколи не обговорювалася перспектива обвалу євро і загроза, яку він несе для індустріальної основи німецького процвітання. У цьому разі Німеччині доведеться повернутися до марки, вартість її різко зросте, а конкурентоспроможність обробної промисловості впаде. Німецькі транснаціональні компанії, не втрачаючи часу, перенесуть виробництво в інші країни, щоб скористатися перевагами дешевої робочої сили, глобального поширення технологій і мережами поставок, які забезпечують якісне виробництво в інших місцях. Дослідження і розробки можуть залишитися вдома, але виробництво і збірка, які асоціюються з великою кількістю робочих місць середнього рівня доходу, будуть виведені за кордон. За такого сценарію найбільше програють представники середнього класу, тому можна сказати, що євро для Німеччини – це певною мірою класове питання.

Проте саме завдяки традиційно сильній промисловій базі Німеччина менше за інші країни орієнтована на фінансові ринки, у результаті німецька політична еліта менш чутлива до того, як фіскальна політика, запропонована Берліном, впливає на глобальний ринок цінних паперів. Однак саме ці ринки диктують, чи виживе євро і яких витрат зазнає німецький середній клас. Якщо Німеччина хоче залишитися в глобальному світі процвітаючою державою і справедливим суспільством, уся надія тільки на можливість зробити це всередині стабільної єврозони – і для цього буде потрібно створити для початку банківський, потім фіскальний і, нарешті, федеративний політичний союз.

Крім того, крах євро поставить під удар і фінансовий сектор, і економіку Німеччини в цілому. Ефект доміно від дефолтів на периферії Європи зрештою вдарить по німецьких банках і вкладниках, оскільки вони є основними кредиторами, які володіють проблемними боргами (з урахуванням гігантських позик на суму 300 млрд. євро, виданих у 2012 р. Греції, Ірландії, Італії, Португалії та Іспанії). Якщо провал у єврозоні відбудеться через нерішучість Берліна, провина за крах євро цілком ляже на Німеччину, а цього не хоче ні німецька громадськість, ні еліта.

Отже, у Берліна безліч переконливих аргументів на користь збереження євро, але для цього він повинен допомогти скорегувати дестабілізуючий дисбаланс платежів, погодившись на зменшення позитивного сальдо. Насправді при зменшенні позитивного сальдо платіжного балансу потреба у так званому трансферному союзі, проти якого виступають багато німців, – постійні субсидії більш слабким периферійним державам – сама собою відпаде. Однак при збереженні значного позитивного сальдо такий союз стане неминучим, оскільки тільки в цьому разі інші європейці отримають можливість купувати німецькі товари. Таким чином, головна проблема для Німеччини сьогодні полягає не в тому, щоб виручити інших, а в тому, щоб врятувати себе, поки не стало надто пізно.

Союз сьогодні

В історії можна знайти лише кілька прикладів успішних політичних федерацій. У період конфедерації в 1780-х роках Сполучені Штати були групою малонаселених молодих штатів зі спільною культурою та мовою, тому цей приклад не можна застосувати до реалій сьогоднішньої Європи. Досвід Швейцарії пропонує більше корисних уроків, у тому числі повільне дозрівання. «Федерації потрібен час», – говорить колишній швейцарський дипломат Якоб Келленбергер. «Людям, які живуть у швейцарських кантонах, потрібні були століття, щоб дізнатися один про одного, потім протягом тривалого періоду існувала конфедерація, і нарешті в 1848 р. було зроблено крок до федерації. Цьому передував період серйозних непорозумінь між лібералами і консерваторами, протестантами і католиками». Федерація в Швейцарії відбулася, на його думку, тільки тому,

що центр із повагою ставився до автономії кантонів (які ніколи не мали великого бажання поступатися своєю владою) і не зловживав повноваженнями. Більше того, всі повноваження, не делеговані особливим чином федеральному уряду, відповідно до Конституції Швейцарії залишилися у кантонів. Пройшовши багаторічний шлях поступової інтеграції, а також ураховуючи прискорення всіх світових процесів, Європа повинна завершити перехід до повноцінного політичного союзу в найближчі роки та десятиріччя, а не століття, але тим не менш швейцарська модель може виявитися дуже корисною.

Відповідаючи якось на запитання, чому скандинавські країни процвітають, незважаючи на високі податки, економіст Мілтон Фрідман зазначив, що консенсус забезпечує їх загальна ідентичність і однорідна культура. Вільні ринки, на його думку, важливі саме тому, що дозволяють людям кооперуватися, незважаючи на відсутність спільної ідентичності та навіть на взаємну ненависть. За тією ж схемою процес інтеграції до цього часу успішно працював у Європі, але для забезпечення прибутку та взаємодії інститутам необхідно просуватися слідом за ринками. Європейські інститути повинні зосередитися на забезпеченні загальнодоступних товарів і послуг в інтересах всієї спільноти, уникаючи при цьому зайвого втручання в автономне життя членів союзу. Тобто, Європі, за прикладом Швейцарії, потрібен сильний, але пов'язаний обмеженнями центральний уряд, який сприяв би максимальному різноманіттю на місцевому рівні. Як і скрізь, це питання збалансованості пріоритетів. Управління найбільш ефективне (завдяки тому, що воно стає більш легітимним і відповідальним), коли масштаб невеликий; ринки ж досягають свого найвищого розквіту завдяки великим масштабам.

Одна зі сфер, де, безумовно, необхідно централізоване регулювання та інституційні рамки – це фінанси. Як зазначав колишній іспанський прем'єр Феліпе Гонсалес, «безглуздо, коли країни-члени дотримуються різних правил у загальному інтегрованому просторі, де вільно діють фінансові інститути. Відсутність єдиних норм регулювання стане причиною нової фінансової кризи і буде перешкоджати розвитку Європи в найближчі десятиріччя на тлі нових конкурентних викликів глобальної економіки». Європейські країни також повинні узгодити єдині вимоги до платіжного балансу та гармонізувати мінімальне оподаткування, щоб фінансувати європейський бюджет. Подібні заходи сприятимуть глибоким структурним реформам у країнах-членах, включаючи підвищення гнучкості ринків праці, що стане стимулом до підвищення конкурентоспроможності.

Деякі вважають, що вирівнюванням європейських держав за такими параметрами, як рівень зарплат, соціальний контракт і податкові ставки, повинна займатися Єврокомісія, у якій представлені всі 27 країн-членів, а не міжурядові угоди, у переговорах по яких неминуче домінують Франція й особливо Німеччина. Розумно, але щоб узяти на себе таку роль, Єврокомісії потрібно буде надати додаткової легітимності.

Тобто, щоб стати обличчям політичного об'єднання на континенті, голова Єврокомісії повинен обиратися громадянами Європи безпосередньо. Європарламенту та Європейській раді необхідно надати можливість вносити законопроекти (зараз такі повноваження має тільки Єврокомісія). Також є сенс розподіляти місця в Європарламенті в більш точній відповідності з чисельністю населення країн-членів. Крім того, слід ввести пост єврокомісара із заощаджень, який стежитиме за виконанням країнами-членами своїх зобов'язань у фінансовій і бюджетній сферах.

Колишній глава МЗС Німеччини Йошка Фішер запропонував використовувати нинішню легітимність національних держав для більш ефективної єдиної європейської бюджетної політики. «Оскільки фіскальний союз неможливий без єдиної бюджетної політики, – зазначив він, – жодне рішення не може бути прийняте без національних парламентів. Це означає, що є необхідність у "Європейській палаті", що складається з лідерів національних парламентів. Подібна палата спочатку може функціонувати як консультативний орган, а національні парламенти збережуть свою компетенцію; пізніше, на базі міжурядового договору, вона повинна перетворитися на реальний орган парламентського контролю та прийняття рішень, до якого увійдуть делеговані члени національних парламентів» (у тому ж дусі висловлювався німецький філософ Юрген Хабермас, пропонуючи об'єднати національний і європейський суверенітет, так щоб «деякі члени Європарламенту одночасно були депутатами своїх національних парламентів»).

Хоча Європейська федерація повинна бути відкрита для всіх членів ЄС, рухові в цьому напрямі не повинна перешкоджати неготовність окремих держав, але й нав'язування теж неприпустимо. Демократична громадськість кожної з країн повинна визначитися, наскільки глибоким є її бажання увійти до складу федерації або вийти з неї. Було б

помилкою вважати, що сильний політичний союз можна побудувати на основі недопрацьованих договорів. У його основу повинно бути покладено всенародне волевиявлення. Добрим майданчиком для дискусій, як пропонує Шредер і багато інших європейських політиків, міг би стати повномасштабний європейський форум. Колишній Прем'єр-міністр Бельгії Гі Верхофстадт, німецький політик Даніель Кон-Бендіт (обидва члени Європарламенту) та інші запропонували перетворити вибори до Європарламенту-2014 в обрання установчих зборів, яке обговорить проект нової Конституції Європи з урахуванням усіх цих ідей.

У чому специфіка функціонування політичного союзу в Європі? Передбачається, що Європарламент проголосує за обрання глави Єврокомісії, який потім сформує кабінет міністрів із представників найбільших партій у Європарламенті – включаючи міністра фінансів, наділеного правом стягувати податки та складати бюджет Європи. Головною турботою міністра фінансів стала б макроекономічна координація, а не мікроекономічний менеджмент. Інші позиції в кабінеті будуть розподілятися відповідно до розподілу суспільних послуг на наднаціональному рівні (оборона, зовнішня політика, енергетика, інфраструктура тощо), залишаючи в компетенції окремих національних урядів федерації якомога більше інших питань. Європейський суд міг би виступати в якості арбітра в разі виникнення претензій щодо суверенітету між Єврокомісією та країнами-членами.

Оскільки обрання глави виконавчої влади союзу посилить позиції Європарламенту, мало б сенс проводити парламентські вибори за загальноєвропейським, а не національними партійними списками. Багато чого необхідно визначати на виборах, тому гострота дискусій і активність виборців зросте, що, у свою чергу, підвищить легітимність результатів голосування та інститутів у цілому. Партії, що отримали менше 10 або 15% голосів на загальноєвропейських виборах, будуть брати участь у дебатах, але не зможуть голосувати. Такий порядок роботи сприятиме компромісній, центристській політиці та дасть змогу уникати глухих кутів, які можуть виникати через право вето дрібних партій у коаліції.

Існуюча в нинішньому вигляді Європейська рада, відповідно, перетворюється у верхню палату законодавчого органу влади федерації. Членство буде визначатися національними державами зі зрушенням за часом, при цьому термін повноважень слід встановити довше мінімального виборчого циклу депутатів нижньої палати парламенту. У такий спосіб можна забезпечити управління на довгостроковий період. На відміну від нижньої палати, яка зосередиться переважно на короткострокових інтересах країн-членів, верхня палата стане дорадчим органом і опікуватиметься більш загальними і довгостроковими проблемами. Представництво – на пропорційній основі відповідно до кількості населення країн-членів.

Щоб збереглися такі якості нинішньої Єврокомісії, як позапартійність і відданість принципам меритократії, кожен міністр кабінету в комісії повинен мати в якості напарника постійного секретаря з Європейської громадянської служби у відповідній сфері компетенції. Як і в ідеальній «Вестмінстерській системі» формування бюджету залишиться в руках Єврокомісії, а не Європарламенту. Комісія буде виносити бюджет на голосування до парламенту, а «конструктивний вотум недовіри» дає змогу парламенту не погодитись із політикою, запропонованою комісією. У цьому разі формується новий уряд (конструктивний вотум недовіри – це механізм досягнення консенсусу, який полягає в тому, що вотум недовіри може бути винесений, тільки якщо вже забезпечена підтримка нової, альтернативної правлячої коаліції). Податки та закони повинні бути схвалені більшістю обох палат.

Коли, якщо не тепер?

На шляху до подібного політичного союзу, безумовно, виникне величезна кількість суперечливих моментів. Нові інститути та їх норми в ідеалі повинні бути побудовані знизу доверху на установчій асамблеї, а не за допомогою зміни договорів. Але як запустити реальний процес союзного будівництва? Великим партіям, які отримають більшість місць у Європарламенті, доведеться шукати компроміс і виробляти загальний порядок денний, щоб забезпечити управління – але що буде, якщо вони не впораються? І найголовніше, чи можна дійсно побудувати політичний союз, якщо цьому не передуватиме будівництво нації в масштабах усього континенту, націлене на створення спільної ідентичності, спрямованої у майбутнє? Однак зараз найважливіше – визнати, що існуюча система не працює і тісніша, а не вільна інтеграція є найбільш розумним і привабливим рішенням.

У 1789 Олександр Гамільтон, який обіймав пост Міністра фінансів США, запропонував створити сильну Федеральну систему управління, яка візьме на себе борги штатів, що виникли в період Американської революції. Він гарантував стабільний прибуток у майбутньому і заявив про намір надалі проводити єдину фіскальну політику, при цьому зберігаючи значною мірою місцевий суверенітет у нефедеральних питаннях. Це був перший крок у становленні США як континентальної, а зрештою – глобальної держави. Тому рішення боргової проблеми в ЄС теж може стати основою зародження політичного союзу, що дасть можливість Європі стати одним із найпотужніших стовпів геополітичного порядку XXI століття. Єдина відповідь на нинішні європейські виклики, яку можуть дати лідери та громадськість Євросоюзу – взяти на себе врешті-решт зобов'язання і почати перетворення, подолавши нерішучість.

Висловлюємо щиру подяку журналу «Россия в глобальной политике» за право публікації цього матеріалу

Чому ми роз'єднуємося?

УДК 321.75:327

Олександр ІСКАНДАРЯН,
директор Інституту Кавказу
(м. Єреван)

Summary

The author examines the political construction of the nation as an example of the former Soviet Union. The article analyzes the problems of the modern world movement toward globalization, internationalization and kosmopolityzatsiyi. The material defined in producing future issues of political and economic union of Europe.

Keywords: **modern, migration paradigm, indigenization, the nationalists, the matrix kulturngo and social reality**

Діалектика інтеграції та дезінтеграції

Парадигма модерну, яка передбачає існування держав-націй як основи політичного світоустрою, нині часто бачиться методологічно застарілою або як мінімум застаріваючою, незважаючи на етимологію («модерн» означає «сучасність»). Не врятувала її і спочатку начебто успішна спроба влити молоде вино у старі міхи: з деякого часу в Європі та Америці основами держав-націй прийнято вважати вже не етнічні нації, але способи самоорганізації громадян незалежно від їх етнокультурної, расової чи релігійної приналежності. Однак навіть за підсумками цієї вельми непростої трансформації модерний погляд на політику все одно видається відсталим. Йому протиставляється уявлення про те, що сучасний світ рухається в бік глобалізації, інтернаціоналізації та космополітизації всього – від процесу прийняття політичних та економічних рішень до механізмів культурної взаємодії.

Теза про поступове зниження ролі національних держав і передачу низки повноважень з національного на наднаціональний рівень (ЄС або Рада Європи) стає майже загальноприйнятою і давно перейшла із суто наукового, академічного рівня на рівень масових, газетних дискурсів. «Весь світ об'єднується» – цей рефрен звучить на багатьох мовах в різних частинах світу. Зокрема, він дуже популярний на колишньому радянському просторі. Однак це тільки перша частина формули, друга – не завжди вимовляється вголос і не завжди усвідомлюється, але завжди передбачається і звучить так: «а ми роз'єднуємось» або «а ви роз'єднуєтесь».

Однак перша частина формули невірна, оскільки суперечить фактам. Глобалізація не настільки глобальна, як здається на перший погляд. За межами «золотого мільярда» держави-нації продовжують утворюватися вибуховим чином – Бангладеш, Південний Судан, Еритрея, Східний Тимор, Боснія і Герцеговина, Словаччина. На планеті тривають ті ж самі явища, через які проходила Західна Європа з XVII по початок XX століття. Зараз, як і тоді, у світі створюються нові нації зі своїми ельзасами і лотарингіями, судетами і сілезіями, трієстами і данцизькими коридорами. Безліч процесів такого роду далеко не завершені, так що чи буде і в якій конфігурації у XXII столітті існувати, скажімо, Курдистан або Турецька Республіка Північного Кіпру, нелегко передбачити, не кажучи вже про такі проблемні випадки, як, припустимо, Сомалі або Афганістан.

Чи весь світ?

Твердження «весь світ об'єднується» неправильне не тільки на рівні фактів. Адже мається на увазі не математична більшість країн чи народів, а та частина світу, яку вважають моделлю (вона і сама пропонує себе решті в якості зразка для наслідування). Відповідно, твердження «весь світ об'єднується, а ми ...» означає приблизно наступне: «Найбільш успішна частина людства долає модель націй-держав і переходить до більш передових видів співробітництва, а у нас це не виходить, тому що ми гірші». Тут одночасно з поданням про відсталість держав-націй і бажаність глобалізації закладена і парадигма політичного транзиту, відповідно до якої всі народи світу поступально проходять через приблизно одні й ті ж етапи розвитку, а країни за межами Європи і Північної Америки просто відстали.

За всієї умоглядності парадигма транзиту добре засвоєна представниками і «відсталого», і «передового» світу. Біда в тому, що базується вона саме на уявленнях про модерне націєбудування. Особливо це помітно в контексті практичних наслідків її застосування. Постулат «весь світ об'єднується» на практиці трактується так: «нам, відсталим, треба стати передовими, і тоді ми зможемо об'єднатися». Тобто в сенсі суспільних інститутів і форм державного устрою нам треба стати такими, якими були західні країни, перш ніж об'єдналися, а саме – успішними державами-націями. Які, втім, застарілі – адже весь світ об'єднується! Але чи можна побудувати успішну державу-націю, свідомо знаючи, що вона є застарілою формою державності, яка не відповідає вимогам часу? А якщо не можна, то як нам стати передовими?

У Євросоюзі є історичний аналог, причому в тому ж регіоні, який, цілком можливо, став його предтечею. Це Австро-Угорська імперія в найбільш пізніх формах її існування. Правда, тоді мало хто бачив в Австро-Угорщині модель для розвитку всього людства. В очах сучасників це був самобутній шлях однієї конкретної імперії. Так чи інакше, питання про те, чи можна уникнути стадію модерну і прийти до того ж результату, залишається відкритим.

Крім того, неможливо судити про процес, перебуваючи всередині нього. Євросоюз – поки що експеримент, який ніколи і ніде більше не проводився. Ще рано судити, буде він успішним чи ні, не кажучи

вже про те, чи можна – і чи потрібно – повторити його в інших місцях. Але варто поставити запитання – чому будь-які спроби інтеграції до цих пір не приводили ні до чого подібного ні в Латинській Америці, ні в Азії, ні в Африці? Чи з причини «відсталості» або недостатньої модернізації? І взагалі, які саме вихідні умови потрібно відтворити, щоб повторити досвід? Спроби стати «такими, як» можуть призводити до різних результатів. Процеси, усвідомлювані як «вестернізація», тривають століттями. Як показує досвід Росії чи Туреччини, вони змінюють суспільства, але до бажаного результату не приводять. Виходить інша Росія й інша Туреччина, але все одно не Голландія і не Франція.

Навіть приєднання до Європи нових країн – причому не Сомалі чи Афганістану, а Болгарії з Румунією – викликає напруження всередині європейського проекту. Якщо ціною гігантських фінансових вливань і політичних зусиль ці держави і вдасться «європеїзувати», на це за найсприятливіших обставин підуть десятиріччя. І навпаки, успішний приклад швидкої інтеграції – Східна Німеччина – ілюструє якраз торжество ідеї модерну «одна нація – одна держава». «Wir sind das Volk» («Ми – один народ») був такий слоган тієї революції, а її символом стало руйнування Берлінської стіни. Принаймні, для німців це була стіна в першу чергу між двома Німеччинами, а не двома Європами.

Радянський інтернаціоналізм як колиска націй

Для того щоб поговорити на цю тему, зручно взяти якийсь конкретний приклад. Колишній Радянський Союз для цієї мети майже ідеальний. По-перше, тому що народи, які його населяли, порівняно довго прожили в єдиному політичному просторі: майже від 130 до 500 років. По-друге, тому що це об'єднання було надзвичайно жорстким, останні 70 років тоталітарним, тобто створювало залізною рукою по всьому своєму простору єдині механізми управління та матриці культурно-соціальної реальності. По-третє, тому, що воно розвалилося порівняно недавно, люди, які в ньому виросли і відбулися, живі та цілком бадьорі. По-четверте, тому що на пострадянському просторі, принаймні, на дискурсивному рівні, в даний момент досить сильна об'єднавча парадигма. Навіть серед тих, хто не бажає зближення, хорошим тоном вважається тужити за тим, що розвалилося.

Створення СРСР – хрестоматійний приклад того, як політичні проекти можуть втілюватися з точністю до навпаки, всупереч бажанням їх творців і адептів. Російська імперія розвалилася відразу. За пару років з'явилися деякі первинні конфігурації різних протодержавних проектів, від екзотичного Літ-Бела та Об'єднаної монгольської держави до воюючих на всіх своїх периметрах Вірменії або України. Війна, іменована «громадянською», трактувалася в радянській традиції – так часто і зараз за інерцією – як війна між різними соціальними групами. Тим часом реально вона також, якщо не в першу чергу, була війною між націями, прото-націями, етнічними групами і релігійно-культурними конгломератами.

При цьому політичний проект білих – «єдина і неподільна Росія» – в реальності працював на розпад Росії, вже одним цим гаслом піднявши проти себе практично всі неросійські еліти та рядових представників неросійських національностей. І навпаки, більшовики, які на словах проголошували право на будь-які види етнокультурних та інших яких завгодно свобод, а також «самовизначення аж до відокремлення», реально прагнули, принаймні, в перші роки після приходу до влади, до світової революції, що виходить за межі «однієї окремо взятої країни», і тим самим на практиці сприяли збереженню імперії. З СРСР вийшла, нехай і оригінальна, і специфічна, але форма Російської імперії, підкріплена потім вже Сталіним всякого роду символікою – від погонів до шанування героїв російської історії як загальнонаціональних.

Змогли «втекти» лише поляки і фіни, які в Російській імперії були аналогами австро-угорських націй і володіли найбільш розвиненими національними рухами і міфологіями, не кажучи вже про формальні автономії. Іншій імперії, що розпалася в той самий час, – Османській – не вдалося себе відтворити. Замість більшовиків із їх «аж до відокремлення» там були кемалісти, фундамент проекту у яких був не соціальний, а націоналістичний. Кемалісти дуже нагадували більшовиків, але націоналізм позбавив їх можливості зберегти Османську імперію. Османізм младотурків виявився ними самими і переможеним, і логічним результатом було збереження виключно тюрконаселених земель з етнічним нівелюванням населення. Когось вбили, когось вигнали, когось асимілювали. Можна було йти далі шляхом створення держави-нації, якою Туреччина зараз і є, якщо не зважати на курдську проблему.

У Росії було б так само, якби держава постала тільки на землях з російським населенням, тобто якби спрацював НЕ більшовицький, а чорносотенний проект. Більшовики прагнули відтворити єдиний простір і навіть спочатку сподівалися його розширити, а неросійські національні еліти були занадто слабкі, щоб зуміти цьому протистояти. У результаті й утворилося те, що утворилося: імперія «позитивної дискримінації» на перші приблизно 15 років

існування СРСР і кузня модерну, тобто створення політичних прото-націй – в наступні роки аж до сьогодні, коли цей процес ще триває, але вже в нових незалежних державах.

У Російській імперії процеси націєбудування хоча і йшли, але надзвичайно нерівномірно. Волею історії та географії у складі Росії об'єдналися зовсім різні спільноти. Можливо, вона була найбільш різноманітною, з цієї точки зору, континентальною імперією. І Австро-Угорщина, і Османська імперія принципово більш однорідні. Морські ж імперії типу Британської чи Французької могли дозволити собі розкіш не створювати на всій своїй території єдиної політичної сутності. Саме тому вони вводили в метрополіях елементи демократії, не поширюючи їх на колонії, і саме тому порівняно легко пішли з колоній. У Росії ж в одній країні уживалися мисливці і збирачі, степові і пустельні кочівники, старі землеробські культури і міські спільноти, що бурхливо розвивалися.

Під час і після громадянської війни способом збереження всього цього простору під єдиним управлінням була федералізація, принаймні формальна і як мінімум спочатку, до затвердження нових форм імперської держави. Процес утворення Радянської Союзу – з надзвичайно цікавою динамікою пошуку оптимальних внутрішніх і зовнішніх кордонів, вибудови складних асиметричних ієрархій територій та етносів, «різання по живому» одних територій і культур та об'єднання інших – досить гарно описаний, але, звичайно, потребує подальшого вивчення. Кожен окремий випадок створення (або не-створення) національно-територіальних одиниць, делімітації кордонів і визначення адміністративних рівнів шалено цікавий, часто сюрреалістичний (як, наприклад, у випадку з Карело-Фінською або Єврейською автономіями), але завжди має якусь спільну якість, що нас і цікавить: радянські територіальні одиниці утворювалися і будувалися за етнокультурним принципом.

У зачатку цей принцип існував і в Російській імперії у вигляді формальних і неформальних виняткв, від Великого князівства Фінляндського і Остзейського генерал-губернаторства до Північного Кавказу або Бухарського емірату. Однак у СРСР він був формалізований і став універсальним, вся країна виявилась нарізаною на квазіетнічні домени. «Квазі» тому, що реальне управління при цьому залишалося надзвичайно централізованим і здійснювалося через структури, у яких було мало спільного з цим поділом. Проте у населення оформлювалися ментальні карти, зміцнювалися, а часто і створювалися етнічні ідентичності, мови кодифікувалися, на них створювалися літературні тексти, для культур задавалася якась система стандартів. Скажімо, для титульного народу автономної республіки створювалися педагогічний інститут і драматичний театр, а в союзній – ще й академія наук, університет і опера. Примітний сам термін «титульний народ»: не народ, який становить більшість в союзному або автономному утворенні, а той, ім'ям якого назване це утворення. Тобто «власник домену» з відповідними привілеями.

Це було класичне націєбудування. Там, де націй не було, їх створювали і навіть придумували їм відповідну назву з підручного матеріалу. Цілком закономірним результатом стала поява національних еліт і генерування ідеологій національних самовизначень. Після смерті Сталіна і з загальним ослабленням режиму в різних республіках почали формуватися політичні інститути націоналізму, як у підпільно-дисидентському вигляді, так і в більш м'якому інтелігентському. Крім того (що, може бути, важливіше), націоналізми – саме в політичному сенсі – почали проявлятися і в середовищі офіційної «привілігенції», тобто визнаної владою художньої та наукової інтелігенції, і почасти навіть серед власне комуністичних еліт.

Політична еліта радянських націй, яка відчула після смерті Сталіна певну стабільність, рухалася до ідеї якомога більшої реальної автономії від московської еліти. Можливо, початок розпаду СРСР найточніше датувати саме 60-70-ми роками XX століття. Недарма саме в цей час починається злам міграційної парадигми слов'янських народів із «центр-периферія» на «периферія-центр». Замість того, щоб відповідно до моделі колонізації, що домінувала впродовж 500 років російської історії, рухатися з центру імперії на її околиці, росіяни, українці та білоруси почали повертатися. Повернення росіян до Росії – явище, яке набуло форс-мажорних форм у період розпаду СРСР, – виникло набагато раніше. Очевидно, слов'янське – та й узагалі нетитульне – населення відчуло себе незатишно в місцях, куди колись приїхали їхні батьки і діди. Розпочався процес гомогенізації етнічних доменів. Нації, які вже звикли бути титульними, перетворилися на державні. Уся логіка попереднього процесу вела до того, щоб рано чи пізно він перетнув певну межу і пішов далі – до будівництва політичних ідентичностей.

У такому контексті природно, що як тільки центр послабшав, одовжився з різким прискоренням, змінивши форму, але не змінивши напряму. «Коренізація» тепер уже не еліт, а всього населення всіх без винятку нових незалежних держав радикально продовжилася в дуже різних формах, від прямого юридичного тиску на етнокультурні меншини, як у Латвії та Естонії, до погромів і депортацій, як в Киргизії або Азербайджані. Подекуди нетитульні народи намагаються асимілювати, подекуди – видавити. Але сенс процесу скрізь один. Той самий, геллнерівський: «Націоналісти створюють нації».

Ще одна популярна нині формула – «Ми ж у двадцять першому столітті живемо!» – теж далеко не завжди працює. Ми живемо в різних століттях. Є місця на Землі, де люди живуть у XIII ст., десь у XVII, подекуди в деспотіях, схожих на ранні близькосхідні, подекуди навіть у кам'яному столітті. Велика частина пострадянського простору проживає в XVIII - початку XIX ст. в категоріях західноєвропейської історії або на початку XX ст. – у термі-

нах історії східно- та центральноєвропейської. Це епоха становлення націй-держав, з накладених один на одного численних етнічних проектів, які і створюють конфлікти – відкриті, криваві або холодні.

Більше того, країни і народи знаходяться в різних століттях одночасно. Релігійні війни зразка XIV ст. можуть сусідити зі створіннями цивільних релігій в дусі століття XIX і навіть накладатися один на одного або виступати як конкуруючі проекти. Архаїзації суспільних механізмів межують із гомогенізацією населення, створенням політичних ідентичностей – із відторгненням всього того, що не підходить. У процесі націєбудування країни все більше віддаляються одна від одної.

За іронією історії держави, які ще 20 років тому були принципово більш уніфіковані, ніж європейські країни зараз, знаходяться нині в протифазі до об'єднуваної Європи (навіть ураховуючи всі кризові явища в єврозоні). Це не означає, що жодні об'єднавчі тенденції неможливі. Групи країн всередині колишнього СРСР мають спільні риси. Крім того, є жорсткі політико-економічні інтереси, які сприяють пошуку взаємовигідних способів вирішення проблем – від транспортування енергоносіїв до співпраці у сфері оборони. Але співробітництво жодною мірою не слід розуміти як рух у напрямі інтеграції і тим більше об'єднання. Навпаки, пострадянські республіки використовують будь-які можливості взаємодії з іншими країнами для зміцнення своєї незалежності, будівництва власних «окремостей». Співпраця колишніх радянських республік одна з одною будується на абсолютно новій основі та не має нічого спільного з перебуванням в одній країні в минулому.

Ці процеси будуть тільки поглиблюватися. Років за 10-15 почне фізично відходити покоління еліт, яке виросло в Радянському Союзі та володіє спільними культурними кодами, тобто вміє спілкуватися як свої, а не як іноземці. Процес моноетнізації продовжиться. У Центральній Азії, крім Казахстану, і на Південному Кавказі слов'ян уже практично не залишилося. У Казахстані ще високий відсоток етнічних росіян, але громада зменшується і старіє. У Молдові повним ходом іде процес культурної молдовенізації та навіть румунізації. Звичайно, слов'янські країни колишнього СРСР у цьому сенсі відрізняються, однак процес будівництва політичних націй там іде доволі інтенсивно, у ньому зовсім немає місця інтеграційним тенденціям.

Може здатися, що з діючої на цьому просторі класичної модерної парадигми випливає неможливість конструктивної взаємодії. Це не так. Як показує практика, ця парадигма допускає цілком успішну кооперацію на утилітарній. Тезі про те, що держави-нації відмирають, можна протиставити спостереження, що держави-нації будуються і тому потрібні одна одній. Як, скажімо, Саудівська Аравія потрібна США чи Німеччина – Італії. Такі типи взаємодії типологічно дуже схожі на спілки, що існували в Європі XIX – початку XX ст., можуть і будуть формуватися, поступово відсікаючи менш важливе і зміцнюючи те, без чого незручно йти далі.

Оскільки географічна та комунікаційна взаємодоповнюваність пострадянського простору збережеться надовго, якщо не навічно, то будуть і взаємні інтереси, і співпраця. Можливо, що навіть дійде до глибоких форм, таких як уніфікація законодавчих норм і передавання частини повноважень на наднаціональний рівень. Імовірно, частина такого роду процесів буде проходити всередині саме того простору, який ми ще називаємо пострадянським. Тоді теоретично можлива й інтеграція. Ми можемо тільки гадати, наскільки вона виявиться успішною, так само, як намагаємося судити зараз про майбутнє європейського проекту. Дуже багато залежатиме від процесу роз'єднання і становлення політичних націй, який, імовірно, сприятиме усвідомленню його важливості та закономірності, в першу чергу, самими його суб'єктами.

Список використаних джерел:

1. Cumings B. Is America an Imperial Power? / B.Cumings // Current History. – November 2003. – Vol. 102, No. 667. – P. 355-361;

2. Hillen J. The Mechanics of Empire / J.Hillen // Orbis. – Winter 2005. – Vol.49, Issue 1. – P. 171-183;

3. Hodge C.C. America's Empire by Default / C.C.Hodge // Orbis. – Winter 2005. – Vol. 49, Issue – P. 61-73;

4. Layne Ch. The Unipolar Illusion Revisited. The Coming End of the United States' Unipolar Moment / Ch.Layne // International Security. – Fall 2006. – Vol. 31, No. 2.– P. 7-41;

5. Nye J.S. Jr. The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone / Nye J.S. Jr. – New York: Oxford University Press, 2002. – 240 p.;

6. Wohlforth W.C. The Stability of a Unipolar World / W.C.Wohlforth // International Security. – 1999. – Vol. 24, No. 1. – P. 5-41.

7. Hart J. Power and Polarity in the International System / J. Hart // Polarity and War. Ed. by A.N. Sabrosky. – Boulder, Colo. : Westview, 1985. – P. 25-40.

8. Our Global Neighborhood: Report of the Commission on Global Governance / I. Carlsson, Sh. Ramphal. – N. Y. : Oxford University Press, 1995. – 410 p.

9. Lindberg T. The Depressed Hyperpower / T. Lindberg // Commentary Magazine. – July 2013. - http://www.commentarymagazine.com/article/the-depressed-hyperpower/

Редакція журналу «З.С.» висловлює подяку журналу «Россия в глобальной политике» за право публікації цього матеріалу

АННОТАЦИЯ

Автор исследует политическое строительство государств-наций на примере стран постсоветского пространства. В статье анализируются проблемы движения современного мира в сторону глобализации, интернационализации и космополитизации. В материале сформулированы постановочные проблемы будущего политических и экономических союзов Европы.

Ключевые слова: модерн, миграционная парадигма, коренизация, националисты, матрица культурно-социальной реальности.

АНОТАЦІЯ

Автор досліджує політичне будування держав-націй на прикладі країн пострадянського простору. У статті аналізуються проблеми руху сучасного світу в бік глобалізації, інтернаціоналізації та космополітизації. У матеріалі сформульовані постановчі проблеми майбутнього політичних і економічних союзів Європи.

Ключові слова: модерн, міграційна парадигма, коренізація, націоналісти, матриця культурно-соціальної реальності.

Наука та мистецтво дипломатичного протоколу

УДК 321.75:327

Аліна БУГАР,
Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Т. Шевченка

«Я не знаю діяльності більш різносторонньої, аніж професія дипломата-протоколіста. У будь-якому випадку, немає такої професії, де було б так багато твердих правил і так багато основаного на традиціях, де для успіху була б необхідна більша наполегливість та … де людина повинна володіти більшою твердістю характеру та незалежністю розуму».

Жюль Камбон

Summary: Science and art of the diplomatic protocol
In the present article the role and place of diplomatic protocol in the international relations are analyzed. The author examines the history, formation and development of protocol rules, traditions and ceremonial. The concept of "protocol" and "ceremonial" are also described. The article outlines historical examples of protocol demonstration, their meaning and the symbolism of protocol. It focuses on the professional knowledges and skills in the field of diplomatic protocol and the importance of knowledge of the rules of protocol for all professionals in the field of diplomacy.
Key words: **diplomatic protocol, ceremonial, international rela**

Для успішного й ефективного функціонування складного та ювелірно тонкого механізму зовнішньої політики держави необхідно, як відомо, чимало інструментів. Кожен із яких, знаходячи своє застосування, приводить механізм у рух. Одним із найважливіших таких інструментів є дипломатичний протокол. Він пронизує всю дипломатію, усе, що з нею пов'язано. Жодна з форм дипломатичної діяльності не може обійтися без дотримання традицій і правил.

Згідно з визначенням метра протоколу Надзвичайного і Повноважного Посла, Голови Протокольного відділу МЗС СРСР Молочкова Федора Федоровича, протокол – це сукупність визначених традицій, умовностей і правил; форма, у яку вбирається та чи інша зовнішньополітична акція держави, її представництва або представника. У цьому – політичний сенс і значення дипломатичного протоколу.

Церемоніал, у свою чергу, – це суворе дотримання визначених формальностей. Жодна громадська інституція не обходилася без ієрархії, як і жодна цивілізація не існувала без церемоніалу. З виникненням суспільства виникла необхідність у дотриманні порядку. Церемоніал, заснований на традиціях і національних особливостях, в сучасному світі став універсальним. Він є загальноприйнятим у міжнародній практиці та виконує важливу функцію – створює в кожній державі відповідні умови для того, щоб відносини між керівництвом держав та їх офіційних представників могли розвиватися в сприятливій і дружній атмосфері.

Протокол кодифікує та вводить у практику правила церемоніалу та спостерігає за їх утіленням. Етимологічно слово «протокол» означало у візантійській дипломатії першу частину складеного в урочистих висловах документа, у якому перераховувався склад учасників [2, с. 36].

Поняття «державний протокол» існує в практиці кожної країни. У Положенні про Державний прокол та Церемоніал України, затвердженому Указом Президента від 22 серпня 2002 р., протокол визначається як «сукупність вимог щодо забезпечення єдиного порядку проведення офіційних заходів за участю Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Міністра закордонних справ України, інших вищих посадових осіб України з урахуванням загальноприйнятих міжнародних норм, правил і традицій, а також національних традицій України».

То чим є насправді протокол, яка його роль і для чого він служить? Відповідь на ці запитання варто шукати в історії:

«Протокол» – категорія знакова і символічна

Саме історичні події та реалії викликали необхідність ввести такі норми і правила поведінки, які дали змогу з хаосу зробити впорядкованість, із ворожості – можливість нормальної комунікації.

Яким чином та в якому вигляді одна держава може продемонструвати іншій державі свою повагу, поставитися до неї, як до рівноправного партнера; як вона повинна звертатися до представників інших дер-

жав, не зашкоджуючи, а лише підтримуючи власний престиж і гідність? Подібні запитання постійно виникали б, якби в ході багатовікової практики зовнішніх відносин і дипломатії не склалися протокольні та церемоніальні традиції та якщо б вони не вдосконалювалися щоденно. Протокол мав не лише демонструвати сторонам взаємоповагу, а й бути інструментом політики, а саме – формою демонстрації могутності та величі держави її суперникам. З давніх часів людський досвід накопичувався та відбирав із безлічі варіантів ті правила, що сприяли зміцненню спілкування між людьми. А з виникненням держав і розвитком контактів між ними почали складатися протокольні норми між державами.

Відсутність загальноприйнятних норм у західноєвропейському протоколі в період розквіту монархій створювало основу для серйозних конфліктів, де за внутрішніми нюансами церемоніалу знаходились серйозні проблеми держав. Історії дипломатії відома кривава суперечка в 1661 р. між слугами іспанського посла Ваттевіля і французького посла д'Естена через місце в кортежі під час зустрічі шведського посла в Лондоні. За наказом короля Франції Людовіка XIV іспанський посол був покараний, і послам Іспанії було наказано в майбутньому поступатися дорогою послам Франції, інакше остання загрожувала війною [1, с. 53]. Тоді ж Людовік XIV вводить перший звід правил етикету. Він фактично закладає його основу і це допомагає створити одну з перших культурних країн – Францію.

На перший погляд зовсім неспівставними є суперечка між слугами двох послів і загроза війни між державами. Проте, якщо розглянути питання глибше, то стане зрозуміло, що за зовнішніми моментами чітко видно претензію Франції на лідерство серед європейських країн.

Часто представникам невеликих країн було нелегко в доведенні своєї рівності з іншими державами. Класичний приклад – Бісмарк, який свого часу почав збирати навколо маленької Прусії в єдине ціле німецькі землі. Коли Бісмарк будував німецьку державу, він із зацікавленням читав праці видатного Міністра закордонних справ Російської імперії Олександра Михайловича Горчакова та вчився у нього робити політику. Він писав Горчакову: «Мій друже! Ми з вами знаємо, що завдяки протоколу і тільки йому можна поставити державу, яка трохи (чи навіть значно) нижча, ніж інші, на найвищу сходинку. Допоможіть мені в цьому. Ваш Бісмарк» [4, с. 48].

Атрибут протоколу – символічність. Ще з давнини між послами точилися суперечки за місце біля короля. Вже тоді було зрозуміло, що той, хто сидить по праву руку на прийомі у монарха, має більшу прихильність з його боку.

Суперечок і непорозумінь щодо протокольних питань виникало б ще чимало, якби в 1815 р. не був скликаний Віденський конгрес, у регламенті якого було визначено протокольне старшинство дипломатичних представників. З тих часів, через історичну випадковість, усі дипломатичні конференції проводяться саме у Відні. Згодом

Віденський регламент був доповнений Аахенським протоколом 1818 р., у якому були встановлені дипломатичні класи. Політикам і дипломатам стає зрозуміло, що без правил жити в політиці неможливо, інакше вона перетвориться на хаотичний процес.

Прагнучи надати юридичну силу й іншим аспектам протокольної діяльності, перетворити їх в норми міжнародного права, була скликана наступна конференція. І в результаті великих зусиль у 1961 р. узгоджена Віденська конвенція про дипломатичні зносини. З тих пір усі країни світу, разом з тими, що формально утримуються від приєднання до Віденської конвенції, дотримуються зафіксованих у ній норм, а всі протокольні служби враховують конвенцію у своїй діяльності. Протокольні норми чітко та обов'язково коректно дотримуються при визнанні нових країн, встановленні дипломатичних відносин, призначенні глав дипломатичних представництв, дипломатичних візитах, бесідах, переговорах, зустрічах і проводах офіційних делегацій, скликанні та проведенні міжнародних конференцій і нарад, підписанні міжнародних договорів. Згідно з протокольними правилами здійснюється реагування на різного роду події, дотримується етикет гімну та державного прапора.

Традиції та правила як необхідність для цивілізованого суспільства

Правила дипломатичного протоколу сформовані на основі принципу міжнародної поваги, що означає дотримання поваги до всього, що символізує та представляє країну. Саме з принципу взаємоповаги та ввічливості в міжнародному спілкуванні виник, розвинувся та існує дипломатичний протокол. Норми дипломатичного протоколу універсальні та базуються на принципі взаємності. Як зазначав Ф.Ф. Молочков, якщо відомий афоризм Сервантеса «Ніщо не дається нам так дешево і не цінується так дорого, як ввічливість» має загальнолюдське значення, то для дипломата чи іншої особи, яка бере участь у міжнародному житті, ввічливість – неодмінна норма дипломатичного протоколу.

Протокол – не просто кодекс міжнародної ввічли-

вості, часто він є політичним інструментом. Так, відомі в історії дипломатії численні приклади «протокольних демонстрацій». Наприклад, турецький султан не хотів визнавати поділ Польщі між Росією, Австрією та Прусією. Тому на прийомах за участі дипломатичного корпусу, де посли мали по черзі підходити привітатися до султана, коли доходила черга до польського посла і ніхто не підходив (хоча й був присутнім), камергер звертався до султана словами: «Посол поїхав на прогулянку і затримався через снігопад». Ця заява робилася незалежно від пори року [2, с. 38-39].

Звичайно, окрім усвідомлених протокольних демонстрацій, інколи між країнами виникають «протокольні проколи», які трапляються, як правило, за неналежної підготовки до певного заходу, часто через неуважність. Такі ситуації відомі як у сучасній історії протоколу, так і в минулому. Помилки високих державних діячів особливо небажані, адже високі представники держави – це її обличчя.

Протокол є міжнародним, оскільки його основні правила є загальновизнаними всіма державами світу. Водночас, одна з найважливіших ознак протоколу – врахування національних особливостей учасників міжнародних відносин. Господарі країни можуть вітати гостя на таємній мові дипломатії. Наприклад, в Індії існує традиція надягати на гостя вінок, у якому наявність певного виду квітів показуватиме різне ставлення до гостя. В Україні та Росії при зустрічі подають хліб-сіль, щоб показати свою привітність і доброзичливість.

Згідно з правилами дипломатичного протоколу визначається поведінка дипломатів у країні перебування, їхній одяг в офіційних випадках тощо. Щодо одягу варто відмітити, що зовнішній вигляд дипломата не належить йому. Від кольору костюма, його доречності на певному заході, від висоти підборів тощо може залежати багато. Маргарет Тетчер згадувала, що під час першої зустрічі з Михайлом Горбачовим вагому роль зіграли 5 сантиметрів манжетів сорочки, що виступали з-під рукава його піджака. В очах тодішнього Прем'єр-міністра Великої Британії ця деталь характеризувала політика як цивілізовану людину.

У випадку ювелірної дипломатії Мадлен Олбрайт прикраса – це також зброя: вона завжди одягає свої відомі брошки на будь-які заходи, щоразу підкреслюючи ними своє ставлення до певних речей. Олбрайт одягала брошку у вигляді орла, коли їхала в країну, де потрібно показати силу; у вигляді метеликів чи квітів, щоб продемонструвати свій позитивний настрій; черепах і крабів, щоб звернути увагу на необхідність прискорення темпів переговорів. На переговори з північнокорейським лідером Кім Чен Іром тодішня держсекретар прийшла з американським прапором великого розміру на лацкані свого жакета. Звичка носити брошки з символічним значенням виникла у Олбрайт, коли вона займала посаду постійного представника США при ООН. Тоді в одній з іракських газет вийшла стаття, де її назвали «вишуканою змією» після того, як Олбрайт з'явилася в Раді Безпеки ООН з брошкою у вигляді змії.

Хоча протокольна практика й потребує жорсткого дотримання визначених дипломатичних стандартів,

Антон фон Вернер, «Берлінський конгрес» – О. М. Горчаков (ліворуч сидить), Отто фон Бісмарк (у центрі)

йому притаманна гнучкість, що зумовлена динамікою розвитку сучасних міжнародних відносин. Протокол слугує не для надання громіздкої формальності, а навпаки, для полегшення міжнародного спілкування, надання йому певної універсальності, легкості, витонченості. Послаблення або відхилення від правил у дотриманні протоколу інколи відбувається, щоб показати особливу увагу офіційному представникові чи захоплення щодо певної події. До прикладу, показовим є візит подружжя Кеннеді до Ватикану, що відомий чітким дотриманням протокольних традицій. Розповідають, що перед тим, як дружина президента мала зробити візит до Ватикану, Папа запитав, як він повинен звернутися до неї. Йому запропонували вибір: «пані дружина президента», «пані» або «пані Кеннеді». Коли двері приймальні відчинилися, Папа зустрів її з розпростертими обіймами і вигукнув: «О, Жаклін, Ви прекрасні!» [2, с. 14]. Варто також відмітити, що з часу появи в 1961 р. в Білому домі першої леді США – вишуканої Жаклін Кеннеді – протокол у країні неабияк розвинувся.

Протокол, як і міжнарод-

ні відносини загалом, – це вулиця з двостороннім рухом. Як ви зустрінете гостя, так можете розраховувати й на прийом керівництва своєї держави за кордоном. Навіть якщо через якусь незрозумілу причину затримується виліт літака гостя, то ви в праві розраховувати, що високого представника вашої країни, коли він поїде з візитом в цю країну, стільки ж часу будуть тримати при вильоті.

При цьому, навіть у найбільш конфліктних ситуаціях дипломати діють згідно з протоколом: «Якщо ви сьогодні не виконаєте умови нашої сторони, то ми будемо вимушені вжити заходів» – і все це ввічливо, з посмішкою. Жюль Камбон у книзі «Дипломат» зазначив: «Протокол не знає народів-переможців і народів-переможених. Він навіть для ворогуючих націй передбачає взаємоповагу, незалежно від співвідношення сил» [3, с. 53].

Протоколіст – покликання з високою місією

Протоколіст – не просто професія, це покликання. Його робота потребує таланту, мистецької винахідливості та творчості поряд із глибокими знаннями своєї справи. Такою особистістю, яка є живим втіленням зазначених якостей, прикладом любові до своєї справи, взірцем мудрості, високого професіоналізму є Науменко Галина Олексіївна – перша жінка-протоколіст у СРСР і незалежній Україні. За словами Галини Олексіївни, протоколіст повинен багато знати, неабияк розбиратися в історії, психології, геральдиці. Професіонал повинен вміти якнайшвидше знаходити вихід зі складних ситуацій, навчитися все декілька разів перевіряти, вміти писати дипломатичні документи, досконало знати їх, бути знайомим із філософією влади, у жодному разі не бути поверхневим у своїх судженнях і знаннях.

Лише відданий своїй професії протоколіст може бути добрим фахівцем. Тут важко не згадати слова А.А. Громико: «Дипломатія – професія, що містить в собі елементи науки та мистецтва». І вміння володіти мистецтвом зберігати в собі внутрішню впевненість, обходити «гострі ситуації» чи, потрапивши в них, майстерно виходити переможцем є життєво необхідно для людини, яка носить величне звання «дипломат» і почесне звання «дипломат-протоколіст».

Учасники Віденського конгресу 1815 року

Дипломатичний протокол знаходиться на перехресті багатьох наук – історії, культури, історії релігії, психології, логіки. Справжній політик, дипломат і протоколіст пам'ятає, що політичні дії – це ті дії, які виробляються з розумом, гарно та елегантно, доцільно, прагматично і паритетно [4, с. 24]. Протоколіст – професія надзвичайно відповідальна. Як заначив Генрі Като – дипломат, шеф протокольного відділу Білого дому (з 1974 по 1976 рр.): «Керувати протокольним відділом – все одно, що командувати взводом саперів. Доки все йде добре, ніхто цього не помічає; але варто раз помилитися, і відбувається вибух». Саме тому в протоколі не буває дрібниць: кожен жест, рух, слово є важливим, кожна дія визначальна.

Таким чином, дотримання протокольних правил у міжнародному спілкуванні є обов'язковим. Адже їх нівелювання може призвести до конфліктів між державами, напруженості та нанести збитки престижу країни. Дипломатичний протокол – не лише звід правил і традицій, а ще й уміння їх використати. Це тонкий політичний інструмент дипломатії, який підпорядкований цілям зовнішньої політики. Він відображає стан політичних відносин між країнами, а його застосування впливає на стан цих відносин. Саме тому знання та правильне застосовування правил протоколу – індикатор дипломатичної кваліфікації, майстерності та рівня професійної і витонченої зовнішньої політики держави.

Список використаної літератури:

1. Алексеев И.С. Искусство дипломатии: не победить, а убедить – М.: Дашков и К, 2010. – 284 с.

2. Вуд Дж., Серре Ж. Дипломатический церемониал и протокол – Изд. 2. – М.: Междунар. отношения, 2011. – 416 с.

3. Камбон Ж. Дипломат – М.: Госполитиздат, 1946. – 89 с.

4. Науменко Г.А. Его величество протокол – К.: ООО «Издательский дом «Справи сімейні», 2007. -200 с.

АННОТОЦИЯ

В статье проанализированы роль и место дипломатического протокола в международных отношениях. Автор исследует историю возникновения, развития и становления протокольных правил, традиций и церемониала. Рассматривается содержание понятий «протокол» и «церемониал». Внимание сконцентрировано на исторических примерах протокольных демонстраций, их значении и символичности протокола. Раскрыт вопрос о необходимых знаниях и умениях для профессионала в сфере дипломатического протокола, а также важности знания протокольных правил для всех профессионалов в сфере дипломатии.

Ключевые слова: дипломатический протокол, церемониал, международные отношения.

АНОТАЦІЯ

У статті аналізується роль і місце дипломатичного протоколу в міжнародних відносинах. Автор досліджує історію виникнення, розвитку і становлення протокольних правил, традицій та церемоніалу. Розглядається зміст понять «протокол» і «церемоніал». Увагу приділено історичним прикладам протокольних демонстрацій, їх значенню та символічності протоколу. Розкрито питання необхідних знань і навичок для професіонала у сфері дипломатичного протоколу та важливості знання протокольних правил для всіх фахівців у сфері дипломатії.

Ключові слова: дипломатичний протокол, церемоніал, міжнародні відносини.

Морське піратство як загроза міжнародній безпеці

УДК 327:94

Станіслав ЖЕЛІХОВСЬКИЙ,
слухач 2-го курсу
Дипломатичної академії України

Summary
The article deals with modern maritime piracy, the problems of combating this crime and the measures implemented by the international community for its minimization and elimination. Also this article is focused on the role of Ukraine as a nation suffering the most from maritime piracy in combating it.
Keywords: **piracy, The United Nations, Ukraine**

Проблема боротьби зі злочинами на морі останнього часу набула значної актуальності. Морське піратство давно стало серйозною проблемою для всього світового співтовариства. У 2012 р. було скоєно 297 піратських нападів на морі. Велика їх частина була здійснена біля узбережжя Сомалі – 150 випадків. Утім, це набагато менше порівняно з 2011 р. (439 нападів).

Вказана тенденція обумовлена значним зниженням рівня піратської активності в районі Сомалі, проте акваторії біля берегів Східної та Західної Африки залишаються найбільш небезпечними – 150 нападів на судна у 2012 р. [1]. Важливу роль у зниженні кількості піратських атак відіграло співробітництво між країнами з питань протидії піратству. Невтішною є статистика й для України: за останні роки було захоплено десятки суден з українськими моряками. Серед найбільш резонансних захоплень – судна «Фаїна» (з вантажем зброї), «Аріна», «Леман Тімбер», «Lugela» та «Beluga Fortune».

Власне для нашої країни проблема морського піратства масштабно постала у 2005 р. із захопленням судна «Panagia» з повністю українським екіпажем. Спеціальна група співробітників Апарату Ради національної безпеки і оборони України, що займалася визволенням судна, стикнулася зі значною кількістю проблем, основні з яких знаходилися в площині недосконалості міжнародно-правових норм та взаємодії спеціальних служб і правоохоронних органів зарубіжних держав [2, с. 1]. Тому у сфері вирішення питань протистояння загрозам з боку морських піратів досі актуальною є тема розвитку міжнародної співпраці держав.

Основи сучасної міжнародної співпраці в боротьбі з морським піратством були закладені Женевською конвенцією про відкрите море 1958 року. У ній (ст. 15-23) дії піратів визначалися як неправомірний акт насильства, затримання або пограбування, здійснюваний в особистих цілях, у відкритому морі, проти якого-небудь судна або літального апарата, осіб або майна в місці, що знаходиться за межами юрисдикції будь-якої держави. Відповідно до конвенції держави зобов'язані сприяти знищенню піратства у відкритому морі та місцях за межами юрисдикції будь-якої держави [3].

Згодом для вирішення цього завдання під егідою ООН було прийнято такі міжнародно-правові документи, як: Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі (1974 р.) – Конвенція СОЛАС-74; Конвенція ООН з морського права (1982 р.); Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства (1988 р.); Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі (1988 р.) тощо.

У зазначених документах була закладена міжнародна правова основа боротьби зі злочинністю на морі. Наприклад, ст. 100 Конвенції ООН з морського права 1982 р. вимагає від усіх держав безкомпромісної боротьби з піратством [4].

Проте названі міжнародні договори не передбачили, і не могли на той час передбачити, ані міжнародно-правового складу всіх сучасних видів злочинів на морі, ані повного набору заходів боротьби з ними. Тому згодом багато правових положень цих документів отримали свій розвиток у вигляді нових редакцій, доповнень і додатків, резолюцій, а також інших документів Міжнародної морської організації – ІМО.

У багатьох країнах почали усвідомлювати, що боротьба зі злочинністю на морі, зважаючи на її специфічність і складність, не може бути прерогативою окремого державного органу або держави, головну координуючу роль у цьому процесі відіграє ІМО й особливо її Комітет з безпеки на морі – КБМ [5].

У листопаді 2001 р. на 22-й сесії Асамблеї ІМО було одноголосно прийнято Резолюцію А.924(22), що констатувала необхідність вироблення нових заходів стосовно захисту суден. У грудні 2002 р. на ІІ конференції держав-учасниць СОЛАС-74 було прийнято низку нових рішень щодо посилення безпеки на морі як доповнень до СОЛАС-74. Зокрема, був ухвалений Міжнародний кодекс з охорони суден та портових засобів (Кодекс ОСПЗ), який набув чинності з 1 липня 2004 року.

Важливу роль у координації зусиль міжнародного морського співтовариства в питаннях боротьби з піратством відіграє Міжнародне морське бюро – ММБ, засноване в 1991 р., а також Центр інформації про піратство ММБ, відкритий у 1992 р. в малайзійському місті Куала-Лумпур.

Згідно зі статистичними звітами найбільшу активність морських піратів виявлено у водах Сомалі й Аденської протоки. Уперше в історії судноплавства пірати захопили великий танкер і судно, навантажене танками. Друге найбільш небезпечне місце – узбережжя Нігерії. Серед традиційно небезпечних також залишаються води, прилеглі до Бангладеш і Танзанії, однак тут пірати нападають лише на судна, що стоять на якорі.

Варто звернути увагу на те, що Малайзія та Індонезія, узбережжя яких омиваються водами піратонебезпечної Малаккської протоки, не є учасниками цієї регіональної угоди. Тому Центр ReCAAP отримує повідомлення про випадки піратства в Малаккській і Сінгапурській протоках від Центру інформації про піратство ММБ. Така співпра-

ція інформаційних центрів – хороший приклад плідної взаємодії організацій.

За даними ММБ, у Малаккській і Сінгапурській протоках спостерігається зниження піратської активності. Це багато в чому пояснюється здійсненням останнім часом скоординованого патрулювання проток катерами трьох країн – Індонезії, Малайзії та Сінгапуру, що є, по суті, прикладом ефективної співпраці окремих країн.

Звичайно, найефективніший спосіб боротьби з морським піратством – використання військової сили.

Перший випадок, коли застосування військової сили дало змогу повернути захоплений піратами корабель і затримати бандитів, стався у листопаді 1999 року. Тоді індійський корвет «Prahar» після 12-ти днів переслідування в Аравійському морі знешкодив піратів і повернув власникові захоплене вантажне судно «Alondra Rainbow».

Активну позицію в цій боротьбі займають деякі морські держави. Слід згадати досвід влади КНР у боротьбі з піратством у Південно-Китайському морі та зоні Малаккської протоки, де екіпажами кораблів ВМС Китаю було затримано та знищено понад 800 морських розбійників.

Парламент Японії розширив повноваження своїх військових кораблів, що знаходяться в Аденській протоці. Тепер вони можуть захищати не лише японські судна, а й усі кораблі, що потребують захисту від піратів. Значно розширилися можливості застосування зброї проти піратів. Раніше японські сили самооборони, що ведуть патрулювання в районі Сомалі, не могли надавати допомогу кораблям, які не мають відношення до Японії, і застосовували бойову зброю тільки в разі прямого нападу піратів.

На практиці військові сили застосовуються час від часу. Як правило, у разі вимушеної або крайньої необхідності, як це відбувається в районах Малаккської протоки або Сомалі. Пояснень цьому декілька. По-перше, використання військово-морських сил для постійного патрулювання піратонебезпечних регіонів або супроводу суден потребує великих затрат і не багато держав можуть собі це дозволити. По-друге, у правовому відношенні є дуже значна перешкода – військові кораблі та літаки будь-якої держави без відповідної санкції не мають права входити відповідно до територіальних вод або у повітряний простір тієї держави, у межах якої діють морські пірати. Тому застосування ВМС у таких ситуаціях повинно узгоджуватися на державному рівні заздалегідь.

Отже, найприйнятнішим є спільне військове патрулювання піратонебезпечних акваторій військово-морськими силами держав. Показовий приклад – патрулювання сторожовими кораблями Франції, Італії та інших країн акваторій Аденської протоки Східно-Африканського узбережжя, яке теж починає давати позитивні результати [5, с. 13].

Рада Безпеки ООН на спеціальному засіданні ухвалила Резолюцію 1816 (2008), у якій закликає держави активізувати та координувати свої зусилля з метою протидії актам піратства й озброєного розбою біля узбережжя Сомалі, а також ухвалює, що протягом шести місяців з часу прийняття резолюції держави, які співпрацюють із перехідним урядом Сомалі в боротьбі з морським піратством, можуть: входити в територіальні води Сомалі з метою припинення актів піратства, як це дозволяється робити у відкритому морі стосовно піратства за нормами міжнародного права, і використовувати всі необхідні для цього засоби [6].

Слід зазначити, що Україна стала однією з небагатьох держав-нечленів Ради Безпеки ООН, яка є співавтором Резолюції РБ ООН № 1816. Ухвалення цього документа стало продовженням проведених тематичних дебатів Ради Безпеки щодо боротьби з піратством, одним із ініціаторів яких виступила наша держава. У резолюції виражається стурбованість поширенням піратства на західну частину Індійського океану та підтверджується рішучість світової громадськості боротися з цим явищем. Документ припускає продовження дії затверджених резолюцій, якими було санкціоновано проведення державами і регіональними організаціями військово-морських операцій та інших заходів у територіальних водах Сомалі.

Зазначена резолюція стала основною нормативною підставою для початку 8 грудня 2008 р. антипіратської операції ВМС Європейського Союзу «Атланта»» та у січні 2009 р. операції багатонаціональних військово-морських сил Combinet Task Force -151 (CTF-151), що складаються з кораблів понад 30 країн, ініційованої США.

Оскільки для України проблема морського піратства має особливу актуальність (у період з 2008 р. по листопад 2011 р. було захоплено та здійснено напади на 40 суден, на борту яких перебувало 187 громадян нашої країни), державні органи вивчали питання залучення кораблів ВМС України до операції Євросоюзу. Так, група Центру спецопераций «А» СБУ та військовослужбовці 801-го загону ВМС України (боротьба з підводними диверсійними силами та засобами) готувалися до виконання завдань щодо боротьби з піратами в Аденській протоці на одному з кораблів військово-морських сил нашої держави [2, с. 2].

Наприкінці вересня 2010 р. Президент України подав на розгляд ООН проект Міжнародної конвенції про боротьбу з актами піратства на морі, що є вагомою ініціативою на міжнародній арені. На жаль, зазначені події мало висвітлюються ЗМІ, що створює ілюзію бездіяльності влади в очах громадян [7].

Важливо зазначити, що від нападів піратів потерпає і українське Дунайське пароплавство. На одній із ділянок судноходної протоки Дунаю місцеве населення грабує судна, у тому числі українські. На відміну від сомалійських піратів вони не беруть у полон екіпаж, їх цікавлять виключно товари. Перше дунайське піратство трапилося у 2010 р., коли жерт-

Флагман українського флоту фрегат «Гетьман Сагайдачний» 23 вересня завершив підготовку до міжнародних операцій з протидії піратству на морі. Корабель спершу вийшов до Середземного моря, а потім взяв курс на Аденську затоку в Індійському океані.

вою нападу став теплохід «Зоряний». На жаль, у 2011 р. напади на флот українського пароплавства були регулярними. У відповідь на офіційне звернення України, румунська сторона, на території якої траплялися випадки насильства, запевнила, що проводяться відповідні розслідування, організовуються спецоперації та вживаються інші необхідні заходи.

Слід зазначити, що міжнародне співробітництво в боротьбі з морським піратством продовжує розвиватися, при цьому необхідно враховувати:

- проблема сучасного морського піратства має глобальний характер, вирішувати її потрібно спільно, використовуючи всі форми, методи та способи взаємодії між державами в рамках і поза рамками міжнародних організацій;
- головними об'єднуючими та координуючими інститутами в боротьбі з протиправними діяннями на морі є визнані міжнародні та регіональні організації в цій галузі, передусім Міжнародна морська організація – ІМО;
- методи сучасної роботи із забезпечення морської безпеки дуже масштабні. Вони припускають реалізацію комплексу заходів на кожному етапі проведення, починаючи із запобігання протиправним діям і закінчуючи припиненням дій піратів. У цих умовах особливого значення набуває добросовісне та неухильне виконання вимог Кодексу ОСПЗ [5, с. 13].

Список використаних джерел:

1. *Из доклада ММБ: статистика морского пиратства за 2012 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.navmaps.ru/events/2011/10/statistika-po-napadeniam-morskikh-piratov.aspx*
2. *Будаков М. О. Міжнародно-правові проблеми боротьби з морським піратством: аспекти кримінального переслідування / М. О. Будаков // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 4 (9). – С. 1-6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aau.edu/ e-journal/ 2010-4/ 10btmoakp.pdf*
3. *Конвенция об открытом море: [от 29.04.1958] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/hsea.pdf*
4. *Конвенция Организации Объединенных Наций по морскому праву : от 10.12.1982 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/lawsea.pdf*
5. *Савельев Н. В. Международное морское сообщество объединяет усилия в борьбе с преступностью на море / Н. В. Савельев // Морские вести России. – 2008. – № 9-10. – С. 12-13.*
6. *Романюк Н. І., Калініна Я. В. Морське піратство як загроза міжнародній безпеці / Н. І. Романюк, Я. В. Калініна // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Вежа, 2010.– С. 97-103.*
7. *Будаков М. Морське піратство: що робити світовому співтовариству та Україні? / М. Будаков [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://www.ukrrudprom.com/digest/Morske_pratstvo_shcho_robiti_svtovomu_spvtova ristvu_ta_Ukran.html*

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена современному пиратству на море, проблемам борьбы с данным преступлением и мероприятиями, которые осуществляет мировое сообщество для его минимизации и ликвидации. Также в данной статье уделяется внимание роли Украины в противодействии морскому пиратству, как государства, которое наиболее страдает от него.

Ключевые слова: пиратство, ООН, Украина

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена сучасному піратству на морі, проблемам боротьби з даним злочином та заходами, які здійснює світове співтовариство для його мінімізації та ліквідації. Також у статті приділяється увага ролі України в протидії морському піратству, як держави, що найбільш потерпає від нього.

Ключові слова: піратство, ООН, Україна

Підходи Європейського Союзу до боротьби з морським піратством

УДК 327:94

Summary

The article is devoted to the problem of sea piracy as a threat to international security at the beginning of XXI centuries are Considered an integrated approach developed by the European Union regarding the decision of problems of the fight against sea piracy. Present the main tasks of naval operations.

Keywords: **Maritime piracy, the European Union, the naval operation EU NAVFOR «ATALANTA».**

Морське піратство як загроза міжнародній безпеці на початку XXI ст. залишається актуальною та, на жаль, не вирішеною проблемою, адже є головною загрозою для безпеки судноплавства та вантажоперевезень морськими шляхами. Морський транспорт продовжує обслуговувати левову частку міжнародної торгівлі. Щороку морем перевозять товари вартістю сотні мільярдів доларів. Високорозвинені країни транспортують у такий спосіб майже 100% вантажів (Японія, Велика Британія, США та інші).

Повна залежність країн-виробників від морських поставок палива та сировини робить морське піратство загрозою не лише міжнародній, а й національній безпеці. У міжнародному праві піратство – це злочин міжнародного характеру, що полягає в незаконному захопленні, пограбуванні, затопленні торговельного або іншого цивільного судна, вчинений у відкритому морі.

Географічно найбільш небезпечними є води Південно-Східної Азії та узбережжя Східної Африки (т.зв. Африканський Ріг), а особливо – прибережні води Сомалі. Саме так зване сомалійське піратство на сьогодні є загрозою європейській безпеці. Використовуючи фактор раптовості, сомалійські пірати нападають на торговельні судна у відкритому морі або акваторії портів, і метою таких протиправних дій є захоплення не вантажу кораблів, а команди й одержання викупу. Це, як правило, добре організовані угруповання, озброєні крупнокаліберними кулеметами, автоматами і гранатометами; вони використовують сучасну супутникову навігацію і засоби зв'язку, володіють агентурною мережею, мають спільників в інших країнах.

Європейським Союзом було розроблено комплексний підхід до вирішення проблеми боротьби з морським піратством у Сомалі, що є частиною Політики спільної безпеки і оборони (Common Security and Defence Policy – CSDP), яка, у свою чергу є головним елементом Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС (Common foreign and security policy – CFSP). У результаті цього в грудні

2008 р. на виконання резолюції Ради Безпеки ООН від 15 травня 2008 р. та за результатами засідання Ради міністрів ЄС від 10 листопада 2008 р. Військово-морськими силами ЄС (EU NAVFOR) було створено першу в історії Євросоюзу військово-морську операцію EU NAVFOR «ATALANTA».

Головними завданнями операції є:

- о запобігання та протидія проявам піратства;
- о захист цивільних суден, які виконують завдання в рамках Світової продовольчої програми, у тому числі шляхом присутності на суднах озброєних підрозділів;
- о захист комерційних суден;
- о здійснення необхідних заходів, включаючи застосування сили, для запобігання та втручання у спроби здійснення актів піратства або озброєного пограбування;
- о арешт, утримання та передача осіб, що здійснили або підозрюються у здійсненні актів піратства чи озброєного пограбування і т. д.

Рада міністрів ЄС 23 березня 2012 р. продовжила мандат операції до грудня 2014 року.

Район операції охоплює південну частину Червоного моря, Аденську затоку та частину Індійського океану, у тому числі Сейшельські острови. Зона дій включає в себе сомалійські прибережні території, а також територіальні та внутрішні води Сомалі, що становить приблизно 3,7 млн. кв. км.

Участь в операції EU NAVFOR «ATALANTA» беруть також держави, що не є членами ЄС: Норвегія, Хорватія, Чорногорія, Сербія, Україна. Постійно задіяними в операції є 1200 службовців. Залежно від обставин, морську службу ведуть від 4 до 7 надводних бойових кораблів і від 2 до 4 морських патрульних та розвідувальних літаків. Учасники операції тісно співпрацюють також із морськими підрозділами НАТО і незалежними національними суднами таких держав, як Китай, Індія, Японія, Росія, що теж протидіють морським піратам, водночас, маючи різний мандат і цілі.

Уперше в межах операції EU NAVFOR «ATALANTA» в травні 2012 р. було здійснено ракетний удар по сомалійських піратах на узбережжі, у результаті чого знищено кілька піратських човнів. Дозвіл на проведення сухопутних операцій проти сомалійських піратів було надано на засіданні Голів зовнішньополітичних відомств держав-членів ЄС. За словами командуючого контр-адмірала Д. Поттса, удар був точковий і місцеве населення не постраждало.

Рада міністрів ЄС 16 липня 2012 р. прийняла рішення про створення нової цивільної операції EUCAP «Nestor», головною метою якої є надання державам Африканського Рогу та західної частини Індійського океану допомоги у створенні потенціалу військово-морських сил задля боротьби проти піратства в територіальних водах Джибуті, Кенії, Сейшельських островів та Сомалі. Передбачено також надання допомоги Танзанії. За словами Верховного представника Союзу в зовнішніх справах і політики безпеки К. Ештон, створюючи цю місію, ЄС укотре хоче підкреслити свою провідну роль у боротьбі проти піратства. Кількість членів операції становить 175 осіб, а бюджет – 22,8 млн. євро.

Розуміючи, що проблема сомалійського піратства є наслідком внутрішньої ситуації в країні, яка з початку 1990-х років перебуває в стані громадянської війни, керівництво ЄС розробило Комплексний підхід вирішення питань, пов'язаних із Сомалі, частиною якого є операції EU NAVFOR «ATALANTA» та EUCAP «Nestor». Третьою місією, що доповнює дві попередні, є Навчальна місія ЄС у Сомалі (EUTM Somalia), що є військовою тренувальною місією, яка має на меті посилити національний сомалійський уряд і державні інституції, задля підвищення рівня професійної підготовки сомалійських збройних сил.

Комплексний підхід до вирішення проблеми боротьби з морським піратством у Сомалі сприяє здійсненню Рамкової програми стратегічної політики ЄС щодо країн Африканського Рогу, прийнятої Радою ЄС у листопаді 2011 р., згідно з якою пріоритетними напрямами діяльності Євросоюзу в цьому регіоні є:

- о створення надійної та підзвітної політичної структури;
- о сприяння врегулюванню та попередженню конфліктів;
- о зменшення загроз безпеці, що виходять з регіону;
- о сприяння економічному зростанню;
- о підтримка регіонального економічного співробітництва.

Задля координації цих дій було створено посаду Спеціального представника з питань Африканського Рогу, якому доручено сконцентрувати свою роботу саме на Сомалі, адже політична нестабільність у цій країні є головною причиною виникнення «сомалійського піратства». Першим на цю посаду було призначено А. Рондоса, а дія мандата його повноважень тривала до 30 червня 2013 року.

Незважаючи на це, за словами Верховного представника Союзу у зовнішніх справах і політики безпеки К. Ештон, піратство продовжує негативно впливати на судноплавство в регіоні, загрожувати світовій торгівлі, послаблювати та підривати економіки сусідніх (із Сомалі) країн і призводить до додаткових матеріальних витрат світовим судноплавством.

Список використаних джерел:

1. Конвенция Организации Объединенных Наций по морскому праву : от 10.12.1982 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents /decl_conv/conventions/pdf/lawsea.pdf

2. Савельев Н. В. Международное морское сообщество объединяет усилия в борьбе с преступностью на море / Н. В. Савельев // Морские вести России. – 2008. – № 9-10. – С. 12-13.

3. Балмасов С.С. Турция, ОАЭ и ЕС: битва с пиратами или попытка получить нефть Сомали? http://www.iimes.ru/rus/stat/2012/03-06-12a.htm

4. Европейские ВМС впервые атаковали сомалийских пиратов на их же территории www.newsru.com/world/15may2012/somali.html

Юлія БОГОЛІЙ,
кандидат історичних наук, слухачка 2-го курсу Дипломатичної академії України при МЗС

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена проблеме морского пиратства как угрозе международной безопасности в начале XXI ст. Рассмотрен комплексный подход, разработанный Европейским Союзом относительно решения проблемы борьбы с морским пиратством. Освещены главные задачи военно-морской операции EU NAVFOR «ATALANTA».

Ключевые слова: Морское пиратство, Европейский Союз, военно-морская операция EU NAVFOR «ATALANTA».

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблемі морського піратства як загрозі міжнародній безпеці на початку XXI ст. Розглянуто комплексний підхід, розроблений Європейським Союзом, щодо вирішення проблеми боротьби з морським піратством. Висвітлено головні завдання військово-морської операції EU NAVFOR «ATALANTA».

Ключові слова: Морське піратство, Європейський Союз, військово-морська операція EU NAVFOR «ATALANTA».

Політична глобалістика: теорія, історія, інститути

(СВІТОВИЙ ТРЕНД XXI СТОЛІТТЯ)

УДК 32(327):94

Рецензія на монографію:

Ильин И.В., Леонова О.Г., Розанов А.С. Теория и практика политической глобалистики: Монография / И.В. Ильин, О.Г. Леонова, А.С. Розанов. – М.: Издательство Московского университета, 2013. – 296 с. – (серия «Основы глобалистики. Политическое измерение»)

Ilyin I.V., Leonova O.G., Rozanov A.S. Theory and Practice of Political Globalistics / I.V. Ilyin, O.G. Leonova, A.S. Rozanov. – Moscow: Moscow University Press, 2013. – 296 p. (Basics of Globalistics. Political Dimension).

У XXI ст. на світовій арені відбулися значні суспільно-політичні зміни, які стали мимоволі визначальними в подальшому розвиткові людства. Ідеться про глобалізацію, як сукупність викликів і загроз сьогодення, як складний процес, що охоплює практично всі сфери суспільного життя: політичну, економічну, соціальну, духовну, культурну тощо.

Сучасний етап світового розвитку характеризується динамічним поглибленням процесів інтеграції, інституціоналізації та інтернаціоналізації політичного, економічного, культурного, релігійного життя держав світу. У широкий вжиток термін «глобалізація» увійшов як характеристика формування єдиного планетарного суспільства, у якому триває взаємне зближення різних держав і народів, проникнення інформаційних технологій, політична трансформація та інтеграція на регіональному і світовому рівнях.

У результаті впливу різних інтеграційних форм суспільного розвитку сучасний світ зазнає якісних змін, які приводять до трансформації його політичної системи, що стає чинником його глобальної політичної реструктуризації, яка пов'язується з переходом від однополярної та біполярної до багатополярної структури світу.

У новому столітті внаслідок глобальних трансформацій формуються і продукуються принципово нові й кардинально відмінні риси нового світового порядку, а світова політика й міжнародні процеси проявляються у вигляді суперечливих тенденцій і закономірностей, постійно виникають нові загрози та виклики міжнародній безпеці, зовнішній політиці та дипломатії. Держави сучасного світу у своєму розвиткові безпосередньо пов'язані з формуванням сучасного глобального простору безпеки і стабільності та їх інститутів. Глобалізація є процес, що уособлює трансформацію просторової організації сучасного світу та його регіонів, соціальних відносин і взаємодій, інститутів та інституційних зв'язків.

На сьогодні вже цілком очевидним є той факт, що модернізація світу не може здійснюватися за єдиним вектором розвитку. Для цього необхідною є інституціоналізація різних національних і регіональних ціннісних систем, які виборюють своє право на глобальний вплив.

Сучасна держава являє собою політичний інститут, який має вищу юрисдикцію на всій відведеній йому території. Нині чітко формується глобальна політика, що впливає на суверенітет національних держав. Політична глобалістика видозмінює сучасний світовий порядок шляхом реконструкції традиційних форм національної державності та перебудовою міжнародних політичних відносин, глобальна політика змінює загальноприйняті уявлення про відмінності між внутрішньою та зовнішньою, внутрішньодержавною та міжнародною політикою тощо. Політичні рішення та дії в одній частині світу швидко віддзеркалюються у всьому іншому світі. Центри політичної дії та прийняття рішень можуть, завдяки сучасним засобам комунікації,

перетворюватися на складні системи спільного прийняття рішень і політичної взаємодії.

У монографії, яка презентується читачеві, проаналізовано актуальні процеси, явища і проблеми глобалізації в її політичному аспекті. Читачеві подається оригінальний авторський погляд на окремі питання методології, історії, теорії та практики політичної глобалістики.

Автори монографії – відомі вчені: Ілля Вячеславович Ільїн – декан факультету глобальних процесів Московського державного університету імені М.В. Ломоносова, доктор політичних наук, завідувач кафедри глобалістики; Ольга Георгіївна Леонова – доктор політичних наук, професор кафедри глобалістики МДУ імені М.В. Ломоносова; Олександр Сергійович Розанов – викладач кафедри глобалістики факультету глобальних процесів Московського державного університету імені М.В. Ломоносова.

Глобалістика – це система міждисциплінарних наукових знань про життєво важливі загальнолюдські проблеми. Політична глобалістика є одним із напрямів глобалістики. У політичній глобалістиці виділяють чотири основні підходи до пізнання феномена глобальних проблем людства під політичним кутом зору:

- дослідження політичних аспектів загальнолюдських проблем у цілому;
- політологічний аналіз глобальних проблем;
- вивчення проявів глобальних проблем у конкретних регіонах світового співтовариства та їх впливу на розвиток там політичної ситуації або інституційного розвитку;
- формування теоретико-методологічних основ політико-глобалістичних досліджень.

Розвиток політичної глобалістики розширює спектр політичних наук, а також дає новий імпульс до розширення й поглиблення глобалістики як системи міждисциплінарного знання. Політична глобалістика здатна інноваційно висвітлювати багато важливих і пріоритетних проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики, дипломатії та світового розвитку.

Політична глобалістика як сфера знань про глобальні політичні проблеми, процеси і системи є міждисциплінарним науковим напрямом. Вона охоплює широкий спектр суспільних відносин: політику, економіку, соціальну сферу, ідеологію та культуру.

Автори монографії зазначають, що до предметного поля політичної глобалістики відносяться такі питання, як «процес трансформації світової політичної системи в глобальну політичну систему, її можливі моделі; ієрархія глобального політичного порядку; тенденції політичної глобалізації; глобальні політичні проблеми, глобальне політичне управління і т.д.» (с. 7). Перші два розділи монографії присвячені теоретико-методологічним основам аналізу та категорійно-понятійному апарату політичної глобалістики.

Розділ III «Інтеграційні процеси і формування потенційних центрів сили глобальної політичної системи» (сс. 92-131) концептуально побудований на аналізі та характеристиці основних моделей інтеграції та регіональних систем глобалізованого світу. Особливу увагу приділено таким інституційним утворенням, як БРІКС і ШОС. Окремий підрозділ присвячено характеристиці Азійсько-Тихоокеанського регіону як претендента на статус центру сили глобальної політичної системи, акцентується увага на пріоритетності його регіонального лідерства, а також визначаються його основні параметри як політичного, економічного та воєнного полюсу. У висновках автори зазначають, що «... АТР, являючись економічним, політичним і воєнним полюсом, являє фактично собою секторальний регіональний варіант глобальної багатополярності» (с. 131).

Розділ IV монографії присвячено визначенню місця й ролі Росії в структурі глобальної політичної системи, зокрема Росія розглядається в контексті, як полюс глобальної політичної системи та як регіональна держава. Питанню «Росія і виклики соціокультурної глобалізації» присвячено підрозділ 4.4. (с. 185-197).

Заслуговує на увагу читачів останній розділ (Розділ V «Прикладні аспекти політичної глобалістики», с.198-286), у якому проаналізовано глобальні суспільно-політичні рухи сучасності, глобальний тероризм як загроза стабільності глобальній політичній системі, міжнародний імідж країни і політична глобалізація, національна ідея країни в глобальному світі тощо.

Рекомендуємо нашим читачам цю нову монографію і сподіваємось, що вона зацікавить їх, а студентам-міжнародникам та слухачам Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України допоможе в засвоєнні начальних курсів «Зовнішня політика України», «Компаративна історія, теорія і практика дипломатії», «Дипломатія іноземних держав», «Політологія міжнародних відносин», «Регіонознавство і країнознавство», «Теорія міжнародних відносин» та ін.

Завдяки багатому конкретно-історичному фактажу, авторській концепції та важливим науковим узагальненням рецензована монографія є суттєвим і предметним внеском у розвиток сучасної наукової концепції моделей світоустрою та глобалізованого світу і буде, безумовно, корисною для всіх, хто цікавиться політикою.

Хочеться сподіватися, що монографія стане корисною для майбутніх дипломатів, фахівців у сфері зовнішніх зносин і політологів-міжнародників, яким вона й адресована в першу чергу.

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС України, кандидат історичних наук, доцент кафедри дипломатичної та консульської служби, заслужений працівник освіти України

Центр активного відпочинку «Аеросіті» запрошує...

За участю представників Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв у смт Бородянка на Київщині 26 вересня відбулося виїзне засідання Міжнародного трейд-клубу. Цю громадську організацію створено у грудні 1992 року. Наразі клуб об'єднує керівників і співробітників відділів з торгово-економічних питань майже 60 посольств іноземних держав та міжнародних організацій, акредитованих в Україні.

На засіданні було презентовано новий інвестиційний проект «Центр активного відпочинку «Аеросіті» – навчально-розважального комплексу, організованого на базі аеродрому «Бородянка». Відзначалося, що за своїми масштабами цей проект не має аналогів не лише в Україні, а й у Європі. Його унікальність полягає у наявній інфраструктурі, яка включає аеродром класу «D» з власним повітряним простором і трасами.

Автори презентації розповіли, що Центр активного відпочинку «Аеросіті» розрахований на обслуговування широкого кола відвідувачів. Тут проводять навчання кваліфіковані фахівці, надаються авіаційні послуги, практикується активний та екстремальний відпочинок, функціонують рекреаційні зони.

Ініціатором проекту виступає ПрАТ «АС» – авіаційне підприємство з 20-річним стажем. У колективі працює близько 130 висококласних професіоналів у галузі авіації, які мають багатий досвід роботи і готові поділитися ним з усіма охочими.

Завдяки зусиллям ПрАТ «АС» інфраструктура аеродрому «Бородянка» постійно розвивається й удосконалюється. Зокрема, уже діє найбільша в Україні дроп-зона, послугами якої користується велика кількість клієнтів: як аматорів екстремального відпочинку, так і професійних спортсменів.

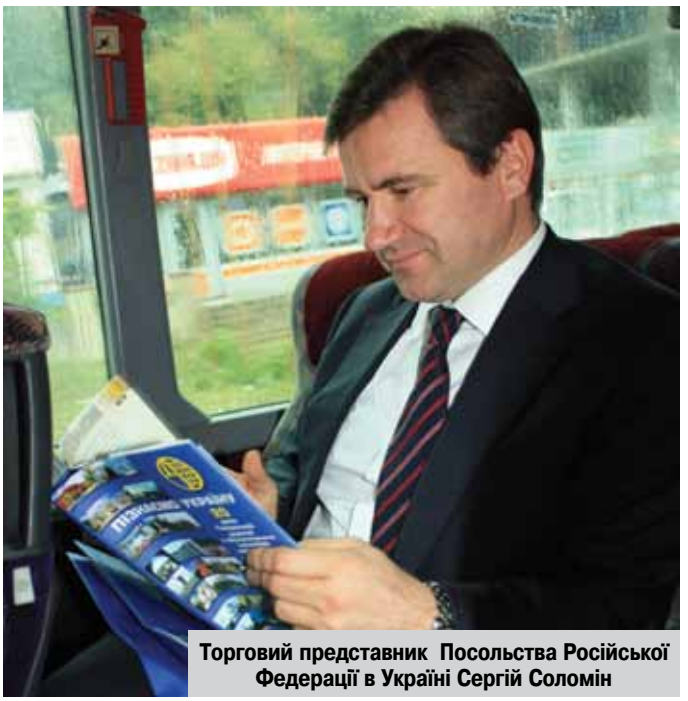
На аеродромі уже три роки проводиться Міжнародний фестиваль авіамодельного спорту «Аерошок», який щорічно збирає десятки тисяч гляда-

Зліва направо на передньому плані: представник компанії «Шанті» (Великобританія) в Україні Євген Грабов, відповідальний секретар трейд-клубу Валерій Балясний та директор департаменту Торгово-промислової палати України Зиновій Смик

Заступник президента компанії «Аеросіті» Михайло Святицький

Торговий представник Посольства Російської Федерації в Україні Сергій Соломін

Президент компанії «Аеросіті» Олександр Бадрудінов

чів. Завдяки цьому Бородянка здобула репутацію популярного центру активного відпочинку в Україні, нараховує велику клієнтську базу.

Після презентації інвестиційного проекту відбувся конструктивний обмін думками між її учасниками, представниками компанії, співробітниками ГДІП та членами Міжнародного трейд-клубу.

Генеральний директор ГДІП Павло Кривонос і торговий представник Посольства Російської Федерації в Україні Сергій Соломін

Зліва направо: Президент Міжнародного трейд-клубу, радник Посольства Республіки Польща в Україні Анджей Грабовски, співробітник Посольства Канади в Україні Юрій Мардак, представник компанії «Шанті» (Великобританія) в Україні Євген Грабов, відповідальний секретар трейд-клубу Валерій Балясний, заступник керівника торгового відділу Посольства Канади в Україні Григорій Грущенко

Форум видавців у Львові відбувся!

Перша декада вересня зібрала у місті Лева майже 40,5 тис. читачів. Протягом п'яти днів тут відбулося 818 заходів, із яких 313 – події Літературного фестивалю, 9 – у межах IV Бібліофоруму, 11 – у рамках дитячої програми, 12 сесій зібрав Видавничий бізнес-форум, 11 – Бібліотечний, 15 – проект «Контекст-2», 18 заходів відбулося в рамках жіночої програми. Участь у форумі взяли майже 300 видавців і книготорговців.

Вересневий Львів став цьогоріч господарем 284 автограф-сесій, 310 презентацій, 84 авторських зустрічей, 30 дискусій, 20 поетичних читань, 18 круглих столів, 14 концертів, 8 лекцій, 7 воркшопів, 5 виставок, 5 майстер класів, 3 семінарів, 3 перформансів, 5 кінопоказів, 2 театральних вистав. Одна з них – створена народним артистом України Олексієм Кужельним за поезіями геніального українського поета Миколи Вінграновського у столичній Академічній майстерні театрального мистецтва «Сузір'я».

Моновистава «Прекрасний звір у серці», яку втілює на сцені заслужений артист України Євген Нищук, розповідає про життя Миколи Вінграновського символами, зачіпками, акцентуванням. Ми бачимо початок історії зі своєрідного кокона, у якому лежить герой. Це велика капсула, що упродовж вистави відіграє різні ролі: планети, в'язниці, човна. Вінграновський прориває на цей світ, звучить поезія «Прийшла моя пора, ти чуєш море?»

У цій частині вистави безтурботність, дитинство, юність переплітаються із символічним зображенням життєвого шляху. Завдяки уривчастій пластиці, музичним вставкам глядач вловлює легку тривогу, острах довкола героя.

Напівсфера, яка на початку вистави слугувала коконом, перетворюється то на казан, то на замкнене коло, з якого не вирватися. І на словах «я задихаюся» капсула закривається, ми бачимо ізоляцію героя та ізоляцію простору, в якому багато кому довелося жити.

Важливим моментом є також звернення до Шевченка – поєднання часових просторів. Вінграновський стає продовжувачем справи Кобзаря, а глядач свідком і учасником розмови.

Вистава заворожує пластичними рішеннями, музичною складовою, точністю і психологічністю сюжету, але на завершення з'являється ще один елемент – відео. Ми бачимо чоловіка в човні, який пливе рікою, кадри транслюються на верхівці сцени. Принцип кільцевого обрамлення, коли герой прийшов зі стихії та знову повертається в неї. Звучить колискова...

Напівсфера стає окремою планетою, на ній живе Микола Вінграновський – це його особливий поетичний світ і розуміння життя. Завдяки світлу глядач бачить космічну картину людини та Всесвіту і, як підтвердження, поет читає вірш «На маленькій планеті».

Камерність сцени львівського Театру для дітей і юнацтва уможливила майже приватну сповідь Вінграновського через вірші та непрості життєві дороги.

Львівськими поетичними шляхами ходили цієї осені Віце-прем'єр-міністр України Костянтин Грищенко, Міністр культури і національної спадщини Республіки Польща Богдан Здроєвський, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Польща в Україні Генрик Літвін, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Польща Маркіян Мальський, Надзвичайний і Повноважний Посол Канади в Україні Трой Лулашник, Надзвичайний і Повноважний Посол Федеративної Республіки Німеччина в Україні, д-р Крістоф Вайль, Надзвичайний і Повноважний Посол Австрії в Україні Вольф Дітріх Гайм.

Отже, українці ще раз підтвердили, що є нацією не тільки читаючою, а й видавничою та творчою. Свідченням тому стали книжки, представлені на 200 стендах у Палаці мистецтв, а також на 231 торговельній ятці біля Палацу Мистецтв, Палацу Потоцьких і на проспекті Свободи. Загалом ярмарок пропрацював 42 години.

У межах проекту «Вроцлав – Європейська столиця культури 2016» 13 вересня відбулося підписання Угоди про співпрацю між творчими середовищами Львова і Вроцлава. Тож 21-й Львівський форум видавців, що за традицією відбудеться теплим вереснем 2014 р. у Львові, буде багатим на події та зустрічі, адже головною його тематикою організатори визначили наступну – «2014 – кінець епохи чи початок нової?»

Рекорди продажів на Львівському форумі 2013 побили:

«Мальована історія незалежності України» братів Капранових (видавництво «Зелений Пес»), 3300 примірників якої було продано на книжковому ярмарку.

На 2-му місці – «Черевички Божої Матері» Марії Матіос (видавництво «Піраміда») – 2 600 екземплярів.

На 3-му місці – «Mein Kampf in Ukraine. Суддя-комуніст» Ігоря Зварича – 1 000 екземплярів.

За інформацією Катерини Гладкої, bookforum.ua, «З.С.»